

Innhold

Å ha mammas stemme med på fest. <i>En studie av hvordan ungdom beskriver påvirkning rundt eget alkoholbruk</i>	2
«Nå har jeg endelig funnet noe jeg liker å gjøre». <i>En fokusgruppestudie av ungdom som har stått utenfor videregående opplæring</i>	23
Generasjon prestasjon? Ungdoms opplevelse av press og stress	45
Jenter på brett. Jenteskate som endringsprosess og alternativ til organisert ungdomsidrett	76
Sårbarhedens komedie. Et socio-eksistentielt blik på netdrama-serien SKAM.....	107
Å ha lite der de fleste har mye. Nabolagets betydning for subjektiv fattigdom blant ungdom i Oslo	139
Bokmeldinger.....	171
Forfatterromtale	185

Å ha mammas stemme med på fest

En studie av hvordan ungdom beskriver påvirkning rundt eget alkoholbruk

Trude Aalmen, Sosiolog / Can.polit. i sosiologi
KoRus-Nord, Kompetansesenter Rus, Nord-Norge,
Universitetssykehuset i Nord-Norge (UNN)
trude.aalmen@korusnord.no

Øystein Henriksen, PhD i sosiologi
Dosent i sosialt arbeid
Nord Universitet
oystein.henriksen@nord.no

Basert på gruppeintervjuer i videregående skole drøfter artikkelen hvordan dagens unge beskriver hva som påvirker deres alkoholbruk.

Analysene viser ulike mønster i de unges beskrivelser av påvirkning, gjennom relasjonen til foreldrene og til vennene. De unges tillit og nærhet til foreldrene øker bevisstheten om eget alkoholbruk, og mange tar med seg «voksenstemmen» inn i drikkesituasjonene. Ungdommene hevder de tar selvstendige valg omkring alkohol og at de påvirkes mindre av vennene, som likevel er viktige for å bli inkludert på fest.

I samsvar med nyere forskning argumenterer artikkelen for funn som viser at foreldrene har stor betydning for ungdoms alkoholbruk.

INNLEDNING

Jeg skuffer heller vennene mine, enn ho mamma og han pappa når det gjelder drikking. Kanskje blir jeg alltid å lytte til foreldrene mine, også når jeg blir voksen og flytter hjemmefra. At en ikke skal la seg styre av venner, det forstod jeg etter å ha drukket litt for mye et par ganger den første høsten på videregående. Det er jo ikke så innmari artig å bli så veldig full, likevel.

Slik beskriver «Lise» (17) hvordan forholdet til foreldre og venner påvirker hennes alkoholvaner. Måten de unges handlingsvalg påvirkes av andre rundt dem, har gjennom flere tiår vært et kjernesporsmål innenfor ungdomsforskningen generelt, og særlig innenfor studier av ungdom og rusmiddelbruk (Ericsson m.fl. 1985, Stavseng og Frønes 1987, Pedersen og Kolind 2010, Øia 2013, Pedersen 2015). Spenningen mellom foreldrene og vennene som de viktigste påvirkningsaktørene er en sentral dimensjon i dette, og nettopp dette spenningsforholdet ligger til grunn for problemstillingen i denne artikkelen: *Hvordan beskriver dagens unge at deres alkoholvaner påvirkes av foreldre og venner?*

Gjennom kvalitative gruppeintervjuer med ungdom i alderen 16–18 år har vi studert hvordan ungdommene selv beskriver og forteller om påvirkning rundt eget alkoholbruk. Denne aldersgruppen er valgt ut fordi de fleste har sin alkoholdebut denne perioden, og det er nå mange begynner å drikke mer eller mindre jevnlig. Konkret analyserer vi hvordan ungdom opplever at deres alkoholbruk er påvirket av foreldre og venner, og om de beskriver ulike påvirkningsmønstre i disse fortellingene.

Ungdata har de siste årene gitt oss et stort omfang av kvantitative data og mye kunnskap om ungdom og rusvaner. Formålet med denne artikkelen er å belyse, gjennom et kvalitativt dypdykk, hvordan de unge selv beskriver påvirkning fra foreldre og venner når det gjelder bruk av alkohol. Resultatene av studien kan lære oss mer om ulike påvirkningsmønstre, både når de unge velger å drikke og når de avstår. Denne kunnskapen kan være nyttig i arbeidet med oppfølging av funn fra Ungdata-undersøkelsene innenfor forebyggende ungdomsarbeid.

BAKGRUNN

Valget av problemstilling har sin bakgrunn i at vi gjennom flere år har arbeidet med gjennomføring og oppfølging av Ungdata i Nord-Norge, blant annet med presentasjon av lokale resultater for kommuner og fylker. Ungdata er en

standardisert spørreundersøkelse blant elever på ungdomstrinnet og i videregående skole, som gjennomføres i landets kommuner og fylkeskommuner. Grunnmodulen inneholder spørsmål om foreldre og venner, skole og framtid, helse og trivsel, fritid og lokalmiljø, risikoatferd, vold og rusmiddelbruk. Kommunene kan også velge ulike tilleggsspørsmål, blant annet om påvirkning knyttet til rusmidler.

Tallene fra disse undersøkelsene viser samme tendens som andre undersøkelser fra de senere årene. Ung i Oslo-undersøkelsene og nasjonale tall fra Ungdata viser en klar nedgang over tid i alkoholbruken blant ungdom, både for elever på ungdomstrinnet og i videregående skole. Sammenlignet med 1990-tallet oppgir betydelig færre unge i dag å ha drukket så mye alkohol at de har kjent seg beruset. Både blant gutter og jenter har det vært en klar nedgang i andelen som drikker alkohol én eller flere ganger i måneden. Nedgangen har flatet noe ut de siste årene (Andersen og Bakken 2015, Bakken 2016, Bakken 2017, Bakken 2018).

Alkohol er likevel en sentral del av dagens ungdomskultur. Mange unge drikker seg fortsatt fulle, og utover skoleløpet stiger andelen som drikker seg tydelig beruset. I 10. klasse har 22 prosent av guttene og 25 prosent av jentene vært tydelig beruset minst en gang siste år, mens andelen stiger til henholdsvis 44 og 46 prosent i Vg1. I Vg3 oppgir 79 prosent gutter og 78 prosent jenter at de har vært tydelig beruset (Bakken 2018). Om påvirkningsmønstrene rundt alkohol har forandret seg i takt med de unges endrede rusvaner, er dermed et nærliggende spørsmål å stille i arbeidet med Ungdata. Særlig har vi undret oss over om den lave alkoholbruken blant de yngste elevene på videregående skole kan forstås i lys av de unges fortellinger om ulike påvirkningsmønstre.

Flere studier de senere årene tyder på at relasjonen mellom dagens unge og deres foreldre har endret seg. Ungdata viser at dagens unge tilbringer mye tid hjemme, og stadig færre rapporterer at de bruker mye tid med venner utenfor hjemmet. Svært mange unge opplever at foreldrene har god oversikt over deres hverdagsliv, både hva de gjør i fritiden og hvem de er sammen med. Over 80 prosent av ungdommene er fornøyde med foreldrene sine, mens bare 10 prosent sier de er misfornøyde (Ungdata 2015, Bakken 2016, Bakken 2018).

I denne sammenhengen er det særlig interessant at ungdom med et gjensidig tillitsfullt forhold til foreldrene, drikker mindre alkohol (Øia 2013). Også nyere ungdomsforskning i Skandinavia har undersøkt betydningen av tillit mellom ungdom og foreldrene. Selv om denne tillitsrelasjonen blir utfordret og testet på flere måter av de unge, understreker ungdommene selv

at tillitsfulle bånd til foreldrene har stor betydning for deres alkoholbruk (Demant og Ravn 2013, Simonen et al. 2017).

En ny norsk studie basert på Ungdata-tall, har utviklet en indikator for å identifisere ungdom med svake sosiale tilknytninger. Generelt viser den at andelen som bruker rusmidler (alkohol, tobakk og cannabis) er høyere blant ungdom med flere svake relasjoner, for eksempel foreldre og skole samtidig. Et unntak er imidlertid ungdom som bare rapporterer om svake relasjoner i forhold til venner. Blant dem er det nemlig færre som har vært beruset på alkohol, sett både i forhold til ungdom uten noen svake relasjoner og ungdom med svake relasjoner til familie eller skole (Andersen og Dæhlen 2017).

Ungdata bekrefter altså at de unges alkoholvaner påvirkes gjennom relasjoner til vennene. I Nordland (2016) rapporterer over 40 prosent av ungdommene som har begynt å drikke, at de drikker hovedsakelig fordi vennene deres gjør det. En like høy andel opplever at de blir oppfordret av andre unge til å drikke. Et tredje spørsmål om drikkepress er formulert slik: «Har du følt deg presset av andre unge til å drikke alkohol, selv om de ikke har sagt noe direkte?». Her svarer en femtedel av ungdommene som drikker, at dette skjer noen ganger eller ofte (Ungdata-resultater Nordland, NOVA, 2016).

Disse resultatene underbygger at sosiale relasjoner fortsatt påvirker de unges alkoholvaner. Spørsmålet vårt er hvordan de unge opplever ulike former for påvirkning fra foreldre og venner, og om vi kan identifisere noen nye mønstre gjennom deres fortellinger.

TEORETISKE PERSPEKTIV

De unges alkoholbruk beskrives ofte som et kollektivt fenomen. Det er noe som inngår i sosiale situasjoner, og det er noe de unge lærer av andre. Willy Pedersen (2015) bruker metaforen «som ringer i vannet» for å beskrive ungdoms alkoholbruk som en del av den kollektive drikkekulturen. Kjernen er at folk drikker sammen, drikkingen foregår i sosial samhandling, og bruken brer seg som «ringer i vannet».

Rusforskning har tradisjonelt beskrevet ungdoms forhold til foreldrene som et strategisk spill for å håndtere utprøving av rusmidler sammen med sine jevnaldrende, noe som står i konflikt til voksensamfunnets normer, regler og kontroll (Henriksen 2000). Nyere ungdomsforskning har påpekt at kommunikasjonen rundt alkohol mellom ungdom og foreldre i dag må forstås i lys av et annet familieperspektiv. Moderne foreldre ønsker i større grad å ivareta demokratiske holdninger i sin oppdragelse, og vil stimulere de unge til å bli

uavhengige, selvstendige individer. Likevel vil også dagens foreldre hindre risikoatferd hos de unge, og dette kan skape en ambivalens i foreldrerollen. For ungdommene er tilliten fra foreldrene en ressurs, som de ikke ønsker å tulle med. Gjennom nøye regulering av egen atferd, utnytter og opprettholder de foreldrenes tillit (Demant og Ravn 2013).

I de fleste studier fra 1950-tallet og utover er det jevnaldrende venner som i hovedsak er «de viktige andre». Et klassisk pionerarbeid for dette var James Colemans studier av *The Adolescent Society* (1961). Jevnaldersfokus er også sentralt hos Ivar Frønes som beskriver de jevnaldrende som «de dominerende signifikante andre» (1994:48). Foreldrene er enten fraværende, eller beskrives som uten innflytelse innenfor dette perspektivet. På 1990-tallet endret dette seg radikalt (Baklien 1992, s. 273). Vi får en rekke studier som synliggjør foreldrenes avgjørende betydning for de unges rusvaner (Pedersen 1990, 2015, Järvinen og Østergård 2009, Øia 2013), og i lys av dette også et økt fokus på foreldrenes mulighet til å kunne påvirke de unge gjennom rusforebyggende arbeid (Coleman 1988, Henriksen 2000, Demant og Sonne 2010).

Gjennom begrepene «the self» og «the significant others» har Georg Herbert Mead inspirert oss i valg av problemfokus (Mead 1934). Meads teori om individets dannelse gjennom samhandling med betydningsfulle andre har vært et sentralt referansepunkt i studier om ungdom og påvirkning. Dynamikken i teorien er at den ytre samhandlingen med andre skaper den enkeltes indre bilde av seg selv. Mead kaller dette for en rolleovertagelse, hvor samhandling med betydningsfulle andre bidrar til å forme den enkeltes selvoppfatning og handlingsvalg. Tormod Øia (2013) knytter dette til sosial identitet, og bruker speilet som metafor når han forklarer identitetsutvikling. Metaforen er hentet fra James Cooley, elev av Mead:

Speilet er ikke et speil på veggen, men en sosial kontekst, 'de andre'. Det er en rekke andre rundt oss, men noen av de framtrer som særskilt viktige for oss – 'de signifikante andre'. Utvikling av sosial identitet impliserer både identifisering og avgrensning i forhold til de signifikante andre (Øia 2013:211).

Det er altså ikke en passiv rolleovertagelse eller avspeiling som er kjernen i dette teoretiske perspektivet. Det skjer både en identifisering og en avgrensning hos individet, noe som kan knyttes til dimensjonene likhet og ulikhet i sosiale roller, og til nærhet og distanse. Disse dimensjonene kan adressere foreldrenes og vennenes betydning på forskjellige måter.

Frønes (1994) argumenterer for jevnaldrenes økte betydning, og at møte med venner i samme alder innenfor skole og fritid er et sterkt særtrekk ved dagens samfunn. Jevnaldersfellesskapet er preget av likhet og nærhet, til forskjell fra generasjonsfellesskapet som var preget av ulikhet og distanse. James Coleman var også opptatt av forholdet mellom generasjoner (1988). Han hevder at en effektiv normativ regulering av de unge skjer innenfor det han benevner som «lukkede sosiale nettverk», noe som betyr at nærhet mellom generasjonene er avgjørende for en effektiv påvirkning av de unges alkoholbruk (Demant og Sonne 2010).

Dette tematiserer en grunnleggende bekymring særlig knyttet til rusforebyggende ungdomsarbeid (Henriksen 2000), om at generasjonspåvirkningen er for svak og at generasjonskløften er for vid i det moderne samfunnet. Dette kan knyttes til Margareth Meads klassiske bok *Broen over generasjonskløften* (1971). Her begrepsfestet hun overgangen fra et tradisjonelt postfigurativt sosialiseringsmønster, hvor det er foreldrene som former de unge, til et cofigurativt mønster hvor de unge formes innenfor jevnaldersfellesskapet. Hun bringer dette videre til et prefigurativt mønster hvor raske samfunnsendringer åpner for at de unges erfaringer også bidrar til å forme de voksne. I tråd med dette har ungdomsforskere her i landet reist spørsmålet om vi i dag ser et nytt forhold mellom foreldrene og de unge, der generasjonskløfta er erstattet med likhet, nærhet og fortrolighet (Øia og Vestel 2014).

Det er likevel ikke bare ytre forhold knyttet til likhet og nærhet i sosiale roller, som spiller inn i forhold til hvordan ungdom blir påvirket i spørsmål som angår alkoholbruk. Det som ovenfor er beskrevet som et demokratisk familieideal og et nærmere forhold mellom generasjonene, har bidratt til et fokus på hvilke ressurser som finnes i de sosiale båndene mellom foreldre og de unge. Tillit er et begrep som er sentralt for å beskrive slike ressurser (Coleman 1990). Innenfor rusforskningen er det særlig to aspekter ved tillitsbegrepet som har vært sentrale. Tillit kan beskrives som en gjensidig ressurs hvor de unge søker åpenhet og dialog med foreldrene (Simonen et al. 2017). Men tillit kan også beskrives som en ressurs som de unge har hos sine foreldre, og som de av strategiske grunner ikke ønsker å utfordre (Demant og Ravn 2013).

Ervin Goffmans (1959) teori om individualitet og selvpresentasjon inspirerer til en annen måte å forstå påvirkning av de unges alkoholvaner gjennom betydningsfulle andre. Her er ikke rolleovertagelsen det sentrale, men rollespillet. Dette åpner for å forstå de unges handlingsvalg i forhold til alkohol mer som et strategisk spill. Ifølge Goffmans dramaturgiske perspektiv

spiller vi ulike sosiale roller for et publikum. Eksistensen av et publikum er viktig i vår selvpresentasjon, og det er først når andre responderer på en handling at den gir mening. I den virkelige verden er «publikumet» kjent, og vi vet hvem vi framstiller oss for. Goffman skiller mellom begrepene «backstage» og «frontstage», avhengig av forventningene som knytter seg til rollene, og hvor nær og privat vi er i møte med andre i disse situasjonene. Man kan gå inn og ut av rollen, avhengig av om en er på scenen, «frontstage», eller om en er «backstage», utenfor scenen (Goffman 1959).

Inntrykksregulering (impression management) er et sentralt begrep i Goffmans dramaturgiske perspektiv, som handler om hvordan vi iscenesetter oss selv på ulike arenaer. Hos Goffman er tolkningene av denne iscenesettelsen basert på observasjoner av møter mellom mennesker. I vår studie har vi ikke data som kan observere de unges strategiske overveielser i de konkrete møtene med deres foreldre og venner. Det er de unges *fortellinger* som iscenesetter dramaturgien i vår analyse. Disse fortellingene om påvirkning kan forstås som ulike grader av strategiske overveielser i møte med foreldrene og vennene. Dette kan også forstås ut fra at de unge forteller om to ulike samspill, nemlig om samtaler som de har med foreldrene, og fortellinger om det som foregår blant vennene deres. Her er det imidlertid ikke bare interessant å analysere fortellingens innhold, men også hvordan fortellingene om foreldrene og vennene iscenesettes ulikt av de unge innenfor gruppeintervjuet. Fortelleren vil trolig posisjonere seg ulikt til de andre i gruppeintervjuet, avhengig av om beskrivelsene omhandler festsituasjoner eller samtaler med foreldrene.

METODE OG DATAMATERIALE

Denne artikkelen bygger på data fra intervjuer i fire fokusgrupper med deltakere i alderen 16–18 år. Deltagerne var elever i første og andre klassetrinn på en videregående skole (Vg1 og Vg2) i en mellomstor by i Nord-Norge. Tidligere dette skoleåret hadde elevene gjennomført Ungdata-undersøkelsen, sammen med elever ved alle videregående skoler i Nordland fylke (N=4005). Det kvantitative bildet som var tegnet gjennom Ungdata hadde vist nært samsvar mellom nasjonale utviklingstrekk og resultatene fra lokale undersøkelser på kommune og fylkesnivå. De samme utviklingstrekkene finner vi også på vår utvalgte skole. Hensikten med studien er å forstå bestemte utviklingstrekk gjennom utfyllende kvalitative data fra et utvalg elever ved en skole.

I studien deltok 12 ungdommer fra studiespesialiserende og seks fra yrkesfaglig studieprogram. I to av fokusgruppene var det elever fra studiespesialiserende, med seks elever i hver gruppe, delt etter klassetrinn og med lik kjønnsfordeling i begge gruppene. I den tredje fokusgruppa deltok fire gutter fra yrkesfag Vg2, og i den siste var det to jenter fra yrkesfag Vg1.

Alle i utvalget hadde vært på fester, og alle unntatt to hadde begynt å drikke alkohol. Ut fra beskrivelsene som ungdommene ga i intervjuene er det ikke noe som tyder på at det var rusproblemer blant deltakerne eller deres foreldre. Det var ingen med innvandrerbakgrunn blant deltakerne.

Personvernombudet ved Universitetssykehuset i Nord-Norge (UNN), og rektor ved den utvalgte skolen, ga begge i forkant en formell godkjenning til datainnsamlingen. Skolens ledelse hjalp til med å finne deltakere, knyttet til vårt ønske om å treffe et gitt antall elever ved skolens tre studiesteder. Fore-spørsmål ble videresendt til flere tilfeldige lærere, som igjen gjorde utvalget av deltakere, nemlig de elevene som sa ja til å delta i fokusgruppeintervju på de aktuelle tidspunktene. Intervjuene var alle satt opp i timer med programfag, noe som indikerer at ungdommene i disse klassene kom fra andre hovedklasser. Vi vet ikke sikkert hvor nært kjennskap det var mellom elevene som deltok. Deltakerne hadde fått litt informasjon om prosjektet av sine lærere, og fikk vite mer i introduksjonen rett før intervjuene.

Samtalen i fokusgruppene foregikk i en åpen, dialogbasert form, styrt av åpne spørsmål og tema fra en intervjuguide. Sentrale tema her var hvordan de snakket med foreldrene om alkohol, hva de fortalte hjemme fra ulike festesituasjoner og om de lyttet til foreldrenes råd og meninger. Andre sentrale spørsmål var hvorfor de begynte/ikke begynte å drikke, hvordan de snakket med vennene om alkohol, hvordan dette påvirket dem, og om de opplevde et drikkepress. Intervjuene startet med åpne spørsmål tilknyttet de ulike deltemaene. Ungdommene fortalte om egne erfaringer, noe som ble fulgt opp med konkrete spørsmål. I dialogen oppsto det tidvis en form for diskusjon. Noen av ungdommene justerte da litt på sine fortellinger og meninger i løpet av intervjuet, i lys av det de andre sa. Vi var på forhånd bevisst dette, og forsøkte i størst mulig grad å inkludere alle i samtalene. Vesentlige utsagn som sto litt til siden for en tilsynelatende enighet i gruppa, er derfor forsøkt inkludert i analysen (Malterud 2012).

Vi gjorde lydopptak av intervjuene og de er transkribert i sin helhet. Datamaterialet er analysert tematisk. De unges fortellinger er kategorisert etter delemnene i intervjuene og det meningsinnholdet som ungdommene ga

uttrykk for. Slik samlet vi for eksempel fortellinger om ulike alkoholsamtaler med foreldre og venner, både de som støttet eller ikke støttet at ungdommene lyttet til andres råd og meninger i forskjellige kategorier.

Fokusgrupper er en sosial gruppe konstruert ut fra et bestemt forskningsformål, der nettopp dynamikken mellom deltakerne er det metodisk interessante. Her foregår et sosialt samspill og det oppstår påvirkning innad i gruppa, både mellom deltakerne og mellom intervjuer og deltakere (Järvinen og Mik-Meyer 2005). Det er dette samspillet som gir et detaljert datamateriale. Slik vil en fokusgruppe gi et mer sammensatt datamateriale enn individuelle intervjuer, men samspillet og prosessene som oppstår kan også gjøre det problematisk å benytte fokusgrupper til å undersøke beskrivelser av påvirkning. De mest talesterke, populære og eventuelt også erfarne av ungdommene, kan komme til å dominere samtalen. I fortolkning av datamaterialet er det derfor viktig både å ha fokus på fortellingens innhold og måten de presenteres i en gruppekontekst.

Videre i teksten følger de unges fortellinger om ulike påvirkningsprosesser. Disse er forsøkt gjengitt i ungdommenes eget språk, og presenteres gjennom direkte sitat og oppsummerte kortfortellinger. Deltakerne er gitt fiktive navn og sitatene er sortert etter kjønn, klassetrinn og hvilken studieretning elevene tilhørte. Samtalene i gruppene var preget av diskusjoner, og dette har vi forsøkt å la gjenspeile i resultatpresentasjonen.

RESULTAT

Foreldrenes betydning

Hvordan beskriver de unge det foreldrene sier og mener om alkohol? Og hva forteller de om hvordan dette påvirker dem? I starten av intervjuet ble de unge spurt om hvorvidt alkohol var aktuelt samtaletema hjemme hos dem. De ble bedt om å beskrive hvordan de snakket med foreldrene om alkohol, og hva de forteller dem om drikking og det som skjer på fest. Mange av ungdommene gir allerede her uttrykk for at de anerkjenner foreldrene som viktige, noe som kommer fram i denne samtalen mellom tre av elevene på førstetrinn studiespesialiserende (stud.spes):

- Vi har snakket mye om det. Jeg har strenge regler å forholde meg til. De forventer at jeg er ansvarsfull og forsiktig og holder de avtalene vi har. Siden de skjønner at jeg drikker noen ganger, så vil de ha en åpen dialog om dette. Derfor drikker jeg alltid det jeg tåler på fest, og ikke mer

enn det. Jeg blir mer ærlig med dem, og har ingen problem å ringe hvis jeg føler for det. (Carina)

- Ja, foreldrene mine og jeg har også snakket om alkohol. De forventer at jeg skal ha kontroll over meg selv, men de sier ofte at jeg kan ringe dem når som helst fra fest. Det gjelder både om det er noe jeg lurar på eller trenger hjelp til, også når vi har drukket. De sier at jeg ikke må drikke for mye og vil at jeg tar vare på meg selv på en ordentlig måte. De vil at jeg sier ifra hvis jeg trenger hjelp og at jeg ikke er 'alene' uten noen jeg kjenner. De vet at jeg drikker, men dette skjer en sjelden gang, og da drikker jeg lite. (Hege)

- Vi har ikke snakket så mye om alkohol, og jeg forteller kun litt når de spør hva som skjer på fest og sånn. Jeg tror egentlig verken mamma eller pappa vil vite så mye, så lenge ting går bra. De skjønner nok likevel at det av og til er drikking der jeg er i helgene. (Johan)

Disse ungdommene kjenner åpenbart godt til foreldrenes meninger, og vet også godt hvordan foreldrene vil at de skal håndtere alkohol. Carina er opptatt av ærlighet og vil ikke bryte tilliten hun mener å ha fått av foreldrene. Verken hun eller Hege vil nøle med å be foreldrene om hjelp hvis noe skulle skje på en fest, heller ikke når vennene eller de selv har drukket. Johan på sin side mener at han og foreldrene har en slags stilltiende avtale om at kun det mest vesentlige skal fortelles.

Flere av ungdommene ga uttrykk for at foreldrenes meninger og holdninger til deres alkoholbruk var noe de var veldig bevisste. De fortalte at «foreldrestemmen» til og med følger med på festen, noe også jentene i de to ulike stud.spes-gruppene, Kristine (Vg1) og Johanne (Vg2), påpeker:

- Ja, vi har snakket om alkohol. De forventer at jeg er ansvarlig og ikke drikker før jeg blir 18 år, de forventer at jeg ringer hjem til dem eller tanten min. Jeg merker det ikke i starten, men jeg tenker på det de sier til meg og har det på en måte med meg når jeg er på fest. (Kristine)

- Jeg vet jo hvordan foreldrene mine vil at jeg skal være. Det de har sagt om hva som er lurt å gjøre i forhold til drikking, det har sikkert preget meg en god del. Jeg har på en måte mammas stemme med meg i bakhodet, og hører hva hun ville sagt og ment om drikking og hva som skjer på fest. Uff, slik vil jeg sikkert være hele livet. Men også hvilken type venner en har, har mye å si. En blir jo påvirket av både venner og foreldre, men kanskje mest foreldrene. (Johanne)

De unge bekrefter altså at de lytter til det foreldrene sier om alkohol, og at de blir påvirket av dem. Her forteller to av ungdommene på andretrinn om hvordan de snakker om alkohol hjemme, og om hvilke råd foreldrene gir

omkring festing og drikking. Kari tilhører stud.spes-gruppen, mens Petter går på yrkesfag (Vg2), altså er dette sagt i to ulike fokusgrupper:

- Mamma sier det er bedre at hun vet hva jeg drikker på fest, så hun har kjøpt alkohol til meg et par ganger. Det er ikke så ofte, men et par ganger har hun kjøpt tre-fire flasker med Vikingfjord til meg. Det synes jeg er helt greit. Jeg blir veldig opptatt av å ikke bryte tilliten hennes. Etter en episode for en tid tilbake der jeg brøt en avtale, tok det lang tid å bygge opp tilliten til henne igjen, og en lang periode fikk jeg nesten ikke lov til noen ting. Nå har jeg lyst å vise henne at hun kan stole på meg. (Kari)

- Pappa sier at han forstår at det drikkes på fest. På en måte gir han meg lov til å gjøre det, men sier at jeg må ta vare på meg selv. Hvis jeg har vært lenge ute en kveld, så forteller jeg en del, i hvert fall hvor vi har vært og hvem som var der. Jeg tror de som har foreldre som er veldig strenge, som de ikke kan fortelle noe til, det er de som er mest ivrige på å feste. De voksne skjønner at vi får tak i alkohol, men vi forteller ikke til dem hvem som kjøper til oss. Det er jo et lovbrudd. (Petter)

Alle sitatene ovenfor viser at de unge har en svært åpen og ærlig dialog med sine foreldre rundt alkohol. De er også opptatt av å beholde foreldrenes tillit, særlig når de opplever at de har fått en frihet. Kari har for eksempel en mamma som ved et par anledninger har kjøpt alkohol til henne, og som et ledd i å gjenskape tilliten til moren, så tenker hun å drikke bare disse flaskene. Petter virker noe mere selektiv i hva han forteller hjemme, men også han er opptatt av å være ærlig når foreldrene spør.

Vennenes betydning

Hvordan beskrives vennene som betydningsfulle andre? Ungdommene ble først bedt om å fortelle hvordan de snakker med vennene sine om alkohol, og i hvilken grad vennenes meninger og alkoholbruk påvirker dem. Samtalene i gruppene ble da preget av historier om fester og drikkesituasjoner, hvem som får tilgang til fest, og hvordan disse organiseres. Anne og Åsa, som begge er stud.spes-elever på førstetrinn, diskuterer her hva som skjer rundt avtaler og invitasjoner knyttet til festene de deltar på:

- Det kan være vanskelig å komme seg på en ordentlig fest. Det finnes en god del fester som er ganske lukket. De fleste har nemlig «vors» med sin nærmeste vennegjeng. Ofte når vi har vors eller bare er en gjeng som sitter hjemme hos noen, så blir det gjerne litt stress litt utpå kvelden for å finne en større fest. Det er jo hele poenget med vorspiel, at en skal finne en ordentlig fest. Man skjønner at en ikke har blitt invitert, når en kommer tilbake på skolen etter helga og de andre begynner å snakke om den artige festen som har vært. (Anne)

- Ja, når en prøver å finne en ordentlig fest, et sted å dra videre til etter vorspiel, da må alle bruke alle kontaktene sine. Noen ganger blir det nesten litt komisk, når alle sitter med nesa i mobilen sin og trykker litt smådesperat for å finne en fest! Da er det om å gjøre å ha mange kontakter, ja, helst kjenne noen litt eldre gutter som bor på hybel, eller noen som er hjemme alene. Enkelte gir av og til opp og drar hjem, mens andre ringer rundt og organiserer sånn at vi klarer å bli hentet for å kunne dra på den festen. (Åsa)

Flere elever fortalte om sosiale treff med vennene som de ikke ville kalle fester, men som foregikk i helgene. Dette ble beskrevet som roligere kvelder, med mindre alkohol, som skilte seg tydelig fra de mer «ordentlige» festene. En av jentene på andretrinn stud.spes beskriver det slik:

- Veldig ofte møtes vi bare, vi jentegjengen, på lørdags- og fredagskveldene. Da kan noen drikke, mens andre ikke. Mens hvis flertallet i gjengen har lyst på en ordentlig fest, da går alle rundt på skolen i dagene før og spør; «er du gira»? Å være gira betyr at du tenker å bli full. De som ikke orker dette, går hjem tidlig, eller de blir aldri med den kvelden. (Susann)

Disse ytringene forteller om et komplisert sosialt spill rundt organisering av fest. Ifølge Anne er det vanligvis mer eksklusive vennegjenger som møtes til førfest (vorspiel), mens selve festen blir til ved at noen har de rette kontaktene. Sosiale medier utnyttes for å skaffe tilgang til «neste» fest (etter vorspiel), gjerne der det er eldre gutter, noe Åsa beskriver. Hvis de fleste i gjengen har lyst på en «ordentlig» fest er gjerne dette avtalt på forhånd, ved at en har sjekket ut og invitert de som er «gira», slik også Susann beskriver.

Stud.spes-elevene på andretrinn, Sivert, Lise og Ola, svarer slik i denne samtalen, etter å ha fått spørsmål om det eksisterer et drikkepress blant egne venner:

- Ofte vil ungdom gi etter for drikkepress fordi det er lettere. Man vil ikke virke ukul eller regelholder. Man vet også at man må forholde seg til vennene fordi de kan finne på å utestenge deg ved neste fest. Ungdom føler ofte at de må gjøre som andre, og da kan det være at en føler seg utenfor hvis en ikke er med og gjør som alle andre. Dette merkes kanskje mest når det er skolefester der man merker at det er mange flere som har drukket enn de som vanligvis bruker å gjøre det. (Sivert)

- Ja, jeg har kjent på drikkepress, men takler det bra, og klarer å stå opp for det jeg mener. Men har noen gang følt meg kjedelig siden jeg ikke har drukket så mye, og dette har ført til at jeg kanskje har drukket mer enn jeg egentlig ville. (Lise)

- Selv velger jeg å drikke når jeg vil drikke. Jeg har ikke riktig enda vært i en situasjon hvor det har vært mye drikkepress, men har likevel vært utsatt. I disse situasjonene gjelder det å vise at man ikke vil drikke, men likevel kan være gøy å henge med til tross for at man ikke drikker. Man må jo forsøke å påvirke de som drikker til å ville være sammen med deg, uten å fremstå som kjedelig og som en prektig regelfølger. (Ola)

Sivert og Lise bekrefter at det *er* et drikkepress blant ungdom, men bare Lise forteller om sine egne erfaringer her. Ola er opptatt av å fortelle at han ikke er kjedelig og prektig, selv om han sjelden drikker. Mange av de andre informantene som var begynt å drikke, ønsket på sin side å vise at de var veldig tolerante overfor de som velger å avstå fra å drikke.

Å gi etter for drikkepress var noe som flere av informantene beskriver som et svakhetstegn, og de ville derfor distansere seg fra dette, slik yrkesfagjentene gjør i dialogen her:

- Jeg har absolutt ikke opplevd drikkepress selv, men jeg tror nok at noen av mine venner har opplevd det. Særlig når det er en stor fest, en bursdag eller noe, og det er drikkeleker og sånn. Da tror jeg det er ganske vanskelig å fortsette å drikke Solo. Særlig for de som ikke har så høy selvtillit. (Vilde)

- Ja, enig! Om du klarer å stå imot når andre vil du skal være med på fest å drikke, avhenger av selvtillit og hvilke venner en har. Men en merker fort at en liksom sitter på utsiden. Man har jo ikke lyst å bli oppfatta som helt moral heller! (Thea)

Begge sitatene overfor viser at selvtillit blir trukket fram som viktig for å kunne motstå press fra venner, i tillegg til å kunne håndtere risikoen for ute-stenging. Hvordan ungdommene møter drikkepress, beskrives av elever på andretrinn under. Guttene tilhører yrkesfag, og jentene stud.spes, altså er sitatene hentet fra to ulike fokusgrupper:

- Jeg har aldri blitt utsatt for drikkepress. Jeg ville først prøvd å forklare hvorfor jeg ikke ville drikke istedenfor å si 'nei' hele tiden. (Jakob)

- Har heller ikke blitt utsatt for drikkepress, men merker at det er en viss forventning til at alle skal drikke og dra på fest. For meg så er det en blanding av mitt valg og påvirkning hjemmefra, men mine venner respekterer det så det har aldri vært ett problem. (Vetle)

- Ja, det har jeg. Det er ikke en god følelse. Jeg sto opp for meg selv å sa nei. Jeg tror at jeg sa; 'jeg respekterer at dere drikker, og da må dere respektere at jeg ikke drikker'. Jeg svarte slik fordi jeg kan ha det veldig artig selv om jeg ikke drikker. (Sigrid)

- Jeg har bestemt meg for å slutte å drikke så mye, etter en hard periode. Det er fordi jeg ikke vil bli så full, jeg vil heller ha kontroll. Det jeg ønsker er å ha et 'normalt' forhold til alkohol, vil ikke ligg i grøfta, helg etter helg. (Oda)

- Alle sier det ikke er noe drikkepress, men det er det. De vil bare ikke innrømme det. Når en sjeldent har lyst til å drikke på fest, sånn som meg, merker en fort at en ikke blir invitert til alle festene. De andre synes sikkert vi er kjedelige å ha med. (Hanna)

Sigrid har tydeligvis bestemt seg for hva hun skal svare når andre spør hvorfor hun ikke drikker. Jakob som drikker, utviser muligens en irritasjon overfor de som mangler begrunnelse for ikke å drikke. Vetle opplever på sin side at han får respekt fra vennene sine, selv om han velger å avstå fra alkohol. Oda har bestemt seg for å slutte å drikke så mye etter en periode med mye festing, mens Hanna mener det eksisterer et drikkepress.

Disse uttalelsene til ungdommene viser at de kjenner på ulike føringer og meninger fra vennene, og at de tar tydelig stilling til denne påvirkningen. De unge her er likevel ikke helt enige om hvor sterke forventninger de møter fra vennene, og hvordan de selv møter disse føringene fra andre.

DISKUSJON

Sitatene over forteller oss hvordan de unge opplever og møter forventninger fra sine nærmeste, og hvilken påvirkningskraft de tillegger disse. Datamateriale viser at ungdom oppgir, direkte og indirekte, at både foreldre og venner har betydning for deres syn på og bruk av alkohol. Det er i stor grad samsvar i beskrivelsene fra de unge på tvers av kjønn og studieretning, selv om fortellingene deres har ulike særpreg. Vi kan dermed identifisere et tydelig mønster i det de forteller.

Foreldre eller venner som betydningsfulle andre

Ifølge G.H. Mead (1934) dannes individet gjennom relasjoner til betydningsfulle andre og deres respons. Dette er en grunnleggende påvirkningsprosess hvor de unge former sine holdninger og handlingsvalg gjennom å speile seg i andre. Men er det vennene eller foreldrene ungdom i størst grad speiler seg mot, når de skal ta stilling til alkohol?

Datamateriale gir støtte til at foreldrene er svært betydningsfulle for de unge i spørsmålet om alkohol. Ungdommene som deltok er særlig opptatt av ærlighet og tillit når de snakker om forholdet til foreldrene. De understreker

at de gjerne vil holde avtalene med dem, spesielt knyttet til når og hvor mye som skal drikkes. Dersom det oppsto et problem på en fest, for eksempel at en venn eller de selv ble for fulle, var det flere som fant det naturlig å søke hjelp hos egne foreldre. Hege er et tydelig eksempel som beskriver en slik åpenhet og tillit til egne foreldre, og forteller at foreldrene sier hun kan ringe dem fra fest.

Deltagerne legger stor vekt på hva foreldrene sier, og de utviser også respekt for deres meninger og holdninger til alkohol. De unge er bevisste den friheten de har fått av foreldrene, ikke bare til å dra på fest, men enkelte også til å drikke med foreldrenes godkjenning selv om de er under 18 år. Både Eva og Petter presiserer tydelig at de vil opptre slik at foreldrene kan stole på dem. Etter en hendelse som medførte sanksjoner vil Eva nå gjenskape tilliten til sin mor, blant annet ved «kun» å drikke det moren har kjøpt på forhånd. Også Petter vil være ærlig med foreldrene, og forteller derfor gjerne hvor han har vært og om det drikkes der.

Dette «tillitsarbeidet» overfor foreldrene som Eva og Petters fortellinger er gode eksempler på, fremtrer som et hovedfunn i denne studien. Alle deltakerne beskriver et tydelig og nært speilbilde av sine foreldre, noe som kan tolkes som at foreldrene er deres mest «betydningsfulle andre». Beskrivelsene inneholder også ulike aspekter av dette tillitsarbeidet som samsvarer godt med studiene til Demant og Ravn (2013) og Simonen mfl. (2017) som vi nevnte i teoridelen. Hovedbildet som tegnes her er den nære dialogen som mange unge har med foreldrene sine om alkoholspørsmål, og som også ser ut til å følge ungdommene når de er på fest. De vet hva foreldrene mener om drikkingen, og har med seg denne voksenstemmen helt inn på festen. Vi finner imidlertid også mer strategiske beskrivelser av tillit som en ressurs det er viktig å bevare. Johans oppfatning om at foreldrene egentlig ikke «vil vite så mye, så lenge alt går bra», er et tydelig eksempel. Det er likevel felles for alle at beskrivelsen av relasjonen til foreldrene former en bevissthet som også preger alkoholbruken.

Det ser altså ut til at sosiale og kulturelle bånd, og kollektive normer for sosialt liv som særlig foreldrene representerer, har stor påvirkningskraft. De unges valg og handlinger preges i stor grad av deres foreldre, også hvordan de bruker alkohol, slik også Øia (2013) hevder. Dette kan også knyttes til diskusjonen om generasjonskløfta. Vårt datamateriale viser at ungdom har tillit til og er fortrolige med egne foreldre, noe som samsvarer godt med Vestel og Øias (2014) analyse som konkluderer med at generasjonskløfta har blitt borte. De påpeker at familien i dag preges av tette bånd mellom foreldre og

ungdom, der motsetninger og konflikter mellom generasjonene nærmest er fraværende. Mange unge tilbringer mye tid sammen med egne foreldre, og gjennom samhandlingen knyttes det tette bånd, også rent følelsesmessig. I ei postmoderne tid preget av usikkerhet og stor valgfrihet, hevder de at familien på mange måter representerer ei trygg, grønn øy for ungdommene. Da er det også forståelig at de unge lytter til egne foreldre og i stor grad vektlegger deres meninger, også i spørsmålet om alkoholbruk. I denne sammenhengen er det også viktig å legge merke til måten relasjonen til foreldrene formidles i gruppeintervjuene. Vi finner ingen eksempler på strategier for å redusere foreldrenes betydning og å distansere seg fra deres påvirkning. Tvert imot, fortellingene om tillit, åpenhet og ærlighet overfor foreldrene formidles av ungdommene på en åpen og ærlig måte i intervjuene.

Påvirkning gjennom sosialt samspill

Kontrasten i de unges fortellinger om foreldre og venner kan også forstås som fortellinger om påvirkning gjennom ulike former for sosialt samspill. Når ungdommene forteller om hendelser der de er sammen med venner, eller beskriver hva som skjer på en konkret fest, kan dette forstås som en «performance». De viser til sosialt settinger hvor inkludering er viktig, og flere av dem gir inntrykk av at de ofte selv blir invitert til å delta. I tillegg understreker mange at de har venner som inkluderer alle, også de som ikke drikker. De beskriver altså et sosialt spill som har foregått i forkant av festen, knyttet til hvem som får lov til å delta her. De er da på scenen, og hendelsene de forteller om kan forstås som et spill som foregår «frontstage». Det er en interessant dobbelthet her gjennom det sosiale spillet som det sentrale i fortellingen, mens intervju-situasjonen samtidig er en scene hvor den enkelte presenterer seg for et publikum. I relasjon til vennene er det viktig å være en person som har en selvstendig posisjon i forhold til det sosiale spillet, og som både opplever å bli inkludert og selv er inkluderende.

Dette fremstår også som en kontrast til måten de unge beskriver kommunikasjonen med foreldrene. Her virker de lite opptatt av hvordan andre jevnaldrende oppfatter relasjonen de har til foreldrene. Ungdommene snakker åpent om grensene foreldrene setter, uavhengig av om disse er veldig strenge eller liberale. De beskriver enighet med foreldrenes syn, og svært få av dem gir uttrykk for opposisjon til dem. Disse beskrivelsene inneholder en helt annen form for iscenesettelse og kan i Goffmans terminologi forstås som et samspill som foregår «backstage». Dette er en interessant kontrast til tidligere ungdomsforskning hvor nettopp opposisjonen mot, og en selvstendig posisjon

i forhold til foreldrene, har vært den sentrale fortellingen (Stavseng og Frønes 1987, Øia 2013).

Vi ser altså at de unge beskriver relasjonen til egne foreldre i stor grad som positiv og nær, preget av tette, fortrolige bånd. De forteller også at «foreldrestemmen», altså de voksnes verdier og holdninger knyttet til alkohol, er noe som følger dem når de er sammen med sine venner, også på fest. Denne stemmen virker å ha lite preg av en formanende tone, og er heller noe de ser ut til å støtte seg til. På denne måten kan en si at verdiene som disse unge har med seg hjemmefra, påvirkningen som har foregått «backstage», også er en ressurs som de unge bruker til å posisjonere seg sammen med sine venner «frontstage».

Opplevelsen av drikkepress

Når ungdommene snakker om påvirkning fra vennene knyttet til alkohol, er de som nevnt opptatt av å markere individualitet og selvstendighet. De understreker at de selv bestemmer om de skal drikke, og hvor mye. Ungdommene signaliserer en uavhengighet overfor vennene sine, og hevder at de behersker det å ta egne valg når det gjelder drikking.

Flere av informantene beskriver likevel ulike føringer og forventninger som eksisterer blant vennene på dette området. Noen av dem bruker ordet drikkepress, men presiserer samtidig at de selv ikke har blitt utsatt for dette. Hovedmønsteret i deltageres fortellinger om dette er at de selv ikke opplever drikkepress, men de tror at en del andre gjør det. Og videre at det er nødvendig med selvtillit for å håndtere drikkepress. Men det finnes også refleksjoner om at det er vanskelig å innrømme at det finnes drikkepress, noe også Hanna påpeker.

Ifølge i Ungdata i Nordland oppgir om lag 20 prosent av de unge som har begynt å drikke, at de opplever et indirekte drikkepress, mens 40 prosent av de som drikker svarer som nevnt i innledningen at de drikker hovedsakelig fordi vennene gjør det. Dette tyder på at opplevelsen av drikkepress i ulike former og grader er relativt utbredt. Fortellingene i intervjuene viser at de oppfatter drikkepress som noe negativt, noe som enkelte kan «falle for». De tar avstand fra «de andre» som sikkert blir styrt av vennene sine, noe som kan tyde på svakhet og lav selvtillit. Samtidig skaper de en fortelling om at de selv behersker det å sette egne grenser, og at de i stor grad har kontroll på egne valg og handlinger. På denne måten distanserte de seg fra fenomenet drikkepress.

Ungdommene vi møtte beskriver imidlertid også vennene sine som romslige og lite dømmende overfor andre sine valg. Den enkelte bestemmer

om og hvor mye som skal drikkes, hevder de, og understreker at også de som ikke drikker blir invitert med på fest. Høy grad av toleranse på dette området virker altså å være et viktig ideal for disse unge. Gjennom å fortelle at «mine» venner er veldig tolerante, og det ikke finnes drikkepress i «min» gjeng, får de samtidig fortalt at de selv er innenfor denne «korrekte» kategorien. Selv klarer de fint å bestemme selv om de ønsker å drikke og hvor mye. Det egne, frie valget ser altså ut til å være et positivt ideal blant de unge, og en styrke som en helst bør inneha.

Her synes det også å være en interessant spenning mellom fortellingen i intervjusituasjonen og det mange ungdommer opplever. I intervjusituasjonen er de «frontstage» med sine jevnaldrende hvor det er viktig å ikke tape ansikt. Å fortelle at en har kjent på et drikkepress, og kanskje til og med innrømme at drikkingen har vært styrt av andres valg, ville fremstå som et brudd med mønsteret i de unges fortellinger om relasjonene til vennene. Her er det igjen interessant å se dette i kontrast til måten relasjonen til foreldrene beskrives. Det er altså ingen fortellinger i datamaterialet som tyder på at det er vanskelig å innrømme påvirkning fra foreldrene, og at dette også beskrives som en hjelp til å takle drikkepress fra vennene. Vetles beskrivelse er et godt eksempel som uttrykker dette eksplisitt: «For meg så er det en blanding av mitt valg og påvirkning hjemmefra». Dette oppsummerer også hovedmønsteret i hele denne studien, en nær kobling mellom beskrivelser av foreldrepåvirkning gjennom en tillitsfull relasjon og en iscenesettelse av det selvstendige frie valget i forhold til vennene. I Meads (1934) terminologi beskrives foreldrene som den viktigste «betydningsfulle andre» for påvirkning av de unges alkoholbruk, også fordi «foreldrestemmen» blir med de unge på fest. Vi kan dermed tolke hovedmønsteret i dette datamateriale slik at foreldrene også representerer en «betydningsfull tredje» i det sosiale spillet om fest og alkoholbruk mellom dagens unge og dere venner.

AVSLUTNING

Et formål med denne studien har vært å belyse noen sentrale funn i ungdomsundersøkelsene og andre kvantitative studier av ungdom og alkoholbruk, gjennom et kvalitativt dypdykk. Sentrale funn er at flere unge vil rette seg etter foreldrenes meninger og holdninger i synet på rusmidler, framfor å følge vennenes meninger. Videre fremtrer det også et tvetydig bilde mellom en presentasjon av ungdom som fristilte individ som tar selvstendige valg, og en rapportering av opplevd drikkepress fra venner (Øia 2013). Dette er en

dobbelthet som vi gjenfinner i vårt datamateriale. Vi ser også at dette mønstret som kombinerer nærhet og fortrolighet til foreldre, med et sosialt spill i forhold til venner, er i samsvar med mange nyere studier om unges alkoholbruk. Satt inn i en bredere kontekst av ungdomsforskning, er det imidlertid et relativt nytt fenomen som burde utforskes mer.

Vi er imidlertid klar over at det i Ungdata-undersøkelsene også fremtrer et mindretall av unge med et kontrastfylt mønster preget av mistillit og konflikter i relasjon til foreldrene. For disse ungdommene preges livssituasjonen av en opphopning av problematiske relasjoner, heller enn positiv foreldrestøtte og god håndtering av vennemiljøet (Andersen og Dæhlen 2017). Slike fortellinger er ikke til stede i vårt datamateriale, men dette er også et sentralt funn hvor det er behov for nærmere kvalitative analyser.

Et annet formål med vår studie er å få utfyllende kunnskapsgrunnlag for samarbeid med kommunene om oppfølging av Ungdataundersøkelsene. Selv om dagens unge generelt drikker mindre enn generasjoner før dem, er det fortsatt mange som har et relativt høyt alkoholforbruk. Det er derfor viktig å videreføre forebyggende innsatser rettet mot ungdom. I dette arbeidet bør vi anerkjenne både foreldrenes og vennenes betydning for de unges alkoholbruk. Nettopp derfor vil det være riktig å satse på samtidige innsatser som innrettes mot ungdomsmiljøene og inkluderer foreldrenes deltakelse.

LITTERATUR

- Andersen, P. L. & M. Dæhlen (2017). *Sosiale relasjoner i ungdomstida. Identifisering og beskrivelser av ungdom med svake relasjoner til foreldre, skole og venner*. NOVA Rapport 8/17. Oslo: NOVA.
- Andersen, P. L. & A. Bakken (2015). *Ung i Oslo 2015*. NOVA Rapport 8/15. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2016). *Ungdata. Nasjonale resultater 2016*. NOVA Rapport 8/16. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata. Nasjonale resultater 2017*. NOVA Rapport 10/17. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2018). *Ungdata. Nasjonale resultater 2018*. NOVA Rapport 8/18. Oslo: NOVA.
- Baklien, B. (1992), Forebyggingsarenaene. I Waal, H. & A-L Middelton (red.): *Narkotikaforebygging mot år 2000*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Colman, J. (1961). *The Adolescent Society*. New York: The Free press.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94: 95-120.

- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Demant, J. & A. Sonne (2010). Boomerangeffekten! – sociale netværks betydning for forhandlinger om alkohol. I Pedersen M. U. & T. Kolind (red.): *Unge, rusmidler og sociale netværk*. Aarhus: Universitetsforlaget.
- Demant J. & S. Ravn (2013). Communicating trust between parents and their children: a case study of adolescents' alcohol use in Denmark. *Journal of Adolescent Research* 28: 325–347.
- Ericsson, K., G. Lundby & M. Rudberg (1985). *Mors nest beste barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frønes, I. (1994). *De likeverdige: Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Goffman Erving (1959). *The presentation of self in everyday Life*, Garden City, NY, Doubleday.
- Henriksen, Ø. (2000). *Ikke som jeg gjør, men som jeg sier – Om rus, kommunikasjon og oppdragelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helland, H. & T. Øia (2006). *Forebyggende ungdomsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Järvinen, M & N. Mik-Meyer (2005). *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M & J. Østergård (2009). Governing Adolescent Drinking. *Youth & Society*, 40 (3): 377-402.
- Malterud, K. (2012). *Fokusgrupper som forskningsmetode for medisin og helsefag*. Oslo: Universitetsforlaget
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society – from a Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, M. (1971). *Broen over generasjonskløften*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen M. U. & T. Kolind (red.) (2010). *Unge, rusmidler og sociale netværk*. Aarhus: Universitetsforlag.
- Pedersen, W. (1990). Foreldre som alkohollangere. *Tidsskrift for Norske Lægeforening*, 15: 1834-1837.
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt. Nye perspektiver på rus og rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget
- Simonen, J., K. Kataja, H. Pirskanen, M. Holmila & C. Tigerstedt (2017). Trusting and misleading. Parents' and children's communication and negotiation on alcohol as described by adolescents. *Addiction Research and Theory*, Volume 25 (4) 342–348.
- Stavseng, O & I. Frønes (red.) (1987). *Ungdom mot år 2000*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Øia, T. & V. Vestel (2014). Generasjonskløfta som forsvant. Et ungdomsbilde i endring. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*. 14 (128).

Rapporter og upubliserte data:

NOVA (2015). *Ungdata. Nasjonale resultater 2014*. NOVA rapport 7/15. Oslo: NOVA.

NOVA (2016). *Ungdata. Resultater for Nordland fylke, VGS*. Upubliserte data, formidlet til KoRus-Nord.

Fagmagasin: SPOR: 3/2015: Intervju med Willy Pedersen: Rusvaner i endring.

SUMMARY

National youth surveys have shown that alcohol consumption among Norwegian youth has decreased significantly over the last 15 years. The studies also show that the relationship between the youth and their parents and their friends, is important for their alcohol use, but not as relevant when it comes to how young people experience this influence. Based on qualitative interviews in four focus groups, aged 16-18, this article analyzes young people's descriptions of how their alcohol consumption is affected by their parents and their friends.

Our analysis illustrates that parents and friends have different attitudes to alcohol consumption. The youth adhere to a mutual trust with parents, and claim that it is important to be open and honest. Relationships to friends are presented as a social game to achieve inclusion, especially at parties. Furthermore, youths claim that drinking pressure is something that concerns their friends, but not themselves. Many also describe that they bring their parents' voice with them to parties, and that this is a resource in their choices relating to alcohol consumption.

«Nå har jeg endelig funnet noe jeg liker å gjøre» *En fokusgruppestudie av ungdom som har stått utenfor videregående opplæring*

Marianne Hovet Steig, mastergrad i psykisk helse
Universitetslektor ved vernepleierstudiet
Institutt for psykososial helse, Universitetet i Agder
marianne.steig@uia.no

Siren Mathisen Nodeland, erfaringsforsker
siren.nodeland@hotmail.com

Eirik Abildsnes, spesialist i allmenntilleggsmedisin og samfunnsmedisin, PhD
Assisterende kommuneoverlege og forskningsrådgiver i Kristiansand kommune
Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen
eirik.abildsnes@kristiansand.kommune.no

Denne artikkelen bygger på fokusgruppeintervjuer med ungdom som har stått utenfor videregående opplæring, og deres erfaringer med nå å være i gang igjen. Formålet med studien var å få kunnskap om hva ungdommene vektla som betydningsfullt for å gjenoppta utdanning og arbeid. Vi gjennomførte to fokusgruppeintervjuer med til sammen 15 ungdommer. I presentasjon av funnene har vi vektlagt å få frem ungdommenes stemmer. Selvbestemte valg, opplevelse av å føle seg tilstrekkelig kompetent, støtte og tilrettelegging fra betydningsfulle andre var viktige elementer for at ungdommene gjenopptok videregående opplæring.

BAKGRUNN

De fleste ungdommer trives på skolen og fullfører videregående opplæring, selv om en del av dem bruker mer enn normert tid (Bakken 2016). Samtidig er det en del ungdommer som avbryter planlagt utdanningsløp (Utdanningsdirektoratet 2016, Markussen 2010). Det er betydelige forskjeller i gjennomføring mellom fylker, mellom kjønn og mellom utdanningsprogrammer. Gjennomføringsstatistikk presenteres oftest som status 5 år etter påbegynt videregående utdanning, selv om normal gjennomføringstid er tre år for studieforberevende utdanningsprogram og fire år for yrkesforberedende utdanningsprogram (Utdanningsdirektoratet 2016). For kullet som startet videregående opplæring høsten 2010 var det på landsbasis 6,7 prosent av elevene som hadde fullført men ikke bestått og 15,3 prosent som hadde sluttet fem år senere. (Utdanningsdirektoratet 2016).

Det er mange og sammensatte årsaker til at noen ungdommer avbryter videregående opplæring (Frostad, Pijl, and Mjaavatn 2015, Bakken, Frøyland og Sletten 2016). En studie fra Sveits viste at ungdom som stod i fare for å avbryte utdanning ofte rapporterte om dårlig fysisk og psykisk helse (Michaud mfl. 1998). En norsk longitudinell studie basert på data fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT) fant at ungdom som sluttet tidlig på videregående skole hadde sterk øket risiko for å bli syke og uføre i ung voksen alder (De Ridder mfl. 2013). Rusmiddelbruk øker risikoen for ikke å fullføre videregående utdanning. Dette skjer uavhengig av skoletilknytning, akademiske problemer, jevnaldrenes rusbruk og andre kontrollvariabler (Kelly mfl. 2015). Ungdom med høyt skolefravær har rapportert behov for veiledningshjelp til blant annet kosthold, fysisk aktivitet og søvn (Michaud mfl. 1998). Ungdom peker selv blant annet på utfordringer knyttet til å håndtere tidligere livshendelser, teoritung opplæring og helsemessige forhold som årsaker til frafall (Thrana 2016). Prosessen som ender i å slutte i videregående opplæring kan ha startet tidlig i livet, som resultat av et langvarig misforhold mellom skole og individ (Markussen 2016). Ungdata-undersøkelsene er blitt et viktig bidrag til å utarbeide en oversikt over helse, trivsel og levekår for ungdom på ungdomstrinnet, og etter hvert også i videregående opplæring (Bakken 2016). Imidlertid fanger verken Ungdata eller elevundersøkelsen i skolen opp slik informasjon fra ungdom som ikke deltar i videregående opplæring.

Det er mye kunnskap om hvorfor ungdom faller ut av videregående opplæring. Vi vet mindre om hva som får ungdom til å ta opp igjen utdanning eller arbeid etter avbrudd. Formålet med denne studien var å undersøke hva

ungdom som hadde stått utenfor arbeid og utdanning mente burde vektlegges for å øke muligheten for å gjenoppta videregående opplæring. Slik kunnskap kan bidra til utvikling av tjenester som igjen kan medvirke til at ungdom gjenopptar og fullfører opplæringen. Det foreligger få kvalitative intervju-studier av elever i norsk frafallsforskning (Lillejord mfl. 2015). For å få tilgang til slik kunnskap om ungdom i målgruppen gjennomførte vi fokus-gruppeintervjuer med ungdom om deres erfaringer med å stå utenfor og med å komme i gang igjen med opplæringen. I studien ønsket vi å belyse: *Hva vektlegger ungdom, som har stått utenfor videregående opplæring, som betydningsfullt for å komme i gang igjen med utdanning og arbeid?*

FORHOLD AV BETYDNING FOR TILBAKEFØRING TIL UTDANNING OG ARBEID

Wilson og medarbeidere (Wilson mfl. 2011) har i en oversiktsstudie gjennomgått 2794 effektstudier av tiltak som forebygget eller tilbakeførte ungdom til utdanning og arbeid i USA, Canada og Storbritannia. Tiltakene rapporten viser til favner et bredt spekter av intervensjoner rettet mot barn og unge i utdanning. Ungdommenes gjennomsnittsalder var 15 år. Studien viste at kvaliteten på implementeringen av intervensjonen var viktigere for effekt enn forskjeller i intervensjons innhold. Forfatterne konkluderte med at ledere bør velge intervensjoner som er tilpasset lokale forhold, ressurser og kompetanse for å forebygge frafall i opplæringen. Denne studien undersøkte ikke ungdommenes opplevelser av intervensjonene.

Lillejord og medarbeidere (2015) har gjennomført en systematisk oversiktsstudie av tiltak som er relevante for norske forhold, og som har dokumentert effekt på gjennomføring og frafall i ungdomskolen eller videregående opplæring. Oversikten er avgrenset til studier publisert i perioden fra 2010 til 2014. Denne studien konkluderer i likhet med den internasjonale oversiktsstudien til Wilson og medarbeider med at det er vanskelig å peke på hvilke enkelttiltak som er mest effektive.

Forfatterne presenterer fem tiltakskategorier som er utprøvd i Norge. Første kategori er tiltak rettet mot rådgivning og karriereveiledning overfor elever som tar «feil» valg når det gjelder videregående opplæring. Faget utdanningsvalg i ungdomskolen er et av tiltakene, og har som siktemål å bevisstgjøre ungdom om valg av videregående opplæring. Rapporten Utdanningsvalg i overgangen fra ungdomsskole til videregående opplæring er en gjennomgang av litteratur som omhandler ungdoms valg av utdanning (Holen

2014). Her vises det til at faget utdanningsvalg ikke har vært blitt vurdert som særlig vellykket av elever og lærere. Mulige årsaker som foreslås er mangel på opplæring av lærere og rådgivere, lav status for selve faget og utfordringer med økonomi på skolen. Den andre kategorien Lillejord og medarbeidere (2015) viser til er innslag av praksis i yrkesutdanningen. Tanken er at noen elever ikke trives med eller passer inn i ordinær undervisning. Et mulig alternativ er mer praksisbasert undervisning i de yrkesfaglige utdanningene. Evaluering av ordningen med praksisbrev har medført at ordningen er blitt tilgjengelig på et nasjonalt nivå. Tredje kategori er alternative opplæringsløp for ungdom med behov for spesiell oppfølging. Det har vært gjennomført tiltak for å styrke basisferdigheter. Det er uenighet blant forskere om tiltaket har virket etter sin hensikt (Lillejord mfl 2015). I kategori fire hører omfattende reformer som Reform 94 og intervensjonspakker som Ny GIV (Sletten, Bakken og Andersen 2015). Ny GIV var rettet mot ungdom som hadde avbrutt videregående opplæring eller stod i fare for å falle fra. Evalueringer tyder på at samarbeidet mellom ulike instanser var blitt styrket, men det hadde ikke forbedret forholdene for de mest risikoutsatte som hadde stått utenfor mer enn ett år. Kategori fem omhandler kompetanseheving for lærere og andre aktører i skolen med mål om identifisere de som står i fare for å avbryte videregående opplæring tidlig. Rapporten viser til tiltak som Oppfølgingsprosjektet, som hadde i oppgave å holde oversikt over og kontakte ungdom som avsluttet eller stod i fare for å avslutte videregående opplæring. Rapporten etterlyser mer systematisk kunnskap om effekten av dette tiltaket (Lillejord mfl 2015).

Rapporten til Lillejord og medarbeiderne (2015) viser til noen gjennomgående trekk av stor betydning for implementeringskvaliteten og dermed effekt. Dette var tiltak som tok hensyn til etablering av tillitsskapende relasjoner mellom alle aktørene, samarbeid mellom skole og kommune, tiltak med bred tilslutning blant deltakerne, tidlig innsats og systematikk.

I en evaluering av NAV-tiltak rettet mot ungdom utenfor skolesystemet i alderen 14–25 år, var det de yngste man lykkes best med å formidle til arbeid eller skole (Frøyland og Fossetøl 2014). En analyse av registerdata for norske ungdommer, har vist at det var bedre resultater for de som fikk rask utplassering i ordinært arbeid enn for de som var i ulike skjermede tiltak og gradvis fikk overføring til arbeid (Markussen og Røed 2014).

Frøyland og medarbeidere (2016) gjennomførte fra 2011 til 2015 både kvantitative og kvalitative studier av utviklingsarbeid rettet mot utsatt ungdom i aldersgruppen 14 til 25 år i 15 kommuner/områder i Norge. Hovedvekten var

på kvalitative intervjuer med ansatte, ungdommer og arbeidsgivere i ulike prosjekter med forankring i NAV. Funnene i sluttrapporten er i samsvar med anbefalingene til Lillejord og medarbeidere (2015). I tillegg anbefalte forfatterne mer kompetanse i bruk av arbeidsplasser og fleksible skoler. De foreslo også å redusere hindre i lover, regelverk samt rutiner og bidrag fra direktoratene til å realisere anbefalingene. I rapporten vises det til ungdommenes opplevelse av oppfølgingen i prosjektene. (Frøyland mfl 2016). Frøyland (2017) utdyper funnene fra evalueringsrapporten i en artikkel om sentrale kvaliteter ved arbeidsinkludering av sårbar ungdom. Kvaliteter ungdommene ønsket seg fra oppfølgerne var «normale» relasjoner, oppfølging over lang tid og oppfølgere som klarte å skape mestringsopplevelser som bygget selvtillit og framtidstro. I tillegg ønsket ungdommene at oppfølgeren i perioder må dra prosessen når de ikke så seg i stand til å gjøre det selv (Frøyland 2017). I en annen kvalitativ studie med 15 ungdommer og 40 ansatte i kommunale prosjekt med ungdom i risiko, vektla ungdommene de gode møtene, relasjonen og støtten fra de voksne som betydningsfullt for å ta imot hjelp. Studien viste også hvordan selvtillit og anerkjennelse skapte grobunn for endringer for ungdommene (Follesø 2010).

Oppsummert viser internasjonale og nasjonale oversiktsstudier usikkerhet rundt effekten av intervensjoner for å forebygge frafall fra den videregående opplæringen. Noen gjennomgående kvalitative trekk ser allikevel ut å være av betydning for effekten intervensjonene, slik som å vektlegge tilpasning til lokale forhold, ressurser og kompetanse. Funnene fra nevnte studier viser at for å oppnå kvalitet i implementering av tiltak bør det tas hensyn til etablering av relasjoner og sikres bred oppslutning blant aktørene. Det er et behov for å bygge ned barrierer mellom nivåer og å etablere systematikk i tiltakene, som bør starte tidlig i frafallsprosessen. Studiene til Frøyland og medarbeidere (2016) og Follesø (2010) har vist at ungdom vektlegger gode normale relasjoner, støtte og mestringsopplevelser for å bygge selvtillit. I studien til Frøyland (2017) vises det også til andre kvaliteter hos hjelpere som ungdommene beskriver som betydningsfulle, slik som at hjelpere bør forstå at endring tar tid, de må formidle håp om framtiden og ikke gi seg, selv om ungdommene i perioder ikke orker å følge opp.

HVA PÅVIRKER KVALITETEN PÅ MOTIVASJON – OM SELVBESTEMMELSESTEORI(SDT)

Ungdommene vi intervjuet understreket betydningen av motivasjon for at de var i gang igjen med utdanning og arbeid. Det var derfor naturlig å bruke teori om motivasjon som støtte for analyse. Studiene til Frøyland og medarbeidere (2016), Follesø (2010) og Frøyland (2017) viser at ungdom vektlegger betydningen av relasjonell støtte og mestingsopplevelser for å utvikle motivasjon til å lykkes med gjennomføring av videregående opplæring. Reegård og Rogstad (2016) påpeker viktigheten av å forstå at motivasjon er dynamisk, noe en kan utvikle kvalitativt. Disse funnene stemmer godt overens med internasjonale studier basert på selvbestemmelsesteori (SDT), som skiller mellom handlinger motivert av ytre press (ytre motivasjon) og handlinger basert på egne ønsker og preferanser (indre motivasjon). Valg basert på ytre motivasjon kan redusere kvaliteten på arbeidet for å nå målet, og redusere sjansen for å lykkes med gjennomføring av en handling (Deci og Ryan 2000b). Motivasjonens kvalitet er ikke statisk, og kan endres når en gjør noe en liker, og når handlingen er selvbestemt (Deci og Ryan 2000a). Informantene i studien vår ga uttrykk for både ytre og indre motivasjon, og for hvordan prosessen fra ytre press til indre motivasjon kan være en nøkkel for å komme i gang igjen med utdanning og arbeid. Vi har derfor valgt å bruke SDT som teoretisk referanseramme i analysearbeidet av ungdommenes motivasjon. Indre og ytre kilder til motivasjon kan på forskjellig vis påvirke kognitiv og sosial utvikling. SDT-forskningen er også opptatt av betydningen av kontekst, hvordan sosiale og kulturelle faktorer kan understøtte eller hindre individers arbeid med å nå et mål. Det er vanlig å tenke på og omtale motivasjon som en kvantitativ størrelse der vår evne til å gjennomføre det vi har bestemt oss for avhenger av hvor *mye* motivasjon vi har for gjennomføring. I SDT vektlegges de kvalitative aspektene ved motivasjonsbegrepet (Deci og Ryan 2000). Mennesker som er indre motivert arbeider med oppgaver fordi de liker de og fordi de er selvvalgte. De opplever at de tre grunnleggende psykologiske behovene for tilstrekkelig kompetanse, en opplevelse av autonomi og relasjonell støtte er ivaretatt.

Mennesker har et behov for å oppleve kompetanse til å mestre og å lykkes med ulike aktiviteter. Det medfører at hvert enkelt menneske vil søke utfordringer som er passelig utfordrende, og har et behov for å føle seg i stand til å mestre oppgavene (Ryan og Deci 2000a). Det grunnleggende behovet for autonomi omhandler menneskets behov for å ta egne valg, en opplevelse av å ha samtykket til en handling og utføre handlingen av fri vilje (Ryan og Deci 2000b). Behovet for relasjon gjelder menneskers behov for sosial tilhørighet

til en gruppe og å oppleve støtte fra andre mennesker som er viktige for dem. I tillegg er det viktig å kunne identifisere seg med handlingene. Amotivasjon er et begrep brukt i SDT som uttrykk for at en ikke opplever at det er noen hensikt i å utføre selve handlingen, fordi en ikke lykkes eller ikke liker resultatene. En amotivert person utfører handlingen uten form for intensjon eller oppleves som passiv (Deci og Ryan 2000b).

FORMÅL MED STUDIEN

Formålet med studien var å få ny kunnskap om hva ungdom som hadde stått utenfor videregående opplæring vektlegger som betydningsfullt for å komme i gang igjen med utdanning og arbeid. Ungdommene vi intervjuet hadde erfaring med å avbryte videregående opplæring. De befant seg nå i tiltak rettet mot utdanning og arbeid.

METODE

For å få inngående informasjon om ungdoms individuelle erfaringer uttrykt med ungdommens egne ord, og for å kunne åpne opp for å følge opp uventede svar, valgte vi et kvalitativt, eksplorerende design med bruk av intervju for studien. Vi valgte fokusgruppeintervjuer for å kunne dra nytte av informasjon som oppstod når deltakere med felles bakgrunn delte og diskuterte sine erfaringer. Fokusgrupper kan framkalle interpersonlig dynamikk og sosiale samspill som kan utløse utsagn og refleksjoner som ikke skapes i individuelle intervjuer eller innhentes gjennom spørreskjema. Vi opplevde at de fleste deltakerne engasjerte seg aktivt i samtalen. I fokusgruppeintervju er det en viss mulighet for at gruppedynamikken krever konsensus som kan hindre at avvikende synspunkter kommer frem (Malterud 2011). For å sikre bredde i tilfang av informasjon og kontekstuelle faktorer gjennomførte vi en tverrgående analyse av fokusgruppeintervjuer fra to kommuner.

UTVALG

Vi gjennomførte to fokusgruppeintervjuer med 15 ungdommer i alderen 18 til 26 år i to bykommuner i Sør-Norge høsten 2015. I den ene fokusgruppen deltok 6 gutter, i den andre 4 gutter og 5 jenter. Ungdommene ble rekruttert gjennom oppfølgingstilbud drevet av NAV i samarbeid med fylkeskommune og vertskommune med støtte fra Arbeids- og velferdsdirektoratet. Varigheten på oppfølging var inntil 46 uker. Tilbudet var for ungdommer med behov for

tett oppfølging sosialfaglig, skolefaglig eller i form av arbeidspraksis, og målsettingen var tilbakeføring til videregående opplæring. De to første ukene i tilbudet ble brukt til å etablere en tillitsfull relasjon og å etablere regelmessig oppmøte. De neste fire ukene vektla mestringsopplevelser og avklarte hvilke ønsker ungdommene hadde med tanke på arbeidspraksis eller skole. Fra uke 6 var ungdommene i praksis eller tok opp fag med målsetting om å fullføre videregående opplæring. Det var et krav at ungdommene deltok på felles lunsj. Dette for å styrke fellesskap og fremme sosial fungering, slik deltakerne senere ville møte i pauser og lunsj i arbeidslivet. De fleste av ungdommene vi snakket med var tilknyttet arbeidspraksis, noen få kombinerte praksis og skolefag og et fåtall studerte kun skolefag. Ungdommene som deltok i det ene fokusgruppeintervjuet hadde deltatt i oppfølgingstilbudet fra 1 til 9 måneder da vi intervjuet dem. I den andre gruppen har vi ikke informasjon om lengden på deltagelse i oppfølgingstilbudet.

Med intensjon om å få et strategisk utvalg av deltakere, ble oppfølgerne ved oppfølgingstilbudet bedt om å invitere deltakere som i størst mulig grad representerte mangfoldet i gruppen av ungdommer som mottok tilbud. Vi har ikke opplysninger om hvor mange av de inviterte som takket nei til invitasjonen eller om hvor lenge de hadde vært utenfor utdanning eller arbeid.

Intervjuene foregikk i lokalene til oppfølgingstilbudene. Det første gruppeintervjuet med ungdommene varte i 88 minutter, det andre i 47 minutter. Intervjuene ble gjennomført med støtte i en intervjuguide. Intervjuguiden omhandlet spørsmål om ungdommens hverdag, årsaker til at de hadde vært utenfor skole og arbeid, bistand og tilbakeføringen til skole og arbeid. Det ene fokusgruppeintervjuet med ungdom ble gjennomført av MHS og EA. Det andre intervjuet med ungdom ble foretatt av en masterstudent og hennes veileder. Intervjuene ble tatt opp på lydfil og transkribert ord for ord.

ANALYSE

Vi anvendte systematisk tekstkodensering som analysemetode (Malterud 2012). Metoden er en tematisk, induktiv analysemetode utviklet med utgangspunkt i Giorgis fenomenologiske metode (Giorgi 1985), egnet for tverrgående analyser for å utvikle nye beskrivelser av et fenomen. Vi startet med å lese alt materiale for å få et helhetsinntrykk. Gjennom dette ble foreløpige tema markert og ut fra disse identifiserte vi og kodet de meningsbærende enhetene. Innholdet fra kodegruppene ble kondensert og abstrahert. Temaene som da kom fram utgjorde hver sine undergrupper og vi kunne identifisere illustrerende sitater for

hver undergruppe. Utsagn som ikke var relevante for problemstillingen ble fjernet. Til slutt sammenfattet vi innholdet i hver kodegruppe slik at det framsto som en rekontekstualisert beskrivelse av fenomenet vi undersøkte. Kategoriseringen ble validert ved at vi kontrollerte våre tolkninger opp mot det transkriberte datamaterialet gjentatte ganger. I analysearbeidet brukte vi tidligere studier og SDT som teoristøtte for å kunne identifisere og fortolke viktige elementer for forståelse av informantenes beskrivelser av erfaringer om å være ungdom utenfor og i prosess mot å gjenoppta utdanning eller arbeid.

ETISKE VURDERINGER

Studien er godkjent av personvernombudet for forskning ved Norsk senter for forskningsdata (NSD, referanse 45143). Deltakerne hadde signert samtykkeskjema for deltakelse i forkant av intervjuene. Navn og andre elementer som kunne gjøre det mulig for andre å gjenkjenne deltakerne ble fjernet i transkriberingsprosessen. Studien ble gjennomført i henhold til Helsinkedeklarasjonen for medisinsk forskningsetikk (WMA 2013).

STYRKER OG SVAKHETER

Det lot seg ikke gjøre å rekruttere ungdommer som stod helt utenfor videregående opplæring til intervjuene. Vi valgte derfor å rekruttere ungdommer gjennom oppfølgingstjenesten, der informantene hadde erfart å stå helt utenfor utdanning og arbeid. Vi har ikke oversikt over hvor lenge ungdommene hadde stått utenfor utdanning og arbeid eller hvor lenge alle har deltatt i oppfølgings tilbudet. Selv om våre informanter presenterte dels omfattende vansker gjennom oppvekst og utdanningsløp, er det grunn til å anta at de ungdommene vi snakket med er ungdommer med tilstrekkelige ressurser til å komme i gang igjen. Vi kjenner ikke til utfallet for deres videre utdanningsløp og tilnærming til arbeidslivet. Deres erfaringer kan likevel bidra til kunnskap om prosessen med å komme i gang igjen. Dette kan være relevant kunnskap for å utvikle bedre tjenester for ungdommer som står i fare for å avbryte den videregående opplæringen eller gi god oppfølging etter avbrutt opplæring. Fokusgruppeintervju som valgt metode viste seg å initiere erfaringsdeling og utløste støtte fra andre deltakere i fokusgruppen når vanskelige tema ble presentert. De fleste deltakerne var aktive, men en av ungdommene i den ene gruppen valgte ikke å delta i samtalen. Det kan tenkes at gruppedynamikken i fokusgruppen hindret vedkommende i å fortelle om sine erfaringer. Individuelle intervjuer kunne supplert datatilfang og denne deltakerens stemme ville også blitt hørt.

Datatriangulering ble søkt ivaretatt ved å innhente perspektiver fra ungdom i to ulike kommuner. Forfatterne har ulik erfaringsbakgrunn i kontakt med målgruppen, og kunne dermed bidra med ulike perspektiver i analysearbeidet, som også var informert av relevant teoritilfang.

RESULTATER

Ungdommene vi intervjuet fremsto som motiverte for å komme i gang igjen med utdanning og arbeid. Dette gjorde oss interessert i hvordan ungdommenes erfaringer kan belyse hvordan motivasjonens kvalitet kan endres fra ytre til indre motivasjon. Ved analyse av datamaterialet brukte vi SDT som rammeverk. Resultatet av analysen presenteres i tre kategorier; selvbestemte valg, motivasjon for å komme i gang igjen og signifikante andre. Som illustrasjon er det nedenfor tatt med uttalelser fra ungdommene i alle tre kategoriene. Selv om kategoriene presenteres hver for seg, inngår de i et samspill med hverandre.

SELVBESTEMTE VALG

Flere av ungdommene fortalte om foreldre som hadde ambisjoner på deres vegne som ikke samsvarte med ungdommenes egne ønsker. Foreldre bestemte valg av utdanningsprogram, noe som gjorde at ungdommene følte at de var på feil sted. De opplevde at de ikke hadde tilstrekkelig selvbestemmelse i valg av videregående opplæring. En av dem sa det slik:

Foreldre bestemmer hvor du skal være og hva du skal gjøre. Det er gjerne sånn for de tror ikke du er voksen nok til å ta avgjørelsen selv. De styrer i den retninga og så går du lei av det, fordi det er ikke det du vil og da har du ikke motivasjon. Og så er det liksom en ond sirkel derifra. Men jeg tror det å få et innblikk i det en kanskje kunne tenke seg. På hvilken linje en skal, så du ikke sitter og tenker på, hvorfor gjorde jeg ikke det. (Jente, 20 år)

Sitatet illustrer et dilemma som flere av ungdommene vi intervjuet påpekte. De ønsket å ta veloverveide valg om utdanningsprogram, uten å bli presset av foreldre og/eller rådgivere som hadde andre ambisjoner enn de selv. De beskrev hvordan det å bli styrt i en retning av andre påvirket motivasjonen. Samtidig var det mange som ikke visste hva de ville bli, hva de var mest interessert i, eller hadde kunnskap og ferdigheter til. De ønsket hjelp fra foreldre og rådgiver på skolen til å finne ut av hvilket utdanningsprogram de

burde velge. Det var et gjennomgående trekk i datamaterialet at mange hadde tatt forhastede valg. En av ungdommene uttrykte det slik:

Gutt (20 år): Største feilen jeg gjorde var vel takke ja til videregående skoleplassen jeg fikk. Og det var jo bygg og anlegg. Der visste jeg egentlig fra starten at det var ikke det jeg ville, men når jeg søkte skole, så visste jeg ikke noe særlig om hva de linjene gikk ut på da. Nei, det var akkurat det som var problemet, jeg visste jo ikke, for jeg hadde ikke fått noe særlig informasjon om det.

Dette sitatet beskriver hvor stor betydning valg av studieprogram har hatt for denne ungdommen. Han forteller om dette valget som «...den største feilen» han gjorde. Det ligger en undertone i sitatet om hvilke alvorlige konsekvenser det fikk for han. Samtidig ga han uttrykk for frustrasjon, uttrykt som «...jeg visste jo ikke». Han opplevde at han manglet informasjonen han trengte for å kunne ta gode valg for seg selv. Når vi spurte ungdommene hva som kunne bidra til å ta gode valg, fikk vi flere forslag:

Jente (20 år): Kunne det kanskje være en ide å ha møte med foreldrene når du skal velge skole, at lærerne har et møte med foreldrene og sier at sånn og sånn oppfatter jeg den eleven.

Denne ungdommen ønsket åpenbart støtte fra skole og foreldre i valg om utdanningsprogram. En annen ga uttrykk for at utprøving i arbeidspraksis ville vært til hjelp for å ta et kompetent valg:

Arbeidsuka som en har på ungdomsskolen burde en ha hatt mer av på en måte. (Gutt, 22 år).

Ungdommene i studien la vekt på alder og modning som betydningsfulle faktorer for å ta selvbestemte valg. De understreket at de nå var blitt mer voksne og sikrere på hva de ville med utdanning og yrkesvalg. De fleste av dem var positive til fremtiden, og de så seg selv som framtidige yrkesutøvere. Erfaringene ved å stå utenfor hadde gjort noe med deres motivasjon for å stå på og ikke gi seg.

Jente (22 år): grunnen til at jeg ville ta et fag er jo, jeg har ikke vært dårlig på skolen liksom. Jeg bare begynte egentlig å bli voksen og tenkte at en kommer egentlig ikke noe vei. Altså hvis du vet og du kan og vil ta en utdanning så hjelper det ikke å sitte på ræva å gjøre ingenting liksom. Da er det bare å ta et fag og så fortsette.

MOTIVASJONEN FOR Å KOMME I GANG IGJEN

Flere av ungdommene beskrev at de nå var motiverte for å komme i gang igjen med utdanning eller arbeid. Noen av dem beskrev alvorlige livshendelser som ble viktige vendepunkt for å få til endring i livet sitt.

Gutt (21 år): Så kom det nå i en alder av 21 år at jeg kan ikke fortsette med å ruse meg. Det kom som en smell i ansiktet, rett og slett.

Denne gutten beskrev det som et vendepunkt da det å ruse seg fikk konsekvenser for helsen. Slike alvorlige opplevelser og belastende livshendelser var noe flere av ungdommene fortalte om i intervjuene. Det kan bety at flere av dem hadde erfaringer som gjorde dem utsatte for å avbryte utdanningsløpet. Samtidig fant vi at erkjennelse av slike sårbarhetsfaktorer var noe av det ungdommene trakk frem som motivasjonsfaktorer for å stå på og ikke gi seg igjen. Det tydeliggjøres i dette sitatet:

Gutt (23 år): Ja, jeg har jo som et mål at jeg vil ikke ende opp som mamma og sitte hjemme og være ufør. Jeg vil ikke ende opp som pappa og gå på metadon.

Denne gutten understreket at han ikke ville «...ende opp som mamma...eller pappa». Han beskrev en uvanlig belastende oppvekst og et behov for ikke å identifisere seg med sine egne foreldre. Han ønsket ikke å «sitte hjemme». Tilhørighet til et arbeidsfellesskap kan da bli en motivasjonsfaktor for å komme i gang igjen med arbeid eller utdanning. En annen ungdom beskrev sitt behov for tilhørighet til arbeidsfellesskapet han nå fikk prøve seg i slik:

Gutt (21 år): Jeg jobber på kafe og er oppe cirka i halv ni-tiden om morgenen. Jeg lager mat for gjester. Så lærer mye. Jeg jobber der da i 7 timer. Så kommer jeg hjem også setter jeg meg sikkert for å spille en times tid. Eller kanskje litt mer. Så prøver jeg å få mest mulig tid med venner, ikke bare jobb hele tiden selv om det er jo det hver dag. Så er det bare hjem, så kanskje se litt på tv, så er det til sengs igjen. Det er ikke så veldig spennende hverdag, men jeg liker meg iallfall!

Sitatet viser at han ikke var så opptatt av at jobben skulle være spennende, mens han fremhevet å være til nytte og å like seg på arbeidsplassen som betydningsfullt. Arbeidsfellesskapet han nå fikk tilhøre ga en opplevelse av tilhørighet og mestring, og han formidlet en opplevelse av å trives. Dette signaliserer selvbestemmelse og indre motivasjon for arbeidsoppgavene. Spenning i arbeidsoppgavene ble da underordnet. Det kan tenkes at denne tilhørigheten medførte endring for gutten og motiverte han til fortsette å stå på. Andre

ungdommer beskrev hvordan fritidsaktiviteter og sosial støtte bidro til motivasjon for å gjenoppta arbeid eller utdanning.

Gutt (20 år): For meg så har det ikke noe med arbeidet eller noe sånn gjøre. Den største motivasjonen min er bandet da. Og være med de to dager i uka, og lage sanger og ha tekster som handler om ... ja, forskjellige hendelser fra livet.

Denne gutten opplevde at tilhørigheten til et sosialt felleskap på fritiden påvirket motivasjonen for å møte på arbeid. Han kunne bruke musikalske uttrykk i bearbeiding og formidling av livshendelser, og slik ha noe å bidra med i fellesskapet. Andre uttrykte selvbestemmelse ved å fortelle om hvordan det å ha lyst til å gjennomføre en aktivitet endret motivasjonen for å gjenoppta utdanningsløpet.

Gutt (20 år): Det er ikke noe vits i å motivere noen som ikke har lyst. Det har de prøvd så mange ganger med meg i hvert fall hjemme og nå har jeg endelig funnet noe jeg liker å gjøre og trenger ikke mer motivasjon.

Sitatet uttrykker et selvbestemt valg, og illustrerer hvordan kvaliteten på motivasjonen ble endret når ungdommen opplevde autonomi og fant glede i å delta i utdanningsløpet han nå hadde startet på. Det var et gjennomgående trekk ved intervjuene at når ungdommene formidlet autonomi i utdanningsvalget og opplevde relasjonell støtte var det lett å finne grunner for å stå på, og motivasjonenes plassering endret seg fra ytre til indre motivasjon.

SIGNIFIKANTE ANDRE

Ungdommene i vår studie beskrev foreldre, venner og oppfølgere som på ulike måter var av stor betydning for at de igjen hadde påbegynt utdanning og arbeid. En av ungdommene fortalte om en far som var en god støttespiller.

Gutt (21 år): Ja, jeg pendler litt. Når jeg er på skolen så er jeg hos far min da. Han er jo teoretisk anlagt selv, så han hjelper meg jo litt. Det var han som hadde ideen til at jeg skulle bygge opp den her planen jeg har nå.

Ungdommen beskrev en far som hjalp til med lekser og har bidratt med en plan for gjennomføringen. På tross av et uttalt ønske fra de fleste av ungdommene i studien om nå å være voksne selv og ta selvbestemte valg, tydeliggjorde denne gutten nytten av en støttende far for å klare komme i gang igjen. På den andre siden viste noen av ungdommene til venner som skulket skolen og hadde påvirket dem til å ta valg de egentlig ikke ønsket å ta. Slik kan behovet for sosial tilhørighet også ende med tilknytning til en gruppe

venner med negativ innflytelse. Dette kan medføre valg basert på sosialt press. Slike valg er basert på ytre motivasjon og representerer ikke selvbestemmelse.

Jente (22 år): Det kommer an på hvem du henger med. For de jeg hang med på skolen skulket hver dag og sa drit i skolen. Du blir jo med de for de det er vennegjengen din. Jeg brydde meg om skolen, men de gjorde ikke vennene mine. Du blir påvirket, så er det en selv som taper. Til slutt innser du at du har lyst å gå på skole.

Denne jenta beskrev venner som er ikke var gode støttespillere, og ungdommene som deltok i studien var enige om at slike venner måtte kuttes ut hvis en skulle klare å forandre livet sitt. For å etablere nye sosiale fellesskap og relasjonell støtte var det flere som beskrev at de etter slike brudd med sosiale nettverk fant glede i kontakt med både nye venner og barndomsvenner som ble viktige støttespillere.

Gutt (20 år): For jeg har vært heldig, jeg går med folk som jeg har vokst opp med.

Denne gutten beskrev seg som heldig som opplevde nærhet og forståelse fra sine barndomsvenner. Disse vennene ivaretok et av hans grunnleggende psykologiske behov for relasjonell støtte, også når han opplevde utfordringer ved å stå utenfor ordinært utdanningsløp. For denne gutten kan det tenkes at han hadde størst behov for å få hjelp til å dekke de to andre grunnleggende psykologiske behovene for autonomi og kompetanse for å komme i gang igjen.

Ungdommene vi snakket med var i individuelt tilpassede oppfølgings-tilbud, de hadde nå fått kartlagt sine behov og tilrettelagt sitt utdanningsløp og/eller arbeidsutplassering ut fra behov, muligheter og egne interesser.

Jente (22 år): Det er tilrettelagt i forhold til hva du ønsker og kan, rett og slett.

Jenta som uttrykte dette beskrev et behov for at oppfølgerne tok hensyn til hennes ønsker og behov, og ivaretok både hennes behov for autonomi og å være tilstrekkelig kompetent til å gjennomføre oppgaven. Ungdommene beskrev også betydningen av å få veiledning og støtte av oppfølgerne.

Jente (23 år): Forholde seg til noe helt nytt og det synes jo jeg er vanskelig. Jeg har møtt mange gode mennesker, som møter deg med et annet blikk. Som hjelper istedenfor å bare gjøre det vanskelig.

Denne ungdommen opplevde nå å ha fått god hjelp. Hun fortalte implisitt at hun hadde erfaringer med oppfølgere som gjorde det vanskeligere for henne.

De som gjorde det lettere var de som «...møter deg med et annet blikk». Dette er en beskrivelse som uttrykker tillit, en oppfordring til at oppfølgere må se ungdommens behov for å kunne gi god hjelp. Slik hjelp kan tilrettelegge for mestring, slik at det som i utgangspunktet er nytt og vanskelig på sikt kan gi positive mestringsopplevelser. Ungdommene som deltok i studien opplevde slik tilrettelegging og støtte fra oppfølgerne som betydningsfullt for at de skulle de klare å komme i gang igjen med videregående opplæring.

DISKUSJON

I studien ønsket vi å få kunnskap om hva ungdommen i målgruppen mente var av betydning for tilbakeføring til utdanning eller arbeid. Vi fant at selvbestemte valg og individuelle faktorer påvirket motivasjonen for utdanning og arbeid. Vi fant også at passende utfordringer og støtte og tilrettelegging fra foreldre, venner og oppfølgere var av betydning.

BETYDNINGEN AV SELVBESTEMTE VALG

Flere av deltakerne i studien formidlet erfaringer av at foreldre og rådgivere hadde gitt dem for liten mulighet til selv å bestemme valg av videregående opplæring. Noen av ungdommene hadde opplevd at de ble presset til å ta valg av utdanningsprogram de selv ikke ønsket. Våre funn samsvarer med funnene i undersøkelsen til Thrana (2016), som fant at ungdommene hun snakket med opplevde at rådgiverne mer fungerte som reklameagenter for utdanningsretningene enn som realistiske rådgivere for ungdommene. Det kan tenkes at rådgivere og foreldre i møte med usikker ungdom gjerne vil hjelpe når de «presser» ungdommene til ta valg. Slike valg vil da ofte være ytre motivert. Lillejord og medarbeidere (2015) fremhever viktigheten av god rådgivning og karriereveiledning i grunnskolen i første kategori av tiltak for å bedre gjennomføring av videregående opplæring. Utdanningsvalg som fag i grunnskolen skal bevisstgjøre ungdommer slik at de unngår «feil» valg. Vi vet ikke hvor mange av ungdommene i studien som hadde hatt faget i grunnskolen, men vi kan ut ifra deres alder anta at det gjaldt flere av dem. Det kan tenkes at en del av ungdommene hadde et større behov for veiledning enn faget utdanningsvalg klarte å tilrettelegge for. Kategori fem i gruppering av tiltak som er beskrevet av Lillejord og medarbeidere (2015) omhandler kompetanseheving for lærere og andre aktører i skolen med mål om å se elevene og tidlig identifisere de som står i fare for å avbryte videregående opplæring. Slik kompetanse vil være viktig i møte med usikre ungdom. Ungdommene i studien

ønsket å få lov til å være med på å bestemme hvilke videregående opplæring de skulle starte på ut ifra personlige egenskaper og kompetanse. Selvbestemmelse er ikke det samme som å ta beslutninger alene, men å ha en opplevelse av å ha tilstrekkelig innflytelse på beslutningen. Ungdommene ønsket samarbeid med skolen og foreldre om yrkesvalg, et møte der foreldre, rådgiver og ungdom i felleskap kunne finne den opplæringen ungdommen har interesse for og mulighet til å mestre. Ved å ønske at rådgivere og foreldre skulle støtte og veilede dem i valget kan det tenkes at ungdommene ville få dekket to grunnleggende behov beskrevet i SDT; kompetanse og relasjonell støtte. Det igjen ville ha betydning for opplevelse av selvbestemmelse, som igjen ville påvirket kvaliteten på motivasjonen for gjennomføringen av videregående opplæring. For flere av dem ble det å nå få være med å bestemme hva de ville gjøre betydningsfullt for å finne tilbake motivasjonen for å komme i gang igjen med videregående opplæring.

En av ungdommene i studien uttrykte seg slik: «...nå har jeg endelig funnet noe jeg liker å gjøre og trenger ikke mer motivasjon». Informantens utsagn kan tolkes som et eksempel på hvordan motivasjonen nå har endret seg i retning fra ytre til indre motivasjon. Ungdommen var i gang igjen fordi han likte det han holdt på med, og opplevde at han ikke ble presset av andre.

BEHOVET FOR Å OPPLEVE SEG KOMPETENT

Flere av våre informanter formidlet at de hadde mangelfull kompetanse om hva videregående opplæring faktisk innebar, og var usikre på egne muligheter og behov da de første gang måtte velge utdanningsløp. Det førte til at de tok «feil» valg. Dette ga imidlertid flere av dem erfaringer som gjorde dem mer kompetente til å ta det «riktige» valget da de gikk i gang igjen med opplæringsløpet. Det påpekes også i studien til Thrana (2016) at noen ungdommer trenger å prøve og feile før de finner ut hvilken retning de ønsker å ta. Det å prøve og feile kan gi viktige erfaringer, som gjør ungdom mer kompetente til å ta et selvbestemt valg basert på egne preferanser og forutsetninger ved neste korsvei. Spørsmålet er: Hvordan det er mulig å tilrettelegge for at elever som er usikre på utdanningsvalg kan få erfaringer som gjør dem mer kompetente til å ta «riktige» valg. Kategori to fra Lillejord og medarbeideres (2015) inndeling av tiltak er bruk av praksisbrev innført for elever i yrkesfaglig utdanning. Dette innebærer opplæringskontrakt med en lærebedrift med tillegg av yrkestilpasset undervisning i fellesfagene norsk, matematikk og samfunnsfag (Lillejord mfl 2015). En av ungdommene foreslo å innføre mer av arbeidsuken

i grunnskolen, han mente det ville medført at han ville vært bedre i stand til å velge videregående opplæring. Løsninger som tilsvarer praksisbrev som tiltak allerede i grunnskolen, slik denne gutten foreslo, kan tenkes å gi ungdommer en mulighet til å få mer realistisk oppfatning av hva ulike yrker innebærer. Ved å tilrettelegge for at elevenes erfaringer i videregående skole samsvarer med deres forventninger kan det tenkes at en kan redusere antall ungdommer som opplever seg amotiverte, fordi de ikke ser noen hensikt med den videregående opplæringen de har begynt på.

Vi fikk flere eksempler på at alvorlige hendelser i ungdommenes liv motiverte dem til å gjøre endringer i livsvalg og livsførsel. Slike erfaringer så ut til å gjøre dem bedre i stand til å finne ut hvem de var, hva de egentlig ville og hva de hadde behov for. Studien til Thrana (2016) peker blant annet på utfordringer knyttet til tidligere livshendelser som årsaker til frafall. Ungdommene vi intervjuet beskrev at slike hendelser også kunne bidra til at de kom i gang igjen, ved at de aktivt distanserte seg fra tidligere livsførsel eller erfaringer. Det kan tenkes at disse erfaringene fungerte som en oppvekker og bidro til refleksjon som førte et uttrykt ønske om å komme i gang igjen. Evne til refleksjon utvikles gradvis, og kan være en viktig kompetanse i krevende valg situasjoner. Hvordan kan det tilrettelegges for at ungdommene kan reflektere over krevende livserfaring, som både medfører en sårbarhet for å avbryte videregående opplæring, men samtidig gir grunnlag for erkjennelse av hvem man er og hvilke behov man har til å komme i gang igjen? Lillejord mfl. (2015) viser til kategori fire som omhandler reformer og intervensjoner. Norske skoler har jobbet lenge med frafallstiltak. Rapporten viser likevel at selv om det er økt bevissthet om utsatte ungdommer, er det potensiale for å bli enda bedre i møte med de mest risikoutsatte ungdommene, som har stått utenfor utdanning og arbeid i mer enn et år. Man kan tenke seg at å starte tidlig med individuell tilrettelegging for de mest utsatte kan redusere risiko for frafall.

Flere av ungdommene som hadde erfart alvorlige livshendelser fortalte at de strevde med teorifagene i grunnskolen. Det ble antydnet at manglende ferdigheter i basisfag vanskeliggjorde overgangen til videregående opplæring. Opplevelse av å være passelig utfordret og tilstrekkelig kompetent til å gjennomføre en oppgave har stor betydning for opplevelse av selvbestemmelse, for kvaliteten på motivasjon og evnen til gjennomføring av oppgaven (Deci og Ryan 2000a). Lillejord mfl (2015) viser til alternative opplæringsløp for ungdom for å styrke basisferdighetene, som tredje kategori av tiltak for

fremme gjennomføring av videregående utdanning. En av ungdommene påpekte at det var behov for tilrettelegging ikke bare for det vedkommende likte og ønsket, men også det hun hadde forutsetninger for å kunne gjennomføre. Ungdommene som deltok i vår studie kom lettere i gang igjen når de nå fikk mer personlig tilrettelagte opplæringsløp enn i ordinær videregående opplæring. Tilrettelegging gjaldt både faglige og personlige behov. Individualisert tilrettelegging kan lettere gi passe utfordrende oppgaver, som igjen kan gi en opplevelse av mestring og styrket indre motivasjon. Det kan tenkes at utsatt ungdom som skal ta vanskelige valg ikke skal forventes å utvikle fremtidsstro alene, men bør støttes av hjelpere de har tillit til, og som har tro på at de har noe å bidra med.

SIGNIFIKANTE ANDRES VIKTIGE STØTTE OG TILRETTELEGGING

Mange av ungdommene i studien antydte at de hadde opplevd mangel på relasjonell støtte og mestringsopplevelser da de avbrøt videregående opplæring. En av ungdommene fortalte at hun egentlig ikke ønsket å skulke skolen, men opplevde et ytre press fra gjengen om å skulke. Samtidig opplevde hun trolig ikke å være inkludert i skolemiljøet. Samlet kan vi anta at dette økte sjansen for at hun avsluttet utdanningsløpet. Kunne motivasjonen for å fortsatt stå på blitt påvirket, ved å tilrettelagt for et mer inkluderende skolemiljøet? Lillejord og medarbeidere (2015) viser til tiltak i kategori fem om kompetanseheving for lærere og andre aktører med mål å se og tidlig identifisere elever i risiko. En av ungdommene fortalte om «gode hjelpere som møter deg med et annet blikk». Det kan bety at den som skal hjelpe, bør se at ungdommer har ulike behov og trenger individuell tilrettelegging og støtte. Det kan tenkes den mer personlig tilretteleggingen ungdommene fikk i oppfølgingstiltaket, gjorde at de opplevde at det var kortere avstand til relasjonell støtte, enn hva de tidligere hadde opplevd i videregående opplæring. Behovet for tilhørighet er et grunnleggende psykologisk behov, og relasjonell støtte kan fremme selvbestemmelse (Ryan og Deci 2000b). Studien til Follesø (2010) påpeker også på at de gode møtene er betydningsfulle for at ungdommer skal ta imot hjelp. Ungdommene antydte at både støtten fra oppfølgere og foreldre var betydningsfullt i bidraget om «gode» valg for å komme i gang igjen med opplæringen. Når ungdommen nå opplevde tilrettelegging og relasjonell støtte til å mestre oppgavene, fremsto de som motiverte for å lykkes med opplæringen.

Ungdommene beskrev hvordan de nå opplevde å bli inkludert i et sosialt fellesskap. Rapporten fra arbeidsforskningsinstituttet viser til at inkluderings- evnen til arbeidsmiljøet er av betydning for ungdommer (Frøyland og Fossestøl 2014). For noen av ungdommene i vår studie var det barndoms- venner som sørget for tilhørigheten til et fellesskap. Nyere forskning tyder på at ensomhet og følelsen av å ikke høre til, er en av de viktigste årsakene til avbrudd i videregående opplæring (Frostad, Pijl og Mjaavatn 2015). Det kan tyde på at det ikke kun er arbeidsfellesskapet, men også fellesskapet med venner på fritiden som kan bidra til at ungdommer fullfører videregående opplæring. Det kan tenkes at å tilrettelegge for tilhørighet på ulike arenaer i de unges liv kan påvirke motivasjonen for å fullføre videregående opplæring. Ungdommene var i gang igjen, de hadde blitt voksne og ønsket å bidra med sin kompetanse i fellesskapet med de andre.

KONKLUSJON

Vi har anvendt SDT som teoretisk referanseramme for å belyse ungdoms motivasjon for å komme i gang igjen med videregående opplæring. Resultatene må tolkes i et lys av at dette er en studie av ungdom som har gjenopptatt utdanningsløpet, og vi vet ikke hvor lenge de hadde stått utenfor utdanning og arbeid.

Studien har vist at ungdommene opplevde kvalitative forskjeller mellom å være ytre og indre motivert for gjennomføring av videregående opplæring. De beskrev endring av motivasjon i retning mer indre motivasjon, som en prosess som hadde tatt lang tid. Ungdommene beskrev at kvaliteten på motivasjonen ble bedret når de opplevde autonomi og deltok aktivt i valg av utdanning og arbeid. I tillegg hadde opplevelsen av å føle seg passe utfordret og tilstrekkelig kompetent betydning for motivasjonen for å komme i gang igjen. Ungdommene uttrykte også et behov for tilhørighet, relasjonell støtte og forståelse fra viktige andre personer, som ivaretok deres individuelle behov. Motivasjon er ikke statisk og kan utvikles og endres i gunstig eller ugunstig retning (Reegård og Rogstad 2016).

Vår studie indikerer at nettopp samspillet mellom de tre kategoriene så ut til å være av stor betydning for at ungdommene opplevde at de utviklet den indre motivasjonen for å komme i gang igjen med videregående opplæring. Bevissthet om grunnleggende psykologiske behov for autonomi, kompetanse og relasjoners betydning for utvikling av selvbestemmelse og motivasjon av høy kvalitet er generelt nyttig, men kanskje ekstra viktig i møte med usikre

ungdommer som står i fare for å falle ut av utdanningsløpet eller som har falt ut. I likhet med funnene til Frøyland (2017) formidlet ungdommene som deltok i vår studie at det er viktig at hjelpere formidler håp om fremtiden og opptrer støttende. Dette selv om ungdommene i perioder ikke orker å følge opp, og at for noen ungdommer kan det ta tid å gjøre endringer som medfører at de kommer i gang igjen.

BEHOV FOR VIDERE FORSKNING

Det er behov for flere studier som ser på tilbakeføring av ungdom til videregående opplæring. Det ville vært verdifullt å få kunnskap om hvilke refleksjoner ungdommer som står helt utenfor arbeid og utdanning gjør seg om muligheten for å komme i gang igjen, hvordan de gir uttrykk for opplevelse av selvbestemmelse, og hvilke behov de trenger å få dekket for å oppleve indre motivasjon for å gjennomføre videregående opplæring.

LITTERATUR

- Anvik, C.H. & Gustavsen, A. (2012). *Ikke slipp meg! Unge, psykiske helseproblemer, utdanning og arbeid*. NF-rapport. Bodø: Nordlandsforskning.
- Bakken, A. (2016). *Ungdata 2016. Nasjonale resultater*. NOVA Rapport 8/16. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A., Frøyland, L.R., & Sletten, M.A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* NOVA Rapport 3/16. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- De Ridder, K. A. mfl. (2013). High school dropout and long-term sickness and disability in young adulthood: a prospective propensity score stratified cohort study (the YoungHUNT study). *BMC Public Health*, 13:941. doi: 10.1186/1471-2458-13-941.
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11 (4):227-268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01.
- Follesø, R. (2010). Ungdom, risiko og anerkjennelse; hvordan støtte vilje til endring? *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 10(1):73–87.
- Frostad, P., Pijl, S.P. & Mjaavatn, P.E. (2015). Losing All Interest in School: Social Participation as a Predictor of the Intention to Leave Upper Secondary School Early. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 59(1):110-122. doi: 10.1080/00313831.2014.904420.
- Frøyland, K. & Fossetøl, K. (2014). *Inkludering av ungdom i skole eller arbeid - 2. Tiltak, metoder, samarbeid og samordning i og rundt NAV-kontoret. Andre delrapport fra evaluering av utviklingsarbeid i 15 prosjektområder*. AFI- rapport. 1/2014. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

- Frøyland, K. (2017). Sentrale kvalitetar i arbeidsinkludering av sårbar ungdom, slik ungdom sjølv og arbeidsgivarar opplever det. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 17(2): 3–26.
- Giorgi, A. (1985). *Phenomenology and psychological research*. Pittsburgh, Pa.; Atlantic Highlands, N.J.: Duquesne University Press; Distributed by Humanities Press.
- Holen, S. (2014). *Utdanningsvalg i overgangen fra ungdomsskole til videregående opplæring – en litteraturgjennomgang*. Arbeidsnotat 6/2014. Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Kelly, A. mfl. (2015). A longitudinal study of the association of adolescent polydrug use, alcohol use and high school non-completion. *Addiction*, 110(4):627–635. doi: 10.1111/add.12829.
- Kunnskapsdepartementet (2015). *Å høre til — Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*. NOU, Norges offentlige utredninger (2015:2) Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Lillejord, S. mfl. (2015). *Frafall i videregående opplæring: En systematisk kunnskapsoversikt*. Oslo: Kunnskapssenter for utdanning.
- Malterud, K. (2011). *Fokusgrupper som forskningsmetode for medisin og helsefag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Malterud, K. (2012). Systematic text condensation: a strategy for qualitative analysis. *Scand J Public Health*, 40(8):795-805. doi: 10.1177/1403494812465030.
- Markussen, E. (2010). *Frafall i utdanning for 16–20 åringer i Norden*. TemaNord rapport nr. 517. København: Nordisk ministerråd.
- Markussen, E. (2016). Forskjell på folk! I Reegård K. og J. Rogstad (red.): *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Markussen, S. og Røed, K. (2014). The impacts of vocational rehabilitation. *Labour Economics*, 31:1-13. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.labeco.2014.08.001>.
- Michaud, P.A. mfl. (1998). Silent Dropouts in Health Surveys. *Journal of Adolescent Health*, 22(4):326-333. doi: 10.1016/S1054-139X(97)00240-1.
- Reegård, K. & Rogstad, J. (2016). Avsluttende randbemerkninger. I Reegård K. og J. Rogstad (red.): *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ryan, R.M. og Deci, E.L. (2000a). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1):54–67. doi: 10.1006/ceps.1999.1020
- Ryan, R. M. og Deci, E.L. (2000b). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American psychologist*, 55(1):68-78
- Sletten, M.A., Bakken, A. og Andersen, P.L. (2015). *Oppfølgingsprosjektet i Ny GIV. Sluttrapport fra en kartleggingsstudie*. NOVA Rapport 1/15. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Thrana, H.M. (2016). Ungdommens forklaring på hvorfor de ikke fullfører videregående opplæring. I Reegård K. og J. Rogstad (red.): *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Utdanningsdirektoratet (2016). *Gjennomføringsbarometeret 2016. Nøkkeltall for gjennomføringsindikatorene*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Wilson, S.J. mfl. (2011). Dropout prevention and intervention programs: Effects on school completion and dropout among school aged children and youth. *Campbell Systematic Reviews*. 2011:8. doi:10.4073/scr.2011.8

WMA (2013). World Medical Association Declaration of Helsinki: ethical principles for medical research involving human subjects. *JAMA*, 310(20):2191-4. doi: 10.1001/jama.2013.281053.

SUMMARY

«Now I have finally found something I like to do». A study of adolescents who have dropped out of high school

The present paper is based on focus group interviews with adolescents who had dropped out of high school, and their experiences with resuming high school education or training. The aim of the study was to gain knowledge about what the adolescents perceived as important for being able to resume education or training. We conducted two focus group interviews with 15 participants. In results presentation we have emphasized to present the adolescents' voices. We discuss the importance of self-determined decisions, experiencing sufficient competence and the need for support from significant others when resuming high school education or training.

Generasjon prestasjon? Ungdoms opplevelse av press og stress

Anders Bakken, sosiolog, forsker II
NOVA/OsloMet
anders.bakken@oslomet.no

Mira Aaboen Sletten, sosiolog, forsker II
NOVA/OsloMet

Ingunn Marie Eriksen, kulturviter, forsker II
NOVA/OsloMet

Artikkelen undersøker hvor mange ungdommer som opplever prestasjonspress på ulike områder og hvor mange som har problemer med å takle presset de står overfor. Et viktig funn er den store variasjonen som finnes mellom ungdom. Et mindretall opplever press på mange områder og rundt en av ti har betydelige problemer med å takle press i hverdagen. Jenter er mer utsatt for press enn gutter og flere jenter enn gutter har problemer med å takle høyt press. Sammenhengen mellom hvor mye press ungdom opplever og problemer med å takle press er aller sterkest blant de som bruker mye tid på sosiale medier. Funnene i artikkelen, som er basert på ungdatabasundersøkelser gjennomført over hele landet (N=159 520), bidrar til å nyansere forestillingen om en ungdomsgenerasjon der flertallet er utsatt for et massivt press og som ikke har den nødvendige kapasiteten til å håndtere presset de er utsatt for.

INNLEDNING

I de siste årenes mediedebatt har ungdom ofte fått merkelappen «Generasjon prestasjon» (se for eksempel VG Helg 2014, Rødevand 2015). Begrepet karakteriserer en flink, veltilpasset og aktiv ungdomsgenerasjon, som er opptatt av å prestere og gjøre det godt på mange områder. Det er ikke noe nytt at ungdom forsøker å gjøre det beste ut av sitt utgangspunkt, men fortellingen om «generasjon prestasjon» henviser til en mer individualisert ungdomsgenerasjon enn tidligere. Det tegnes et bilde av en generasjon som har nærmest ubegrensede valgmuligheter, og der det ligger en tydelig forventning om å prestere og være best på mange områder samtidig – enten det handler om kropp og utseende, om skole og utdanning, om vennskap og fritidsaktiviteter eller om anerkjennelse gjennom sosiale medier. Dette er en ungdomsgenerasjon som er vokst opp i en tid der internett og sosiale medier gir andre muligheter for selvpresentasjon enn før, og der ungdom angivelig er utsatt for så mye press på så mange områder, at det blir vanskelig å håndtere og mestre totaliteten av de krav og forventninger de står overfor.

Fortellingen om generasjon prestasjon er altså fortellingen om en stresset ungdomsgenerasjon, og har dels hentet næring fra studier som viser at stadig flere unge rapporterer om psykiske helseplager, og da særlig jenter (Bor mfl. 2014, Collishaw 2015, von Soest & Wichstrøm 2014, Bakken 2018). I forskningslitteraturen blir utviklingen ofte tolket i lys av en mer langvarig samfunnsendring, der individuelle prestasjoner har blitt stadig viktigere. Når risikoen for å ikke lykkes individualiseres, kan drivet etter å prestere påvirke den mentale helsen på negative måter (Eckersly 2011, Hegna mfl. 2013, Hegna mfl. 2017, Illeris mfl. 2009, Sørensen mfl. 2017). Nyere kvalitative undersøkelser tyder på at det å presentere på ulike områder står sentralt i mange unges dagligliv (Sørensen mfl. 2017, Eriksen mfl. 2017). Sørensen mfl. (2017) viser hvordan det forfatterne kaller for en «prestasjonsorientering» er fellestrekk for unge dansker på ulike utdanningsarenaer. Denne prestasjonsorienteringen har ulike innvirkninger på de unge: for noen kan prestasjonsorienteringen være lystbetont, men for andre gir den en opplevelse av at de aldri kommer helt i mål eller at de ikke er gode nok.

De siste årene har flere vært kritiske til akkurat denne siden ved fortellingen om «generasjon prestasjon», og det er stilt spørsmål ved om den store oppmerksomheten rettet mot ungdoms psykiske helseplager faktisk bidrar til å sykeliggjøre helt alminnelige ungdomsliv og normale utfordringer (Nordtug og Engelsrud 2016, Schille-Rognmo 2017). De samme forskerne har

også reist en viktig metoddebatt og stiller spørsmål ved om undersøkelsene som viser en økning i psykiske helseplager faktisk gir et riktig bilde av utviklingen i ungdoms helse. Kanskje handler økningen i selvrapporterte plager ikke om en forverring av ungdoms helse, men om en lavere terskel for å rapportere om psykiske plager og om nye merkelapper på ganske vanlige utfordringer i ungdomstiden (jf. Madsen 2018).

At vi har en ungdomsgenerasjon som utsettes for så mye prestasjonspress at det gjør mange ungdommer syke, er ikke empirisk dokumentert. Det er heller ikke så mye norsk forskning som kan si noe om hvor mange unge som opplever et sterkt prestasjonspress, men noe finnes. Skaalvik og Federici (2015) har undersøkt hvor mange som opplever prestasjonspress i skolen og kles- og utseendepress fra venner. De finner at en god del elever i ungdomsskolen og videregående opplever et prestasjonspress i skolen, mens færre opplever press fra venner om å se ut på en bestemt måte eller kle seg på en bestemt måte. De finner også en klar sammenheng mellom prestasjonspress i skolen og utseendepress. Det finnes også en psykologisk forskningstradisjon som kartlegger mengden stress ungdom utsettes for på ulike områder (stress domains) (se f.eks. Moksnes m.fl. 2010), men vi har ikke funnet noen nyere norske studier som spesifikt har studert *prestasjonspress* på flere områder samtidig, og heller ingen som har kartlagt hvor mange unge som eventuelt opplever at de har problemer med å takle det presset de står overfor.

Målet med denne artikkelen er å fylle noe av dette kunnskapshullet. For det første vil vi undersøke om vi har med en generasjon unge å gjøre der majoriteten opplever stress og press, eller om «generasjon prestasjon» er et mer avgrenset fenomen som heller kan sies å ha gyldighet i mer avgrensede deler av ungdomsbefolkningen. For det andre vil vi undersøke forholdet mellom press og stress – hvor mye press skal til før det manifesterer seg som stress? Og er det noen områder som ungdom opplever press på som er tettere forbundet med stress enn andre? For det tredje vil vi se nærmere på betydningen av sosiale medier. Opplever ungdom som bruker mye tid på sosiale medier mer press enn andre og har de oftere problemer med å takle press enn ungdom flest? Blir sammenhengen mellom press og stress forsterket av det å bruke mye tid på sosiale medier?

Vi undersøker disse spørsmålene gjennom analyser av en nasjonalt representativ studie blant elever i ungdomsskolen og videregående (Ungdata). I undersøkelsen blir ungdom spurt om de opplever press på områder som skole, kropp og utseende, idrett og sosiale medier. De blir også spurt om de

opplever så mye press at de har problemer med å takle det presset de står overfor. Selv om man de aller siste årene har sett en økning i selvrappporterte psykiske helseplager også blant gutter (Bakken 2018), viser forskning at jenter langt oftere enn gutter rapporterer om psykiske helseplager, og at økningen over tid har vært størst blant jenter (von Soest & Wichstrøm 2014, Sletten og Bakken 2016). Det er derfor interessant å undersøke om jenter og gutter opplever i ulik grad opplever prestasjonspress, og om press relatert til skole, idrett, kropp og sosiale medier er like tett forbundet med stress for begge kjønn.

Fra gruppepress til press mot individuelle prestasjoner

Press er et sentralt begrep innenfor ungdomsforskningen. Tradisjonelt har ungdomsforskere vært opptatt av «gruppepress», og hvordan dette presset bidrar til å danne ungdomsfelleskap som representerer en potensiell trussel mot samfunnets stabilitet og orden (Øia og Vestel 2014, Ødegård 2016). Et sentralt bidrag i denne sammenheng er James Colemans studie «Adolescent Society» (1961). Coleman beskrev ungdomskulturen som dannet seg i amerikanske High Schools etter at utdanning ble et massefenomen på 1960-tallet. I følge Coleman var ungdomskulturen preget av andre verdier og regler enn de voksensamfunnet formidlet, og disse ble håndhevet gjennom sosialt press i ungdomsmiljøet. Det går klare paralleller fra Colemans skildring av ungdomskulturen i High School, til beskrivelsene av ungdomssubkulturer som uttrykk for opprør innenfor «Birminghamskolen» på 1970- og 1980-tallet (se for eksempel Heggen 2004, Øia og Vestel 2014 for en gjennomgang). Selv om disse subkulturstudiene inneholdt et tydeligere blikk for klassemotsetninger, var den sentrale tematikken motstand mot det bestående som oppstod i den sosiale dynamikken mellom jevnaldrende.

Øia og Vestel (2014) argumenterer for at det var den spesielle sosiale, kulturelle og økonomiske situasjonen i etterkrigstida som la grunnlaget for en ungdomsrolle i opposisjon til voksensamfunnet. Utdanningsrevolusjonen, endringer i arbeidsmarkedet og økende globalisering førte til et brudd mellom generasjonene og til at felleskapet i jevnaldergruppa fikk økt betydning (Mead 1970, Ziehe og Stubenrauch 1983, Frønes 1994, Øia og Vestel 2014). En slik tilnærming – der ungdomstiden ikke bare oppfattes om en biologisk og psykologisk utviklingsfase, men også som et resultat av samtiden – representerer et «kohortperspektiv» på ungdom (Ødegård 2016). På lignende måte er det grunn til å tro at unge i dag preges av noen særegne generasjonsspesifikke

erfaringer. Øia og Vestel (2014) beskriver situasjonen i dag som en samtid der stadige krav til omstilling og til individuelle prestasjoner bringer foreldre og barn sammen i et felles prosjekt for å «skape seg selv», heller enn å legge til rette for generasjonskonflikter. At individuell selvprestasjon har fått større betydning, er i tråd med den mer overordnede fortellingen om hvordan samfunnet er endret i retning av økende individualisering de siste 40–50-årene. Samtidig som løsrivelse fra kollektive identiteter (som nærmiljø, klasse og familie) har gitt økte muligheter for individet, har flere teoretikere påpekt hvordan denne utviklingen også fører til en individualisering av risiko (f.eks. Giddens 1991, Beck 1992) og til større usikkerhet om egen identitet, tilhørighet og mening (jf. Eckersly 2011).

Parallelt med de dominerende samfunnsendringene, har forståelsen av press blant ungdom også endret seg, både i forskningen og i det forebyggende ungdomsarbeidet. Det forebyggende arbeidet rettet mot ungdom på 1980- og 90-tallet handlet primært om å demme opp mot kollektive normbrudd og press som kan oppstå mellom jevnaldrende. De siste tiårene har det derimot vært en dreining i måten pressbegrepet brukes på, og i forskningslitteraturen er det særlig prestasjoner innenfor områder som skole og utdanning, trening og idrett, kropp og sosiale medier som har blitt trukket fram (f.eks. Illeris mfl. 2009, Perloff 2014, Seippel 2016, Eriksen mfl. 2017, Hegna mfl. 2017, Øgård-Repål mfl. 2017). Dette er prestasjoner som i stort svarer til «voksen-samfunnets» idealer for vellykket «modning», og som dermed ikke representerer en trussel mot det bestående. Dagens bekymring handler i større grad om den belastningen unge utsettes for når de selv og andre forventer at de skal prestere på stadig flere områder samtidig. Mens det kan argumenteres for at den «gamle» måten å bekymre seg for press i ungdomstiden konstruerte press som et kollektivt fenomen, og som en trussel mot «voksensamfunnets» sosialiseringssprosjekt, omtales dette «nye» presset hovedsakelig som en fare for individet. Hver enkelt føler et større individuelt ansvar for å leve opp til forventninger om selvrealisering. Dermed individualiseres også risikoen for å oppleve personlige nederlag og skam hvis man ikke lykkes (Illeris mfl. 2009, Hegna mfl. 2017). Det er med utgangspunkt i et slikt kulturelt klima at begrepet «generasjon prestasjon» oppstår, der press i ungdomstiden oppfattes som en fare for individet og kobles til stress og psykiske helseplager, heller enn til kollektivt opprør og motstand.

NÅR PRESS BLIR NEGATIVT STRESS

Verken kroppspress eller prestasjonspress fører med nødvendighet til dårlig helse. Dette kommer tydelig fram i forskningslitteraturen som skiller mellom det som kan kalles for *stress-stimuli* (stressorer) og individets *stress-reaksjon* (Ursin og Eriksen 2004, Byrne, Davenport og Mazanov 2007). Krav, forventninger og utfordringer som ungdom møter i hverdagen er stress-stimuli, som på den ene siden kan inneholde et potensiale for anerkjennelse, for å tilegne seg ferdigheter og for å oppleve mestring. Samtidig utgjør dette presset også en risiko for å mislykkes eller å oppleve utbrenthet (Zimmer-Gembeck og Skinner 2008). Når press på prestasjoner blant ungdom vekker bekymring, er det altså fordi det kobles til *stress-reaksjon* – en situasjon der individet opplever et gap mellom de utfordringene de utsettes for på den ene siden, og tilgjengelige individuelle og sosiale ressurser i omgivelsene på den andre (Moksnes et al. 2010). Innen psykologien skilles det mellom eustress (positivt stress) og distress (negativt stress). Eustress kan defineres som en positiv form for stress som motiverer oss og gjør oss engasjert. Når vi omtaler stress i denne artikkelen, handler det derimot om den negative formen. Dette er stress som utgjør en potensiell helserisiko – en situasjon der individet over tid opplever ubalanse mellom mengden press og de midlene (personlige, relasjonelle og situasjonelle) han eller hun har til rådighet for å mestre dette presset.

I tillegg til *mengden* av krav og forventninger over tid, er selve den subjektive *opplevelsen* et nøkkelord for å forstå stress. Det er ikke kun trykket av stressorer vi utsettes for, men også hvordan vi evaluerer situasjonen og vår egen evne til å håndtere denne, som bestemmer om vi opplever noe som truende eller ikke (Lazarus og Folkman 1984, Lazarus 1966, Ursin og Eriksen 2004). De fleste beskrivelser av hvordan kognitive vurderinger påvirker stress tar utgangspunkt i Lazarus og Folkmans (1984) transaksjonelle stressmodell. I modellen beskrives vår kognitive fortolkning av stressorer i tre faser. Den første fasen (primary appraisal) omhandler individets vurdering av trusselnivået. Deretter følger en gjennomgang av egen mestringsevne og tilgjengelig støtte i omgivelsene (secondary appraisal), mens den siste fasen omhandler individets stressrespons og eventuelle mestringsstrategier. De tre fasene i Lazarus og Folkmans modell inntreffer ikke nødvendigvis som klart adskilte stadier i en ubrutt lineær sekvens (Carver, Scheier og Weintraub 1989). Disse fasene kan likevel fungere godt som analytiske redskap til å skille mellom på den ene siden ungdoms *fortolkning* av den mengden press de utsettes for og *opplevelsen* av stress på den andre siden.

Opplevelsen av å utsettes for press tilhører primært den første fasen. Denne vil både preges av omfanget av faktiske krav og forventninger ungdommenes utsettes for, og av kunnskap om hva som kan gå galt hvis de ikke lever opp til kravene. Fortolkningen av om noe faktisk oppleves som et press vil igjen påvirkes av *verdier og mål* – hvor viktig det er for dem å lykkes for eksempel på skolen eller på idrettsarenaen, eller hvor opptatt de er av å se bra ut eller av å få anerkjennelse gjennom sosiale medier. En slik forståelse av hvordan motivasjon både er drevet av risikoanalyse (sannsynligheten for å lykkes) og våre verdier (hvor viktig aktiviteten er) finnes også i «the expectancy-value model» utviklet av blant andre Eccles (1984) og Wigfield og Eccles (2000). Det hører også med til modellen at motivasjon ikke oppstår i et sosialt vakuum, men farges av sosiale roller knyttet for eksempel til kjønn, klasse og identitet (Eriksen mfl. 2017, Feather 1992).

Den andre og tredje fasen i Lazarus og Folkmans modell handler om *opplevelsen av stress* (en ubalanse mellom krav/forventninger og tilgjengelige mestringsressurser). I disse fasene inngår ungdommenes fortolkning av sin egen mestringskapasitet og av mulighetene til å få støtte fra omgivelsene. Når forventningene til mestring er lav, kan selv små mengder press utløse stress. Ungdom som har stor tiltro til egen mestring vil derimot være mer robuste når det gjelder å takle et høyt trykk av krav og forventninger i hverdagen (jf. Bandura mfl. 1999, Caprara mfl. 2004, Shelly og Pakenham 2004). Heller ikke egen mestringstro er imidlertid upåvirket av sosiale strukturer. Selv om opplevelsen av stress og egen mestringskapasitet har en tydelig kognitiv komponent, er både tidligere mestringserfaringer, omfanget av sosiale ressurser i omgivelsene og tilgjengelige mestringsstrategier ulikt fordelt mellom sosiale grupper (Avison 2010, Thoits 2010).

PRESS PÅ ULIKE OMRÅDER

I artikkelen undersøkes ungdoms opplevelse av prestasjonsrelatert press på fire områder: skole, idrett, kropp og sosiale medier. Innenfor noen av disse enkelttemaene finnes det allerede en del kunnskap. Det er for eksempel forsket en del på hvor mange som opplever stress i skolen. Disse studiene tyder på at jenter opplever mer skolerelatert stress enn gutter (f.eks. Östberg mfl. 2015, Låftman og Modin 2012, Skaalvik og Federici 2015, Eriksen mfl. 2017, Lillejord mfl. 2017). Studier viser vanligvis en tydelig sammenheng mellom skolestress og psykiske helseplager, men også at denne sammenhengen er sterkere for jenter enn for gutter (f.eks. Låftman og Modin 2012). Samtidig

viser norske spørreskjemaundersøkelser at mobbing og faglige problemer er viktigere risikofaktorer for psykiske helseplager i skolesammenheng enn prestasjonsrelatert stress (Myklestad mfl. 2012, Dahl mfl. 2014). Det er imidlertid gutter som er mest plaget av sosiale konflikter med jevnaldrende og med foreldre/lærere, mens jenter er mer bekymret for prestasjoner i skolen enn gutter (Murberg og Bru 2004, Östberg mfl. 2015).

Det finnes videre en omfattende forskningstradisjon om ungdoms holdninger til kropp og utseende, som blant annet viser at jenter har et mer problematisk kroppsbilde enn gutter, at disse kjønnsforskjellene øker utover i ungdomstiden (Frost og McKelvie 2004, Bearman mfl. 2006, Jónsdóttir mfl. 2008), og er tettere koblet til selvbilde blant jenter enn gutter (Alm og Låftman 2018). Misnøye med egen kropp og slanking er også tettere forbundet med psykiske plager blant jenter enn gutter (f.eks. Hargreaves og Tiggemann 2002, Bearman mfl. 2006, Bearman og Stice 2008), uten at det er helt klart hvilken vei årsaksretningen går.

Når det gjelder ungdomsidrett, viser nyere forskning at ungdoms motiver for trening er blitt mer prestasjonsfokusert enn tidligere (Seippel 2016). «Å ha det gøy» og det «å oppleve sosialt fellesskap» som begrunnelser for å trene er i tilbakegang, mens instrumentelle og individuelle motiver som «hensyn til utseende», «holde vekten nede» og «bedre selvtillit» øker over tid. Jenter oppgir dessuten oftere enn gutter utseende som begrunnelse. Samtidig viser undersøkelser av ungdoms idrettsdeltagelse at gutter er aktive lengre og med høyere intensitet utover i tenårene enn jenter (Bakken 2017). Gutter mener også oftere enn jenter at det å være god i idrett gir status i vennemiljøet (Bakken 2017: 51).

Vi vet en del om hvor mye tid ungdom bruker på sosiale medier, om ulike typer risiko de utsettes for og om den rollen sosiale medier spiller i sosiale relasjoner mellom ungdom. Jenter bruker for det første mer tid på sosiale medier enn gutter (Medietilsynet 2016, Bakken 2018). Denne arenaen ser ut til å spille en viktig rolle i jenters vennskap og selvpresentasjon (f.eks. Dean og Laidler 2014, Hilmarsen og Arnseth 2017), og jenter er mer opptatt av tilbakemeldinger og «likes» på sosiale medier (Medietilsynet 2016: 55). Vi vet også at en ikke ubetydelig andel ungdommer opplever mobbing og ulike former for sosial trakassering gjennom sosiale medier (f.eks. Pelfrey jr. og Weber 2014, Kowalski mfl. 2014, Weinstein og Selman 2016).

Prestasjonspress på sosiale medier er mindre utforsket, men det finnes studier som beskriver hvordan sosiale medier brukes til redigert selvpresentasjon (Hilmarsen og Arnseth 2017) og studier som antyder at ungdoms tilgang til sosiale medier – og muligheten til hele tiden å være «pålogget» – øker trykket på å prestere sosialt og frykten for å gå glipp av sosiale hendelser (FoMo¹) (Beyens mfl. 2016). De siste årene har utviklingen innenfor dette forskningsfeltet beveget seg i retning av å se på hvordan sosiale medier fungerer som mediator for andre forhold i ungdoms liv, heller enn å studere bruken av sosiale medier i seg selv (Livingstone mfl. 2017). I tråd med et slikt perspektiv har en nyere studie av stress og press konkludert med at ungdom i liten grad oppfattet sosiale medier som en kilde til stress isolert sett (Eriksen mfl. 2017). Derimot kan sosiale medier bidra til å forsterke press for eksempel på kropp og utseende, både fordi eksponeringen av kroppsidealer er mer massiv og fordi idealene ofte formidles av jevnaldrende gjennom bloggere eller bekjente av ungdommene selv (Perloff 2014: 366). Hypotesen som lanseres er altså at ungdoms eksponering og sårbarhet for press om å se bra ut eller ha en fin kropp, øker når ungdom bruker mye tid på sosiale medier. I siste del av den empiriske analysen undersøker vi denne antagelsen nærmere.

KJØNNET STRESS?

I forskningslitteraturen er det to hovedperspektiver på hvordan press og stress kan ramme jenter mer enn gutter (Hankin mfl. 2007). Det ene tar utgangspunkt i at jenter er utsatt for sterkere eller flere pressfaktorer enn gutter. Det andre handler om at jenter kan være mer *sårbare* for press og stress enn gutter. I den første kategorien finner vi for eksempel teorien om at jenter oftere er utsatt for et krysspress – et press om å prestere på motstridende og uforenelige arenaer samtidig. Dette perspektivet er beslektet med dobbeltarbeidsteorien, at kvinner må mestre arbeidslivet på samme måte som menn, samtidig som de tar hovedansvaret for familie og hjem. Teorien brukes ofte for å forklare kvinners høyere sykefravær (Kostøl og Telle 2011). Hvis unge jenter på lignende måte opplever et større ansvar for å prestere på flere, og til dels motstridende områder (for eksempel både uttrykke feminitet gjennom å leve opp til kropps- og utseendeidealer og å prestere i en konkurransepreget skolesituasjon) enn gutter, kan den totale belastningen bli helseskadelig. Dette utelukker imidlertid ikke at jenter også kan være mer sårbare for press enn

¹ «Fear of missing out»

gutter, eller sagt på en annen måte at presset i større grad enn blant guttene kommer til uttrykk som stress eller psykiske helseplager.

Det er dermed både mulig å tenke seg at jenter og gutter utsettes for ulike mengder press i hverdagen (rent objektivt), samtidig som de (subjektivt) fortolker den mengden press de utsettes for ulikt. Samtidig kan konsekvensene av den mengden press de utsettes også bli ulik fordi det er større aksept for å uttrykke følelser i jenterollen enn i gutterollen. Slik kan stress være et «kjønnet» fenomen både gjennom mengden av belastninger vi utsettes for, individenes fortolkning av disse og deres reaksjoner på presset.

PROBLEMSTILLINGER

En viktig målsetning med analysene er å dokumentere det samlede prestasjonspresset ungdom opplever. Samtidig vil vi undersøke hvor mange som opplever presset som vanskelig å håndtere, og om det er noen av enkeltområdene skole, utseende, idrett og sosiale medier som framstår som mer utfordrende enn andre. Gjennomgangen av tidligere forskning gir grunn til å forvente kjønnsforskjeller både når det gjelder press på enkeltområder og det totalt trykket av prestasjonsrelatert press i hverdagen. I artikkelen analyserer vi derfor gjennomgående gutter og jenter hver for seg.

Oppsummert vil vi i artikkelen undersøke følgende problemstillinger:

- 1) Hvor mange ungdommer opplever prestasjonsrelatert press på områder som skole, kropp, idrett og sosiale medier og hvor mange opplever så mye press at det blir vanskelig å takle?
- 2) Hvordan er sammenhengen mellom press og stress? Er press på noen områder mer utslagsgivende enn andre med tanke på det å ha problemer med å takle press?
- 3) Er det slik at ungdom som bruker mye tid på sosiale medier opplever mer prestasjonspress og har større problemer med å takle press enn andre – og er sammenhengen mellom press og stress sterkere blant ungdom som bruker spesielt mye tid på sosiale medier?

DATAGRUNNLAG

I artikkelen bruker vi data fra Ungdata. Ungdata er standardiserte spørreskjemabaserte ungdomsundersøkelser, som forskningsinstituttet NOVA og de sju regionale kompetansesentrene innen rusfeltet (KoRus) tilbyr alle norske kommuner og fylkeskommuner. Undersøkelsen går til skoleelever over hele

landet og har siden 2010 vært gjennomført på de fleste skolene i Norge. Undersøkelsene gjennomføres elektronisk og foregår i skoletiden under tilsyn av en voksen. Spørreskjemaet består av en rekke spørsmål som dekker mange sider ved ungdoms liv.

Spørsmål om hvordan ungdom opplever press har vært inkludert i Ungdatas spørreskjema siden 2017. I denne artikkelen tar vi utgangspunkt i alle undersøkelsene som er blitt gjennomført i 2017 og 2018. På videregående omfatter datamaterialet fylkesbaserte undersøkelser i Vestfold, Buskerud, Telemark, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag og Oslo. Det er også data fra store deler av Akershus og fra enkelte kommuner i Hedmark, Oppland, Østfold, Troms og Finnmark. På ungdomstrinnet omfatter materialet data fra 278 kommuner, i hovedsak fra de samme geografiske områdene som videregåendedelen av undersøkelsen.

Datasettet omfatter totalt 178.379 respondenter. Fra dette materialet har vi fjernet respondenter der det mangler opplysninger på de variablene som inngår i analysen. Analyseutvalget består totalt av 159.520 respondenter, hvorav 51 prosent er jenter og 49 prosent er gutter. Utvalget er nokså jevnt fordelt fra 8. trinn til Vg1, mens det er noen færre elever på Vg2 og Vg3. Svarprosenten i Ungdata er 85 prosent på ungdomstrinnet og 69 prosent på videregående (se Bakken 2018).

MÅLING AV STRESS OG PRESS

Teoretisk legger vi til grunn de to første fasene i Lazarus og Folkmans transaksjonelle stressmodell. Vi ønsket på den ene siden å måle opplevelsen av å være utsatt for press og på den andre siden opplevelsen av stress. I forbindelse med revidering av spørreskjemaet til Ungdata i 2016, ble det søkt i den internasjonale forskningslitteraturen etter etablerte instrumenter som måler hvor mye stress og press ungdom opplever i hverdagen. Mens vi fant få mål som var utviklet for å kartlegge press blant ungdom, fant vi en del instrumenter som måler opplevd stress, som for eksempel Perceived Stress Scale (Cohen mfl 1983) og Adolescent Stress Questionnaire (Byrne mfl 2007). En utfordring med disse instrumentene er at de er så omfattende at de av plasshensyn ikke var mulig å inkludere i Ungdata. Det ble derfor utviklet to nye mål, som ble pilotert på ungdom og revidert i tråd med tilbakemeldingene fra piloteringen. Begge spørsmålene ble introdusert i spørreskjemaet under overskriften «Opplevd press».

Det ene målet gjelder opplevelsen av press i hverdagen. I spørreskjemaet fikk de først følgende spørsmål: «Opplever du press i hverdagen i din?». Deretter ble de presentert for ulike typer av prestasjonspress, og ble bedt om å krysse av for hvor mye press de opplevde på følgende områder²: 1) Press om å se bra ut eller ha en fin kropp, 2) Press om å gjøre det bra på skolen, 3) Press om å gjøre det bra i idrett, 4) Press om å ha mange følgere og likes på sosiale medier. For hvert område ble ungdommene bedt om å krysse av for ulike svaralternativer, som ble kodet fra 0-4: «Ikke noe press» (0), «Litt press» (1), «En del press» (2), «Mye press» (3) og «Svært mye press» (4).

Generelt kan vi si at det å oppleve press på ulike områder er forholdsvis sterkt korrelert, i den forstand at ungdom som opplever press på ett område også har en tendens til å oppleve press på ett eller flere andre områder. Tabell 1 viser hvordan opplevd press på de ulike områdene henger sammen, analysert for gutter og jenter separat. Selv om alle sammenhengene er noe sterkere for jenter enn for gutter, er mønstrene i hovedsak nokså like på tvers av kjønn. Sterkest korrelasjon er det mellom opplevd kroppspress og press knyttet til sosiale medier (gutter $r=0,53$ /jenter $r=0,61$). Svakest korrelasjon er det mellom skolepress og press knyttet til sosiale medier (gutter $r=0,33$ /jenter $r=0,42$). Cronbachs alpha for gutter er 0,75 og 0,81 for jenter. Dette viser at kravene til indre konsistens er godt tilfredsstillt, og er et uttrykk for at disse fire pressområdene samlet sett fanger opp én underliggende opplevelsdimensjon knyttet til press. Dette bekreftes gjennom faktoranalyse, som viser at de fire variablene danner én sterk faktor (Eigenvalue=2,3/2,5), som forklarer 58 og 63 prosent av variansen for henholdsvis gutter og jenter. I tillegg til å undersøke betydningen av de ulike pressområdene hver for seg, har vi derfor laget et samlemål på opplevd press. På denne måten vil vi få et uttrykk for det vi oppfatter som spesielt for «generasjon prestasjon», nemlig oppfatningen om at ungdom er utsatt for press på mange områder samtidig. Samlemålet er laget ved at vi for hver respondent summerte svarene de hadde gitt på de fire spørsmålene. Samlemålet varierer fra 0–16.

² Det ble også spurt om de opplever «press på andre områder» enn de som ble listet opp. Vi holder denne utenfor i denne artikkelen siden vi her først og fremst har til hensikt å studere prestasjonsrelatert press.

Tabell 1 Sammenhenger mellom ulike pressområder – for gutter (over diagonalen) og jenter (under diagonalen). Pearsons r

	Kroppspress	Skolepress	Idrettspress	Press fra sosiale medier
Kroppspress		r=0,49	r=0,46	r=0,53
Skolepress	r=0,57		r=0,44	r=0,33
Idrettspress	r=0,49	r=0,46		r=0,41
Press fra sosiale medier	r=0,61	r=0,42	r=0,49	

Note: Cronbachs alpha: 0,75 for gutter, 0,81 for jenter.

Det andre målet handler om hvor ofte ungdom opplever *stress* i hverdagen. Tanken var å fange opp det vi tidligere har beskrevet som en negativ eller problematisk form for stress - når den enkelte over tid står overfor en ubalanse mellom mengden press og de betingelser han eller hun opplever å ha for å kunne mestre dette presset. I spørreskjemaet ble dette målt gjennom følgende spørsmål: «Har du opplevd så mye press den siste uka at du har hatt problemer med å takle det?» Svaralternativene var «Ingen ganger», «Noen ganger», «Ganske ofte» eller «Svært ofte». I analysene legger vi til grunn at det særlig er de som svarer at de «ofte» har problemer med å takle press, som er utsatt for det vi kan kalle negativt stress. Vi har derfor valgt å slå sammen de to «ofte»-alternativene og sammenligner denne gruppen med de som ikke opplever stress eller som bare gjør det «noen ganger». Valget er underbygget av innledende analyser (presenteres ikke her), som viser et nokså tydelig skille i hva slags livskvalitet ungdom som «noen ganger» opplever stress har og de som «ganske ofte» eller «svært ofte» opplever stress. Eksempelvis er så mange som 60 og 80 prosent av ungdom som henholdsvis «ganske ofte» og «svært ofte» opplever stress mye plaget av ulike former for depressive symptomer, mot 24 prosent av de som «noen ganger» opplever stress. Blant ungdom som ikke opplever stress er det kun fire prosent som opplever mange depressive symptomer.

TID BRUKT TIL SOSIALE MEDIER

I undersøkelsen ble ungdommene bedt om å svare på hvor mye tid de bruker på ulike typer medier en gjennomsnittsdag, ett av mediene var sosiale medier. Det ble gitt seks svaralternativer («Ikke noe tid», «under 30 minutter», «30 minutter-1 time», «1–2 timer», «2–3 timer», «Mer enn 3 timer»). Siden det var relativt få som krysset av for de aller laveste alternativene, behandler vi alle de som bruker mindre enn én time under ett i analysene.

ANALYSESTRATEGI

De ulike problemstillingene gir grunnlag for ulike typer analyser. Vi vil først presentere deskriptiv statistikk, som viser hvordan ungdom har svart på de ulike spørsmålene som måler press og stress. Siden vi både er interessert i å kartlegge hvor mange som opplever press totalt sett og hvor mange som opplever press innenfor ulike områder, vil vi presentere fordelinger på samlemålet for press og fordelinger på de mer detaljerte spørsmålene om opplevd press.

Sammenhenger mellom press og stress vil vi dels analysere gjennom bivariate sammenstillinger mellom den samlede opplevelsen av press og stress, og dels gjennom multivariate analyser der vi undersøker sammenhengen mellom stress og alle de ulike områdene kontrollert for hverandre. Siden vi behandler den avhengige variabelen i de multivariate analysene som dikotom, det vil si at vi skiller mellom de som ofte opplever stress og de som ikke gjør det, har vi brukt logistisk regresjonsanalyse. Vi har valgt å presentere alle regresjonsresultater gjennom såkalte «average marginal effects» (AME), blant annet fordi det er en del metodiske utfordringer knyttet til å sammenlikne vanlige regresjonskoeffisienter eller odds ratio (Mood 2010). Tolkningen av estimatene fra AME-analyser er derimot nokså intuitiv, og viser til hvor mye sannsynligheten for å oppleve stress endrer seg, ettersom verdien på pressvariablene øker. Dette gjør det enkelt å sammenlikne på tvers av analyser, men også å sammenlikne de ulike pressområdene opp mot hverandre.

Hypotesen om at det er ekstra stressbelastende å oppleve press for ungdom som bruker mye tid på sosiale medier er testet gjennom separate regresjonsanalyser av ungdom som bruker henholdsvis mer og mindre enn tre timer daglig på sosiale medier. Begrunnelsen for dette valget vil gå fram av analyser, som viser at det er de som bruker svært mye tid på sosiale medier som opplever aller mest stress.

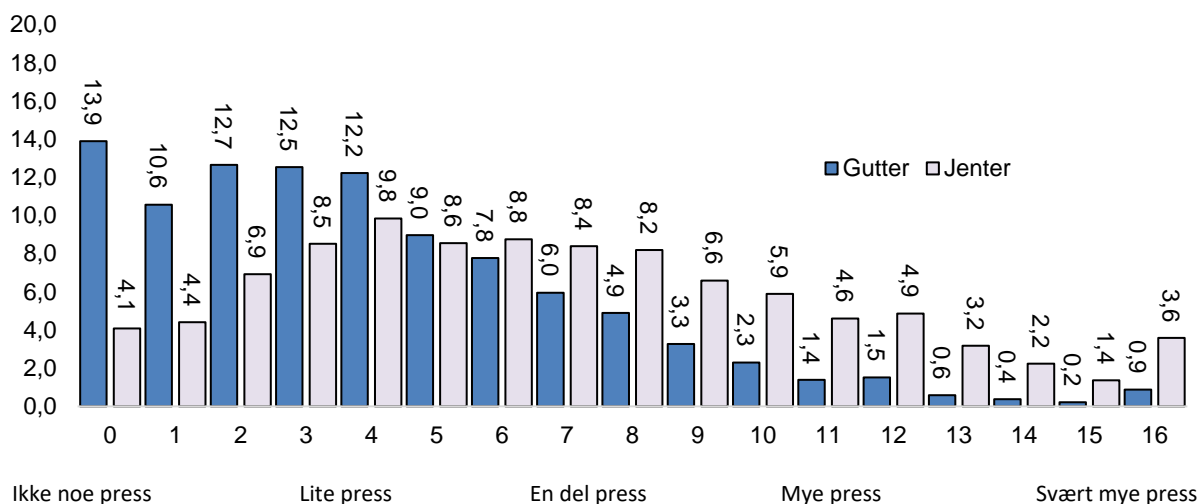
Alle analyser blir presentert separat for gutter og jenter. I regresjonsanalysene har vi foretatt t-tester av om sammenhengene er like sterke for begge kjønn eller om de er forskjellige. Dette er gjort gjennom å beregne forholdet mellom differansen mellom AME-koeffisientene og differansen mellom standardfeilene. Den samme testen brukes for å undersøke om sammenhengen mellom press og stress varierer avhengig av hvor mye tid ungdom bruker på sosiale medier. Siden datamaterialet er stort, har vi gjennomgående valgt et strengere signifikansnivå enn vanlig, og regner kun sammenhenger med p-verdier under 0,001 som statistisk signifikante.

I en eksplorerende analysefase foretok vi regresjonsanalyser der vi også kontrollerte for hvilket klassetrinn eleven går på. Siden dette ikke ga noen vesentlig andre resultater enn analyser uten kontroll for klassetrinn, har vi valgt å presentere alle analysene uten denne kontrollvariabelen.

RESULTATER

Den første problemstillingen gjelder hvor mange ungdommer som opplever press i hverdagen sin – samlet sett og på hvert av de områdene som undersøkelsen har målt press på. Hvordan gutter og jenter fordeler seg på samle-målet for opplevd press får vi et inntrykk av gjennom Figur 1. Hovedbildet er at det er stor variasjon når det gjelder hvor mye press ungdom opplever samlet sett, spesielt blant jentene. Jentene deler seg i tre nokså like store grupper, der hver tredje – samlet sett – opplever forholdsvis «lite press» (maks fire poeng på samle-målet), en av tre opplever «en del press» (5–8 poeng), mens den siste tredelen opplever «mye press» (9 poeng eller mer). Blant guttene er det derimot en tydelig høyreskjev fordeling, der tyngdepunktet – 61 prosent – opplever lite press. 28 prosent av guttene opplever «en del press» og 11 prosent «mye press». Svært få ungdommer opplever ikke press i det hele tatt (13 prosent av guttene og 4 prosent av jentene).

Figur 1 Opplevd press. Hvordan gutter og jenter fordeler seg på samle-målet. Prosent

Note: Gjennomsnitt=4,1 (gutter), 6,8 (jenter). Standardavvik=3,34 (gutter), 4,10 (jenter). N=78.087 (gutter), N=81.433(jenter).

Tabell 2 viser hvordan gutter og jenter opplever press på ulike områder. Klart flest opplever press om å være god på skolen. Dette gjelder både gutter og jenter, selv om det er langt flere jenter som opplever dette presset enn gutter.

Nærmere halvparten av jentene opplever «mye press» eller «svært mye press» om å gjøre det godt på skolen, mot 25 prosent av guttene. Blant jentene kommer kroppsrelatert press ut som nummer to og press om å gjøre det bra i idrett som nummer tre. Blant guttene er det derimot flere som opplever press på idrettsområdet enn som opplever kroppsrelatert press. Både blant gutter og jenter er det færrest som opplever press fra sosiale medier, og det er spesielt få gutter som opplever særlig mye press på dette området. På alle områder er det flere jenter enn gutter som opplever press, også innenfor idrett, selv om det er her kjønnsforskjellene er minst. Kjønnsforskjellene er størst når det gjelder kroppspress.

Tabell 2 Opplevd press på ulike områder. Gutter og jenter. Prosent og gjennomsnitt

	Press om å gjøre det bra på skolen	Press om å se bra ut eller ha en fin kropp	Press om å gjøre det bra i idrett	Press om å ha mange følgere og likes på sosiale medier
Gutter				
Ikke noe press	20	43	42	74
Litt press	29	33	25	16
En del press	26	13	17	6
Mye press	16	6	10	2
Svært mye press	9	4	6	2
Totalt gutter	100	100	100	100
N=	77714	77952	77607	77650
Jenter				
Ikke noe press	7	16	30	44
Litt press	21	29	26	27
En del press	25	20	19	14
Mye press	25	16	14	8
Svært mye press	22	19	11	7
Totalt jenter	100	100	100	100
N=	81136	81307	80947	81049

PROBLEMER MED Å TAKLE PRESS

Tabell 3 viser hvordan gutter og jenter har svart på spørsmålet om de hadde opplevd så mye press den siste uka at de hadde problemer med å takle det. Som nevnt vil vi legge størst vekt på de som svarer at de «ofte» har opplevd slike utfordringer. Målt på denne måten er det rundt hver tiende ungdom som ofte opplever å være utsatt for «problematisk press» eller det vi kan kalle stress. I tillegg er det en del – rundt 3 av 10 – som opplever dette «noen ganger». Det betyr at flertallet av dagens ungdom ikke opplever så mye press at de har problemer med å takle det. Samtidig er det også på stressområdet

betydelige kjønnsforskjeller, der jenter er langt mer utsatt for stress enn gutter (16 prosent, mot 6 prosent) og der det store flertallet av guttene ikke opplever stress i det hele tatt. Det må også understrekes at det ikke er slik at alle jenter opplever mye stress. Nesten halvparten av jentene sier at de ikke har problemer med å takle presset de er utsatt for – og rundt fire av ti har opplevd dette «noen ganger».

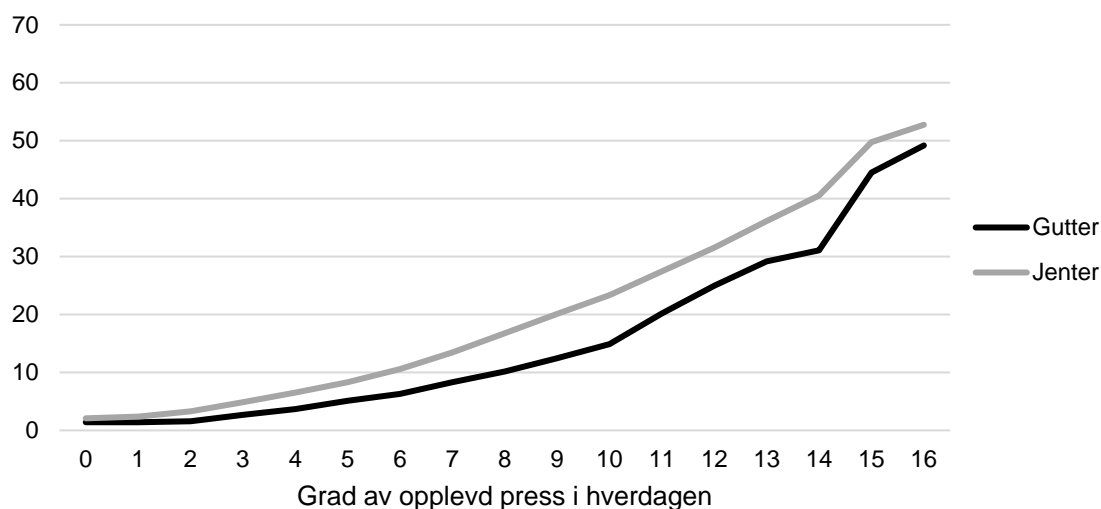
Tabell 3 Hvor mange ganger ungdom har opplevd så mye press den siste uka at de har hatt problemer med å takle det. Gutter og jenter. Prosent

Har du opplevd så mye press at du har hatt problemer med å takle det?	Gutter	Jenter	Totalt
Ingen ganger (0)	72	45	58
Noen ganger (1)	23	39	31
Ganske ofte (2)	4	10	7
Svært ofte (3)	2	6	4
Totalt	100	100	100
N	78087	81433	159520

Note: Forskjellen mellom gutter og jenter er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Når blir press til stress? Dette kan vi få et visst inntrykk av gjennom Figur 2 på neste side, som viser hvor stor andel som opplever å «ofte» ha problemer med å takle presset de er utsatt for – og der tallene er brutt ned etter i hvor stor grad ungdom opplever press. Sammenhengene er svært tydelig, for mens det er relativt få som opplever stress når presset er «lite», har så mange som over halvparten ofte problemer med å takle presset blant de som opplever svært mye press på alle de fire områdene som inngår i målet. Sammenhengene er nokså like for gutter og jenter. Det er likevel en tendens til at sammenhengen er sterkere for jenter, noe vi ser ved at det er svært små kjønnsforskjeller i opplevd stress blant de som opplever lite press, mens forskjellene mellom gutter og jenter blir noe større etterhvert som en beveger seg oppover på press-skalaen, i hvert fall til et visst nivå. For begge kjønn er det også en tendens til at sammenhengen er kurvelineær.

Figur 2 Prosentandel som ofte opplever så mye press at de har hatt problemer med å takle det ut fra hvor mye press de opplever i hverdagen. Gutter og jenter

Er det noen områder som ungdom opplever press på, som i særlig grad kan være utslagsgivende for opplevelsen av å ikke takle presset? Vi undersøkte dette gjennom multivariate regresjonsanalyser, der svarene på enkeltspørsmålet om hvorvidt de har problemer med å takle press ble brukt som avhengig variabel – og der spørsmålene om opplevd press på ulike områder ble lagt inn samtidig i analysen som uavhengige variabler. Poenget er å undersøke sammenhengen mellom press på hvert av områdene og sannsynligheten for å oppleve stress, kontrollert for press på de andre områdene.

Resultatene fra regresjonsanalysene er gjengitt i Tabell 4, og viser at skolerelatert press er det området som tydeligst samvarierer med ungdoms utfordringer med å takle press. Denne sammenhengen gjelder altså når vi sammenlikner ungdom som ellers opplever like mye press på andre områder. At koplingen mellom stress og skolepress er sterkere enn de andre sammenhengene, gjelder både for gutter og jenter, men det er langt tettere sammenheng mellom skolepress og utfordringer med å takle press blant jenter enn blant gutter. Også kroppspress er mer relatert til stress blant jentene enn guttene, men generelt er kroppsrelatert press mindre utslagsgivende enn det presset som har med skole å gjøre. For begge kjønn er det en nokså svak, positiv sammenheng mellom press fra sosiale medier og stress. Når det gjelder press om å være god i idrett, har dette ingen direkte sammenheng med å ofte oppleve stress, verken for gutter eller jenter.

Tabell 4. Resultater fra regresjonsanalyser av det å ofte oppleve stress – betinget av hvor mye press ungdom opplever på ulike områder.

	Gutter	Jenter	Kjønnforskjell
<i>Opplevd press</i>			
Kroppspress (0-4)	0,016* (0,0008)	0,044* (0,0012)	0,028* (0,0014)
Skolepress (0-4)	0,031* (0,0008)	0,074* (0,0013)	0,043* (0,0016)
Idrettspress (0-4)	-0,002 (0,0007)	-0,002 (0,0010)	0,000 (0,0012)
Press fra sosiale medier (0-4)	0,011* (0,0008)	0,011* (0,0010)	0,000 (0,0013)
N=	76967	80345	

Note: Tabellen viser gjennomsnittlige marginaleffekter fra logistisk regresjonsanalyse, med tilhørende signifikansnivå (* $p < 0,001$) og standardfeil i parentes. Forskjellen mellom estimatene for gutter og jenter er undersøkt ved hjelp av t-test.

BETYDNINGEN AV SOSIALE MEDIER

Den siste problemstillingen vi skal undersøke er om det er slik at ungdom som bruker mye tid på sosiale medier opplever mer prestasjonspress og mer stress enn andre – og om sammenhengen mellom opplevd press og problemer med å takle presset er sterkere for de som bruker mest tid på sosiale medier. Tabell 5 (neste side) gir først en oversikt over hvor mye press gutter og jenter opplever blant ungdom som bruker ulik mengde med tid på sosiale medier. Det generelle bildet er at desto mer tid ungdom bruker på sosiale medier, desto flere er det som opplever press. Dette gjelder på alle pressområdene, og sammenhengene er nokså gradvise. Sammenhengen mellom sosiale medier og henholdsvis kroppspress og press på sosiale medier er noe sterkere enn sammenhengene til skole- og idrettspress. Mønstrene er nokså like på tvers av kjønn, samtidig som vi i likhet med mange av de andre analysene, også på dette området finner noe større forskjeller blant jenter enn blant gutter.

Tabell 5 dokumenterer også en tydelig sammenheng mellom tid brukt til sosiale medier og hvor mange som ofte opplever stress. Mens det er mer gradvise sammenhenger mellom press og sosiale medier, er det derimot et noe tydeligere skille mellom de som bruker aller mest tid på sosiale medier (mer enn tre timer) og de som bruker mindre tid enn dette når det gjelder stress.

Tabell 5 Prosentandel som opplever mye press på ulike områder og som ofte har problemer med å takle press – etter hvor mye tid gutter og jenter bruker på sosiale medier.

	Tid brukt på sosiale medier				Totalt	sig
	< 1 time	1-2 timer	2-3 timer	>3 timer		
<i>Prosentandel gutter som opplever</i>						
Mye kroppspress (%)	7	10	14	18	10	p<0,001
Mye skolepress (%)	23	25	27	31	25	p<0,001
Mye idrettspress (%)	13	17	21	22	16	p<0,001
Mye press på sosiale medier (%)	2	4	5	9	4	p<0,001
Ofte stress	4	5	6	9	6	p<0,001
N=	28839	12596	8167	9801	59403	
<i>Prosentandel jenter som opplever</i>						
Mye kroppspress (%)	22	30	37	45	35	p<0,001
Mye skolepress (%)	39	44	48	53	47	p<0,001
Mye idrettspress (%)	19	24	26	29	25	p<0,001
Mye press på sosiale medier (%)	8	12	15	22	15	p<0,001
Ofte stress	11	12	15	22	16	p<0,001
N=	13971	13472	13004	21647	62094	

Note: Sammenhengene er signifikantstestet ved hjelp av kjiqvadrattest.

Hvordan er så sammenhengen mellom det å oppleve press og det å ha problemer med å takle presset blant ungdom som bruker henholdsvis mye og lite tid på sosiale medier? Vi undersøkte hypotesen om at det er en sterkere sammenheng blant ungdom som bruker mye tid gjennom separate regresjonsanalyser av de som bruker mer enn tre timer på sosiale medier og de som bruker mindre enn tre timer. I Modell 1 testet vi først hvordan samlemålet på opplevd press henger sammen med det å ha problemer med å takle press.

Resultatene viser at det er en sterkere sammenheng mellom opplevd prestasjonspress og opplevd stress blant de som bruker mer enn tre timer daglig på sosiale medier sammenliknet med de som bruker mindre tid. Resultatet gir dermed en viss støtte for hypotesen om at det er tettere koplinger mellom press og stress blant de som bruker mye tid på sosiale medier. I Modell 2 testet vi om press på de ulike områdene henger sammen med problemer med å takle press. Blant jentene er det en sterkere sammenheng mellom kroppspress og problemer med å takle press blant de som bruker mye tid på sosiale medier. Sammenhengen mellom press på de andre områdene og opplevd stress er derimot nokså uavhengig av hvor mye tid jentene bruker på sosiale medier. Blant guttene finner vi at noe av det samme, men både kroppspress og press fra sosiale medier er tettere forbundet med opplevelsen av å ikke mestre stress blant de som bruker mye, sammenliknet med de som bruker lite tid på sosiale medier.

Tabell 6. Resultater fra regresjonsanalyser av det å ofte oppleve stress – betinget av hvor mye press ungdom opplever og hvor mye tid de bruker på sosiale medier.

	Gutter			Jenter		
	Bruker < 3 timer	Bruker > 3 timer	Forskjell	Bruker < 3 timer	Bruker > 3 timer	Forskjell
<i>Modell 1 Press generelt</i>						
Samlemål for opplevd press (0-16)	0,012* (0,0002)	0,018* (0,0005)	0,006* (0,0006)	0,025* (0,0003)	0,032* (0,0005)	0,007* (0,0006)
<i>Modell 2 Press på ulike områder</i>						
Kroppspress (0-4)	0,014* (0,0008)	0,023 (0,0021)	0,009* (0,0023)	0,036* (0,0014)	0,053* (0,0023)	0,017* (0,0026)
Skolepress (0-4)	0,029* (0,0009)	0,042* (0,0023)	0,013* (0,0025)	0,072* (0,0016)	0,079* (0,0024)	0,007 (0,0029)
Idrettspress (0-4)	-0,001 (0,0007)	-0,005 (0,0019)	-0,004 (0,0020)	-0,002 (0,0011)	0,000 (0,0018)	0,002 (0,0021)
Press fra sosiale medier (0-4)	0,009* (0,0008)	0,017* (0,0020)	0,008* (0,0022)	0,007* (0,0012)	0,014* (0,0019)	0,007 (0,0023)
N=	63474	12932		51440	28453	

Note: Tabellen viser gjennomsnittlige marginaleffekter fra logistisk regresjonsanalyse, med tilhørende signifikansnivå (* $p < 0,001$) og standardfeil i parentes. Forskjellen mellom estimatene for henholdsvis de som bruker mye og lite tid på sosiale medier er undersøkt ved hjelp av t-test.

DISKUSJON

Fortellingen om «generasjon prestasjon» inneholder en forestilling om at prestasjonspresset har økt på flere områder samtidig, og at det særlig er det totale trykket av press på flere områder som er vanskelig å håndtere for ungdom i dag. Analysene i denne artikkelen viser at de aller fleste tenåringer opplever press på ett eller flere områder – kropp, skole, idrett og sosiale medier – og at det er skoleprestasjoner som peker seg ut som det området der klart flest opplever mye press. Det er også en god del som opplever et betydelig press på å ha et fint utseende, mens færre opplever press om anerkjennelse på sosiale medier. Samtidig er det en stor variasjon mellom ungdommene når det gjelder hvor mye press den enkelte opplever. De fleste opplever enten forholdsvis lite press — eller en del press, men kun på enkelte områder. Det er heller ikke slik at majoriteten av dagens tenåringer rapporterer at de ofte har problemer med å takle det presset de opplever i hverdagen. Antallet ungdommer som opplever stress på grunn av prestasjonspress, er for eksempel langt færre enn antallet som er utsatt for mye prestasjonspress. Dette betyr at mange av dagens ungdommer som er utsatt for press klarer å håndtere presset

de er utsatt for og at mange opplever en balanse mellom det presset de er utsatt for og de ressursene de har tilgjengelig for å mestre presset.

Betyr dette at vi kan avvise forestillingen om en «generasjon prestasjon»? Analysene gir verken grunn til å svare et klart «ja» eller et klart «nei». I denne artikkelen har vi spurt om press som kommer til uttrykk i hverdagen på bestemte arenaer (skole, idrett og sosiale medier) og i helt spesifikke former (press om å se bra ut eller å ha en fin kropp). Det vi kanskje ikke fanger ved denne metoden er et mer generelt og gjennomgripende press om selvrealisering, om å utnytte sitt «egentlige» potensial og å stake ut en egen kurs for framtiden. Samtidig kan det argumenteres for at et slikt mer generelt individualiserings- og selvrealiseringspress sannsynligvis vokser fram i de unge nettopp gjennom de spesifikke erfaringene de gjør seg på viktige arenaer i oppveksten. Istedenfor å karakterisere en hel generasjon unge som preget av stress og press, er det riktigere å si at de som opplever svært mye prestasjonspress på flere konkrete områder utgjør et klart mindretall.

Samtidig som kunnskapen om den store variasjonen i opplevd pressmengde bidrar til en viktig nyansering av «den store fortellingen» om en hel ungdomsgenerasjon som stresser seg syke, gir resultatene imidlertid også grunn til å være bekymret for en mindre gruppe av ungdom, som sannsynligvis har betydelige problemer knyttet til å håndtere det presset de står overfor i hverdagen. Dette handler om de som over tid opplever at forventningene eller utfordringene overstiger deres kapasitet til å mestre presset. Ut fra analysene ser dette ut til å gjelde omtrent hver tiende ungdom, det vil si de som i undersøkelsen svarer at de «ofte» er utsatt for så mye press at de har problemer med å takle det. At denne gruppen kan være verdt å se nærmere på, understrekes av de innledende analysene som vi viste til i metodedelene, der de som ofte opplever stress er langt mer utsatt for psykiske helseplager enn de som noen ganger eller aldri opplever stress. Analysene viser samtidig at opplevelsen av å mestre press er langt sterkere relatert til opplevd skolepress, enn til noen av de andre pressområdene. Sagt på en annen måte opptrer det å oppleve så mye stress at man har problemer med å takle det oftere sammen med opplevelsen av press om å gjøre det bra på skolen, enn press om å gjøre det bra i idrett og press om å lykkes på sosiale medier. Dette antyder at ungdoms relasjon til skolen er en viktig faktor for å forstå utfordringer med å håndtere press. Kroppspress er også en del av denne fortellingen, mens press om å være god i idrett isolert sett ikke har noen sammenheng med stress.

Analysene viser dessuten at sammenhengen mellom press og stress er aller sterkest blant ungdom som bruker spesielt mye tid på sosiale medier.

Selv om det finnes tydelige sammenhenger mellom press og stress, i den forstand at problemene med å takle press øker i takt med økende mengde av press, er det ikke helt gitt hvordan en skal tolke slike sammenhenger. En begrensning i våre analyser er at vi ikke kan utelukke andre årsaker til press enn de vi har undersøkt. Et annet forbehold gjelder årsaksretningen mellom pressfaktorene og erfart stress. Sterke sammenhenger mellom press og stress kan selvsagt reflektere at presset fører til stress, men det kan også være noe spesielt ved de ungdommene som i utgangspunktet opplever stress, som gjør at de fortolker presset de står overfor som sterkere og mer omfattende enn andre ungdommer. I analysene har vi ikke tatt høyde for mulige mellomliggende eller bakenforliggende faktorer som kan ha bidratt til at sammenhengene oppstår, som for eksempel elevenes sosiale bakgrunn, samt forutsetninger som kan øke ungdommers sårbarhet for å oppleve press på ulike områder, som mobbing, utenforskap og svake relasjoner til familie, venner og skole. Dette er et tema som bør adresseres i videre forskning.

KJØNNSFORSKJELLER I STRESS OG PRESS

Analysene viser betydelige kjønnsforskjeller i opplevelsen av stress og press. At langt flere jenter enn gutter opplever press, uansett om det handler om press i forbindelse med skolen, kropp, idrett eller sosiale medier, bidrar til en nyansering av den generelle fortellingen om generasjon prestasjon. Kjønnsforskjellene er spesielt store når det gjelder kroppspress, mens de er mindre for idrettspress. Også når det gjelder å takle presset er det betydelige kjønnsforskjeller, og andelen som ofte opplever problemer med å takle den totale mengden press er nærmere tre ganger så høy blant jentene (16 prosent) som blant guttene (6 prosent). For begge kjønn er det tydelige sammenhenger mellom press og stress, men sammenhengen er sterkest blant jentene. Blant dem som opplever relativt lite press, er det ikke noen særlig kjønnsforskjell i andelen som har problemer med å takle presset. Blant de som opplever mye press er det derimot klart flere jenter enn gutter som har problemer med å takle presset.

Slik kan det virke som jentene er mer sårbare enn guttene for et høyt pressnivå, noe som indikerer at både teorien om at jenter opplever seg som mer utsatt for press og teorien om at jenter er mer sårbare for press får støtte i analysene (Hankin mfl 2007). Analysene av de ulike pressområdene tyder på

at jentene særlig er mer sårbare enn guttene for press i forbindelse med skole og kropp. På begge disse områdene er det opplevde presset tettere forbundet med problemer med å takle press blant jenter enn gutter. Dermed kan det se ut som skolestress og kroppspress potensielt utgjør en større helserisiko for jenter enn for gutter. En mulig forklaring er at jenter i større grad enn gutter speiler sin egenverd i hvordan de lykkes i skolen (Låftman og Modin 2012). Det er også grunn til å tro at utseende og kropp spiller en viktigere rolle for jentenes selvbilde enn guttenes (Alm og Låftman 2018). Selv om mange sannsynligvis vil hevde at idealer for kropp og utseende har endret seg også for gutter, er det mye som tyder på at det å se bra ut fortsatt er viktigere i en jenterolle enn i en gutterolle. Dermed kan det både være at jenter faktisk opplever mer press på disse områdene, samtidig som de oftere enn guttene fortolker presset som truende for egen identitet. Fordi ytre stressorer er gjenstand for subjektive fortolkninger – preget av våre verdier, de sosiale rollene vi innehar og av tidligere erfaringer – kan samme mengde av faktiske krav og forventninger oppleves uproblematisk for noen og utgjøre en helserisiko for andre (Avison 2010, Thoits 2010). Samtidig kan potensialet for å oppleve en situasjon med mye press som stressende både henge sammen med kjønnsforskjeller i mengden ressurser som finnes i situasjonen og med ulikhet i jenter og gutters tilgjengelige mestringsstrategier.

BETYDNINGEN AV SOSIALE MEDIER

Sosiale medier er et område der det er grunn til å tro at jenter og gutter utsettes for ulik mengde eksponering for press (Medietilsynet 2016). I siste del av analysene så vi derfor nærmere på betydningen av å bruke mye tid på sosiale medier. Hypotesen vi ønsket å undersøke var at ungdoms eksponering for press og sårbarhet for stress ville øke med en økning i tid brukt på sosiale medier (Perloff 2014). Vi fant at ungdom som brukte mye tid på sosiale medier både opplevde mer press og oftere oppga at de var utsatt for så mye press at de hadde problemer med å takle presset (sammenlignet med ungdom som brukte mindre tid på sosiale medier). Både blant jenter og gutter var det en sterkere sammenheng mellom kroppspress og problemer med å takle press blant de som brukte mye tid på sosiale medier, sammenlignet med de som brukte mindre tid. Sagt på en annen måte kan det tyde på at storforbrukerne av sosiale medier er de aller mest sårbare for kroppspress.

Samlet støtter analysene i denne artikkelen argumentet om at vi bør være mer opptatt av den mediatorrollen sosiale medier har for noen typer press unge

utsettes for, enn av sosiale medier i seg selv (Livingstone mfl. 2017, Eriksen mfl. 2017). Som nevnt innledningsvis har sosiale medier både endret mengden og hyppigheten i eksponering for kroppsidealer og for «oppskrifter» unge kan bruke for å nå disse idealene (Perloff 2014). I tillegg kommer idealene tettere på fordi de i større grad formidles av andre ungdommer.

Vi har så langt viet aktørene som formidler idealer, uttrykker forventninger og setter krav til de unge, lite oppmerksomhet. Selv om vi vet at mange unge på egenhånd setter høye krav til seg selv, er det lett å peke på ambisiøse foreldre, lærere og skolemyndigheter eller trenere når vi snakker om skolepress og press for å lykkes i idrett. Når det gjelder kroppspress og sosiale medier, blir avsenderen ofte mer diffus. Tradisjonelt har reklame, magasiner, tv- og filmbransjen fått mye kritikk for usunne kroppsidealer, som særlig formidles til unge jenter og kvinner. Med sosiale medier har skillet mellom de profesjonelle, voksne aktørene og påvirkningen fra jevnaldrende blitt mer uklart. I dag er det mange jenter (og gutter) som jevnlig blogger og legger ut bilder av selv og om sitt hverdagsliv (for eksempel på Instagram og YouTube), og disse følges tett av tusenvis av andre unge jenter (og gutter). Mange av disse fungerer som forbilder og i mange tilfeller kan idealene som formidles via sosiale medier bidra til å øke presset om å framstå vellykket og å ha et perfekt utseende.

Gjennom sin praksis på nett gir ungdom både uttrykk for hvem de er og de er aktive fortolkere av andres handlinger (Hilmarsen og Arnseth 2017). Formulert på denne måten er vi kanskje tilbake til å definere press som noe som oppstår blant jevnaldrende. Samtidig ble det «gamle» jevnalderpresset ofte beskrevet som et opprør og en trussel mot «voksensamfunnet», mens dette «nye» presset som formidles av jevnaldrende via sosiale medier i stor grad ikke går på tvers av, men heller i takt med de idealene til kropp og utseende som råder ellers i samfunnet. Det er dessuten verdt å merke seg at de mest populære bloggerne ofte samarbeider med etablerte, kommersielle aktører som mediehus og annonsører som både er med å styre innhold og tar ut profitt.

Også denne beskrivelsen av ungdom som formidlere og mottagere av press, mister imidlertid fort av synet nyansene. Det finnes flere unge, tydelige motstemmer både på nett og i samfunnsdebatten ellers til de rådende kroppsidealene. Skam-skuespiller Ulrikke Falch og bloggeren Kristin Gjeldsvik³ kan

³ https://www.nrk.no/kultur/debatten_-er-bloggerne-og-influensere-bevisst-sitt-ansvar-nar-det-gjelder-kroppspress_-1.13952245

fungere som eksempler på dette. En analyse av den populære motebloggeren Sophie Elise konkluderer dessuten med at hun uttrykker motstand mot objektivisering av kvinnekroppen, samtidig som hun er med på å objektivisere seg selv. Hun formidler kroppspositivisme og aksept for eget utseende, samtidig som hun har gjennomgått flere skjønnhetsoperasjoner og velger å vise fram puppen fra scenen på Vixen Awards⁴ (Tørrisplass 2017). Dette kan også til dels fortolkes som en strategi for «empowerment» – å ta tilbake kontroll og makt over egen kropp og utseende. Motstand kan altså også komme til uttrykk mer indirekte, og i mer komplekse former.

En helhetlig forståelse av press og stress blant ungdom i dag bør dermed inneholde kunnskap om hvem som er aktørene bak den ikke utbetydelige mengden press unge opplever i hverdagen. Ungdom kan selv både være mottager og aktør – og ikke minst utøve motstand. Kunnskap om de ulike aktørene er ikke minst viktig hvis målet er å finne gode metoder for å redusere mengden press eller å gjøre ungdom mer robuste mot press de opplever i hverdagen. I hvilken grad bidrar ungdom selv til det presset de opplever, og i hvilken grad er de aktører når det gjelder å minske presset? Er løsningen å lære hver enkelt å prioritere bedre i eget liv? I hvilken grad og på hvilke arenaer har voksne – for eksempel foreldre, lærere, trenere, skolemyndigheter og kommersielle annonsører – et ansvar? Og i hvilken grad virker press fra voksensamfunnet sammen med press i jevnalderfelleskapet – både analogt og digitalt – for å øke mengden press og for å øke sårbarheten for dette presset? Dette er viktige spørsmål for samfunnsdebatten om «generasjon prestasjon» og bør undersøkes nærmere i framtidig forskning.

LITTERATUR

Alm, S. & S. B. Låftman (2017). The Gendered Mirror on the Wall: Satisfaction with Physical Appearance and Its Relationship to Global Self-esteem and Psychosomatic Complaints Among Adolescent Boys and Girls. *Young*, 26(5), 525–541.

Avison, W. R. (2010). Incorporating children's lives into a life course perspective on stress and mental health. *Journal of health and social behavior*, 51(4): 361-375.

Bakken, A. (2017). Ungdata. Nasjonale resultater 2017. NOVA Rapport 10/17. Oslo: NOVA/Høgskolen i Oslo og Akershus.

Bakken, A. (2018). *Ungdata. Nasjonale resultater 2018*. NOVA Rapport 8/18. Oslo: NOVA, OsloMet.

⁴ Arrangement for prisutdeling til bloggere.

- Bandura, A., C. Pastorelli, C. Barbaranelli & G.V. Caprara (1999). Self-efficacy pathways to childhood depression. *Journal of personality and social psychology*, 76(2): 258.
- Bearman, S. K. & E. Stice (2008). Testing a gender additive model: The role of body image in adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(8): 1251–1263.
- Bearman, S. K., E. Martinez & E. Stice (2006). The skinny on body dissatisfaction: A longitudinal study of adolescent girls and boys. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(2): 217–229.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beyens, I., E. Frison & S. Eggermont (2016). “I don’t want to miss a thing”: Adolescents’ fear of missing out and its relationship to adolescents’ social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, 64 (Nov): 1–8.
- Bor, W., A. Dean, J.M. Najman & R. Hayatbakhsh (2014). Are child and adolescent mental health problems increasing in the 21st century? A systematic review. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(7): 606–616.
- Byrne, D.G., S.C. Davenport & J. Mazanov (2007). Profiles of adolescent stress: The development of the adolescent stress questionnaire (ASQ). *Journal of Adolescence*, 30(3): 393–416.
- Caprara, G.V., C. Barbaranelli, C. Pastorelli & D. Cercone (2004). The contribution of self-efficacy beliefs to psychosocial outcomes in adolescence: Predicting beyond global dispositional tendencies. *Personality and Individual Differences*, 37(4): 751–763.
- Carver, C.S., M.F. Scheier & J.K. Weintraub (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2): 267–283.
- Cohen S., T. Kamarck & R. Mermelstein (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(Dec): 385–396.
- Coleman, J. S. (1961). *The adolescent society: The social life of the teenager and its impact on education*. New York/London: The Free Press/Collier-MacMillan Limited.
- Collishaw, S. (2015). Annual research review: secular trends in child and adolescent mental health. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(3): 370–393.
- Dahl, E., H. Bergsli & K.A. van der Wel (2014). *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Dean, M. & K.A.J. Laidler (2014). Leveling the playing field through Facebook: how females construct online playspaces. *Journal of youth studies*, 17(1): 113–129
- Eccles, J. (1984). Sex differences in achievement patterns. *Nebraska symposium on motivation*, 32, 97–132.
- Eckersley, R. (2011). A new narrative of young people's health and well-being. *Journal of Youth Studies*, 14(5): 627–638.

- Eriksen, I.M., M.Aa. Sletten, A. Bakken & T. Von Soest (2017). *Stress og press blant ungdom. Erfaringer, årsaker og utbredelse av psykiske helseplager*. NOVA-rapport 6/17. Oslo: NOVA/Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Feather, N. T. (1992). Values, valences, expectations, and actions. *Journal of Social Issues*, 48(2): 109-124.
- Frost, J. & S. McKelvie (2004). Self-esteem and body satisfaction in male and female elementary school, high school, and university students. *Sex Roles*, 51(1-2): 45-54.
- Frønes, I. (1994). *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrenes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Hankin B.L., R. Mermelstein & L. Roesch (2007) Sex differences in adolescent depression: Stress exposure and reactivity models. *Child Development*, 78(1): 279-295.
- Hargreaves, D. & M. Tiggemann (2003). The effect of “thin ideal” television commercials on body dissatisfaction and schema activation during early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(5): 367–373.
- Heggen, K. (2004). *Risiko og forhandlinger. Ungdomssosiologiske emner*. Trondheim: Abstrakt forlag AS.
- Hegna, K., G. Ødegård & Å. Strandbu (2013). En ‘sykt seriøs’ ungdomsgenerasjon. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 50 (4): 374-377.
- Hegna, K., I.M. Eriksen, M. Aa. Sletten, Å. Strandbu & G. Ødegård (2017). Ungdom og psykisk helse – endringer og kontekstuelle forklaringer. I Bunting, M. og G. Moshuus (red.): *Skolesamfunnet. Kompetansekrav og ungdomsfelleskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hilmarsen, H.V. & H.C. Arnseth (2017). Livet på Instagram. Ungdoms digitale forlengelser av sosiale relasjoner og vennskap. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 17(1):3–23.
- Illeris, K., N. Katznelson, J.C. Nielsen, N.U. Sørensen & B. Simonsen (2009). *Ungdomsliv. Mellem individualisering og standardisering*. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.
- Jónsdóttir, S.R., E.Ö. Arnarson & J. Smári (2008). Body esteem, perceived competence and depression in Icelandic adolescents. *Nordic Psychology*, 60(1): 58.
- Kostøl, A.R. & K. Telle (2011). Sykefraværet i Norge de siste tiårene. Det handler om kvinnene. *Samfunnsøkonomen*, 125(1): 32-42.
- Kowalski, R.M., G.W. Giumetti, A.N. Schroeder & M.R. Lattanner (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4): 1073-1037.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological Stress and the Coping Process*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, R.S. & S. Folkman (1984). Coping and Adaptation. *The Handbook of Behavioral Medicine*: 282–325.

- Lillejord, S., K. Børte, E. Ruud & K. Morgan (2017). *Stress i skolen – en systematisk kunnskapsoversikt*. Oslo: Kunnskapssenter for utdanning.
- Livingstone, S., G. Mascheroni & E. Staksrud (2017). European research on children's internet use: Assessing the past and anticipating the future. *New Media & Society*, 20(3): 1103–1122.
- Låftman, S.B. & B. Modin (2012). School-performance indicators and subjective health complaints: are there gender differences? *Sociology of Health and Illness*, 34(4): 608–625.
- Madsen, O. J. (2018). *Generasjon prestasjon. Hva er det som feiler oss?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Mead, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*. New York: Basic Books.
- Medietilsynet (2016). *Barn og medier 2016. 9–16-åringers bruk og opplevelser av media*. Oslo: Medietilsynet.
- Moksnes, U.K., I. Moljord, G.A. Espnes & D.G. Byrne (2010). The association between stress and emotional states in adolescents: The role of gender and self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 49(5): 430–435.
- Mood, C. (2010). Logistic regression: Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it. *European sociological review*, 26(1): 67–82.
- Murberg, T.A. & E. Bru (2004). School-related stress and psychosomatic symptoms among Norwegian adolescents. *School Psychology International*, 25(3): 317–332.
- Myklestad, I., E. Røysamb & K. Tambs (2012). Risk and protective factors for psychological distress among adolescents: a family study in the Nord-Trøndelag Health Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(5): 771–782.
- Nordtug, B. & G. Engelsrud (2016). Boken som mangler, ord som går på tomgang og sykt flinke jenter: Kunnskap og helse. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 40(03-04): 3–19.
- Pelfrey Jr, W.V. & N. Weber (2014). Talking smack and the telephone game: conceptualizing cyberbullying with middle and high school youth. *Journal of Youth Studies*, 17(3): 397–414.
- Perloff, R. M. (2014). Social media effects on young women's body image concerns: Theoretical perspectives and an agenda for research. *Sex Roles*, 71(11-12): 363–377.
- Rødevand, L. (2015). «Generasjon prestasjon» må bli mye bedre til én ting, og det er å prioritere. *Psykologisk.no*, Publisert: 9.06.2015
- Schille-Rognmo, M. (2017). Ungdata, mental health and gender differences. A study of gendered mental health re-enactments in Ungdata's dLTC youth surveys. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Seippel, Ø. (2016). Sprek, vakker og kjedelig? Trening og mening blant ungdom: 1985-2013. I: Seippel, Ø, M. K. Sisjord og Å. Strandbu (red.): *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Shelley, M. & K.I. Pakenham (2004). External health locus of control and general self-efficacy: Moderators of emotional distress among university students. *Australian Journal of Psychology*, 56(3): 191–199.
- Skaalvik, E.M. & R.A. Federici (2015). Prestasjonspresset i skolen. *Bedre skole*, 3.
- Sletten, M.Aa. & A. Bakken (2016). *Psykiske helseplager blant ungdom – tidstrender og samfunnsmessige forklaringer. En kunnskapsoversikt og en empirisk analyse*. NOVA-Notat 4/16. Oslo: NOVA/Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Sørensen, N.U., M. Pless, K. Katznelson & M.L. Nielsen (2017). Picture Perfect. Præstasjonsorienteringer blandt unge i forskjellige ungdomslivskontekster. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 17(2): 27–48.
- Thoits, P. A. (2010). Stress and health: Major findings and policy implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(1_suppl): S41-S53.
- Tørrisplass, A-T. (2017) Sophie Elise-feminisme – En empirisk studie av unge kvinners forhold til feminisme og «stjernefeministisk» performativitet». *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 17(2): 49–67.
- Ursin, H. & H.R. Eriksen (2004). The cognitive activation theory of stress. *Psychoneuroendocrinology*, 29(5): 567–592.
- VG Helg (2014). Generasjon prestasjon – hvorfor stresser norske jenter seg syke? VG Helg. Publisert: 13.9.2014.
- von Soest, T. & L. Wichstrøm (2014). Secular trends in depressive symptoms among Norwegian adolescents from 1992 to 2010. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(3): 403–415.
- Weinstein, E.C. & R.L. Selman (2016). Digital stress: Adolescents' personal accounts. *New Media & Society*, 18(3): 391–409.
- Wigfield, A. & J. S. Eccles (2000). Expectancy–value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1): 68–81.
- Ziehe, T. & H. Stubenrauch (1983). *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser*. København: Politisk revy.
- Zimmer-Gembeck, M.J. & E.A. Skinner (2008). Adolescents coping with stress: development and diversity. *The Prevention Researcher*, 15(4): 3–8.
- Ødegård, G. (2016). Ungdom, opprør og tilpasning. Et essay om generasjonsdannelser. *Sosiologi i dag*, 46(3-4): 9–37.
- Øgård-Repål, A., et al. (2017). Karakterpress, kroppspress og gjengpress - Fokusgruppeintervju av jenter i 9. klassetrinn etter funn fra Ungdata-undersøkelsen. *Tidsskrift for psykiske helsearbeid*, 14(2): 109–120.
- Øia, T. & V. Vestel (2014). Generasjonskløfta som forsvant. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 14(1): 99–133.
- Östberg, V., Y.B. Almquist, L. Folkesson, S. Brodin Låftman, B. Modin & P. Lindfors (2015). The complexity of stress in mid-adolescent girls and boys. *Child Indicators Research*, 8(2): 403-423.

SUMMARY

How many of today's youths experience achievement pressure in different areas – with their school performance, their body image, performance in sports and in social media? And how many people are having trouble coping with the pressure they face? The article uses data from a large-scale survey among pupils in secondary school (Ungdata, N=159 520). The results reveal large variation among the youth population. A minority is experiencing pressure in many areas and around one in ten have significant problems coping with the pressure they face. Girls are more exposed than boys and more vulnerable to high amounts of pressure. The correlation between the amount of pressure youths experience and challenges they face dealing with this pressure is the strongest among those who spend a lot of time on social media. The findings shed light on the idea of a youth generation where the majority are exposed to a massive pressure and who do not have the capacity to handle the pressure they are exposed to.

Jenter på brett

Jenteskate som endringsprosess og alternativ til organisert ungdomsidrett

Anne Tjønndal, førsteamanuensis
Fakultet for Samfunnsvitenskap, Nord universitet, studiested Bodø
anne.tjonndal@nord.no

Skateboard har stått på utsiden av den organiserte idretten siden 70-tallet. Dette er nå i endring, og skateboard er i ferd med å bli en del av den organiserte ungdomsidretten. De strukturelle endringsprosessene dette innebærer gjør skateboard til en særskilt interessant arena for å studere innovasjon med henblikk på å styrke sosial inkludering i norsk idrett. Artikkelen er basert på et feltarbeid av aktivitetstilbudet Jenteskate i en skateboardklubb og er en empirisk undersøkelse av dette inkluderingstiltaket for jenter. Artikkelen presenterer empiri som viser hvilke forhold som gjør Jenteskate til et innovativt alternativ til annen organisert ungdomsidrett for deltakerne.

INNLEDNING

Skateboarding assosieres ofte med ungdom og ungdomskultur (Vestel, Bakken, Moshuus og Øia 1997). Norge er derimot ikke et land som mange forbinder med skateboarding. Lange vintre med mye snø gjør det utfordrende å stå på rullebrett året rundt, i alle fall utendørs. I dag finner man likevel skateboardklubber landet rundt, fra Alta i nord til Kristiansand i sør, og det har vært et økende tilfang av skateboardklubber i Norge de siste to tiårene. Parallelt med denne prosessen har idrett vokst frem som et studieobjekt for innovasjonsforskningen (Duret og Angue 2015; Hoeber mfl. 2015) og sosial innovasjon har særlig fått økt oppmerksomhet de siste årene (Peterson og Schenker 2018, Tjønndal 2016, 2018a, 2018b). Organisatorisk fremstår skateboard som et spesielt interessant område å studere innovasjon i idrett i en norsk kontekst. I Norge har skateboard hele tiden stått på utsiden av den organiserte idretten, men dette er nå i endring. Sommeren 2017 gikk styret i Norsk Organisasjon for Rullebrett (NORB) inn for sammenslåing og samarbeid med Norges Snowboardforbund¹ (NSBF). Med denne organisatoriske endringen kunne skateboard få opptak i Norges Idrettsforbund (NIF) og bli en del av den organiserte ungdomsidretten. Disse strukturelle endringsprosessene som skateboarding nå gjennomgår gjør dette til en særskilt interessant arena for å studere innovasjon i norsk idrett, og disse endringsprosessene fremtvinger spørsmål som: hva bringer den tradisjonelt egenorganiserte ungdomskulturen i skateboard med seg inn i den organiserte idretten? Og hvordan vil sammenslåing med den organiserte idretten påvirke skateboardingens etos og utvikling?

Alle idretter utgjør sosiale fenomener som kontinuerlig gjennomgår endring og tilpasses samfunnets utvikling, og innovasjon på idrettsfeltet kan derfor være mangfoldig. I toppidretten kommer endringer ofte i form av teknologiske nyvinninger, nytt utstyr og andre måter å måle og forbedre idrettsprestasjoner på (Balmer mfl. 2012). I breddeidretten handler endringene ofte om ny organisering, nye brukergrupper og nye aktiviteter for å gi et godt aktivitetstilbud til flest mulig, gjennom for eksempel å nå ut til marginaliserte grupper med få alternativer i den organiserte idretten (Hayhurst 2014). Denne typen sosiale innovasjoner er relevant for ungdomsidretten da forskning tyder på at det er en økende grad av sosial ulikhet i hvilke ungdommer som deltar i organisert idrett, hvor særlig minoritetsjentene deltar mindre sammenlignet med andre ungdommer (Strandbu mfl. 2017; Bakken 2017). Med andre ord

¹ Norges Snowboardforbund er nå i en prosess med å skifte navn til Brettforbundet og ønsker å inkludere snowboard, skateboard og surfing. Se NSBF 2017 i litteraturlista.

representerer den organiserte idretten en arena hvor sosiale skillelinjer som kjønn fortsatt har betydning for ungdoms deltakelse og muligheter til involvering og utvikling. For å rekruttere flere jenter til idretten og forhindre tidlig frafall blant jentene har flere særforbund iverksatt ulike inkluderingstiltak, med mer eller mindre vellykkede resultater. Eksempler på slike inkluderingstiltak er Norges Bokseforbunds prosjekt «Norway Female Box» (Tjønndal 2016), Snowboardforbundets «Powder Puff Girls» (Sisjord 2009, 2013) eller Orienteringsforbundets «Jenteprosjekt».

I denne artikkelen studeres inkluderingstiltak for jenter i skateboard. Konkret utforsker artikkelen drivere og barrierer for inkluderingstiltakene Jenteskate og Girl Skate Camp. Formålet er å studere den endringsprosessen utviklingen av Jenteskate innebar, og identifisere hvilke innovasjonsdrivere som har vært sentrale for å lykkes med å etablere dette inkluderingstiltaket for jenter i skateboard. Videre vil artikkelen sette søkelys på hvilke barrierer de lokale initiativtakerne opplevde i denne endringsprosessen, og hvordan jentene som deltar på Jenteskate selv opplever aktivitetstilbudet. Konkret belyser artikkelen følgende problemstillinger: 1) *Hvilke innovasjonsdrivere og barrierer har vært sentrale i utviklingen og implementeringen av Jenteskate?* Og 2) *Hvordan opplever deltakerne selv Jenteskate som aktivitetstilbud?*

Mange av deltakerne på Jenteskate har erfaring fra andre, mer tradisjonelt organiserte ungdomsidretter, som fotball og håndball. Artikkelens andre problemstilling drøftes derfor med perspektivet Jenteskate *i forhold til* organisert ungdomsidrett (eller Jenteskate som alternativ, eller kanskje til og med motsetning til, organisert idrett). Dette er fordi deltakerne selv snakket om Jenteskate i relasjon til annen erfaring med deltakelse i ungdomsidrett. I den følgende delen av artikkelen utdypes rullebrettkjøringens utvikling i Norge som et kontekstuel bakteppe for studien. Deretter presenteres en kort oppsummering av tidligere forskning på feltet, etterfulgt av artikkelens teoretiske rammeverk, bestående av analytiske perspektiver på 1) kjønn og idrett, og 2) sosial innovasjon. Dette følges av en beskrivelse av studiens metodiske fremgangsmåte, etterfulgt av analyse, før artikkelen avsluttes med en oppsummerende konklusjon.

RULLEBRETTKJØRINGENS UTVIKLING I NORGE

I perioden 1978–1989 var det forbudt å kjøpe og bruke rullebrett i Norge. Myndighetene ville hindre at ungdommer skadet seg, og begrunnet dette blant annet med høy risiko for hodeskader. Når det ble kjent at produktkontrollen i

Statens Forurensningstilsyn (SFT) ville gå inn for totalforbud mot rullebrett i 1978, ble Norsk Organisasjon for Rullebrett (NORB) stiftet samme år. Hovedmålet for NORB da var å organisere og mobilisere mot det kommende forbudet mot å kjøpe, selge, produsere, bruke og reklamere for skateboard i Norge. NORB har siden 70-tallet stått på utsiden av Norges Idrettsforbund (NIF), og skateboarding har derfor ikke blitt regnet som en del av den organiserte idretten i en norsk kontekst. Etter forbudet mot rullebrett ble opphevet i 1989 fortsatte NORB å eksistere som en interesseorganisasjonen for rullebrettkjørere i Norge.

Nå er NORB og rullebrettkjøringens løse tilknytningen til den organiserte idretten i endring. Sommeren 2016 offentliggjorde den Internasjonale Olympiske Komité (IOC) at skateboarding ville bli en olympisk gren i OL i Tokyo 2020. Etter denne offentliggjøringen vedtok NORB på et ekstraordinært landsmøte i oktober 2016 et enstemmig vedtak hvor medlemsklubbene ga styret mandat til *«å starte og eventuelt fullføre prosessen, med å organisere skateboard inn i norsk idrett, med mål om å etterstrebe best mulig organisasjonsmodell for skating i Norge»*. Vedtaket har imidlertid tydelige føringer knyttet til *«at skating, som personlig aktivitet, ikke skal institusjonaliseres, men formidle en grunnholdning om at skating skal kunne utføres overalt, alltid, for alle»* (NORB 2016). Dette formuleringen viser noe av spenningsfeltet skateboard befinner seg i, mellom den organiserte idretten og en mer egenorganisert ungdomskultur. Året etter kom Norges Idrettsforbund på banen og sommeren 2017 ble samarbeidet mellom NORB og Norges Snowboardforbund (NSBF) vedtatt på årsmøtet i NSBF. Dette resulterte i at skateboard ble tatt opp som en undergren i NSBF, med en samarbeidsavtale som lar NORB fortsette som en egen organisasjon (NIF 2017). Samarbeidet innebærer at NSBF skal *«sikre at skateboard blir en del av norsk idrett gjennom et samarbeid med Norsk Organisasjon for rullebrett (NORB)»* og at NSBF skal tilby *«klubber som organiserer skateboard medlemskap i norsk idrett gjennom samarbeid med NORB»* (NSBF 2017).

Skateboard og snowboard har til felles at de begge betegnes som *«livsstilsidretter²»* (Beal, 2001, Atencio, Beal og Wilson 2009). Selv om hver av disse har sine egne historie og karakteristikk, deler de et felles etos som skiller dem fra mer tradisjonelle idretter (Wheaton 2004). Noen typiske felles trekk ved livsstilsidrettene er at det er aktiviteter som ofte er forbundet med

² Andre idretter som faller inn under denne kategorien er blant annet surfing, parkour og BMX (Edwards & Corte, 2010; Wheaton, 2004, 2013; Clegg & Butryn, 2012).

bruken av et nytt objekt (en ny type brett, disc, osv.), at de svært ofte er risikoorienterte, og integrert i relativt spesifikke ungdomskulturer med en tydelig identitet og klare grenser mot omverden. Utøvere av livsstilsidretter som skateboard har, i alle fall historisk, motsatt seg regulering, institusjonalisering, organisering og konvensjonelle former for konkurranse (Rinehart 2000). I livsstilsidretter som skateboard og snowboard er fokuset ofte på selvrealisering, «flow», å presse grenser, utfordre seg selv, og andre indremotiverte belønninger (Rinehart 2005).

TIDLIGERE FORSKNING: JENTER I LIVSSTILSIDRETTER

Det er lite tidligere norsk forskning som spesifikt omtaler skateboard som fenomen. I temaheftet «Ungdomskulturer og narkotikabruk» fra 1997 beskriver Vestel, Bakken, Moshuus og Øia skateboard i et delkapittel. Vestel, Bakken, Moshuus og Øia (1997) betegnet da skateboard i Norge som en ungdomssubkultur preget av individualisme, estetikk, stil og jevnalderfelleskap, en beskrivelse som også er gjennomgående i nyere, internasjonal litteratur om skateboarding (se for eksempel Turner 2013, Beal, 2017). Selv om få studier omhandler rullebrettkjøring i Norge (og etter mine sonderinger ingen av jenter og skateboarding), så er det noen studier med kjønnsperspektiv på andre livsstilsidretter. Sisjord har skrevet flere artikler om kjønnete maktrelasjoner i snowboard. Artikkelen «Snowboard – en kjønnet ungdomskultur» (Sisjord 2005) er basert på en ukes feltarbeid på en internasjonal snowboard camp for jenter i 1996. Sisjords analyse viser hvordan enkelte utviklingstrekk i snowboard har kjønnete konsekvenser. Her peker Sisjord på at kommersialiseringen av snowboard som konkurranseidrett medfører en marginalisering av kvinnelige utøvere og viser hvordan snowboard fremstår som en idrettskontekst preget av maskulin dominans. I en senere artikkel om samme tema viser Sisjord (2012) hvordan jenter fra nordiske land, særlig Norge og Finland, er spesielt proaktive når det gjelder å arrangere egne grupper og inkluderings tiltak for jentene i snowboard, hvor flere av Sisjords informanter uttrykker behovet for egne enkjønnede jentegrupper i den maskuline snowboardkonteksten (Sisjord 2009, 2012, 2013).

Det finnes også noen studier av kvinner og surfing i Norge. Langseth (2012, 2015) har studert surfemiljøet på Jæren og skriver blant annet om kvinners status i det norske surfemiljøet. Her fremhever Langseth at jentene har en tvetydig posisjon i den norske surfekulturen. På den ene siden beskriver de kvinnelige surferne i Langseths studier at det er enklere for dem å få innpass

i miljøet sammenlignet med mannlige surfere. En konsekvens av dette (slik Langseth beskriver det) er at de kvinnelige surferne sliter med å bli anerkjent og tatt alvorlig av de mannlige surferne, og flere opplever at mannlige surfere «stjeler bølger fra dem» (Langseth 2012). Også i surfemiljøet viser Langseth til at jentene danner egne enkjønnede grupper for å håndtere den maskuline dominansen i miljøet (Langseth 2015).

Felles for både Langseth (2012, 2015) og Sisjords (2005, 2009, 2012) studier er at det analytiske fokuset har vært rettet mot ungdomskultur, identitet og kjønnede maktforhold. Dette er kanskje ikke overraskende da overvekten av internasjonale studier på skateboard, snowboard, surfing og andre livsstilsidretter også har hatt lignende analytiske perspektiver (se for eksempel Borden 2000, 2001, Thorpe, 2011, Thorpe og Wheaton, 2011, Wheaton 2013). Med utgangspunkt i den tidligere norske forskningen på livsstilsidretter tilfører denne studien feltet noe nytt på to måter. Først og fremst ved å studere inkludering av jenter i en livsstilsidrett hvor dette temaet ikke har vært med utforsket tidligere (skateboard). For det andre ved å benytte et annet analytisk rammeverk for å undersøke endringsprosesser i norske livsstilsidrettsmiljøer. Der både Sisjord (2005) og Langseths (2012) benytter Bourdieus teoretiske perspektiver på å analysere disse temaene, bygger denne studien på sosial innovasjon som analytisk perspektiv for å forstå endringsprosessene som implementeringen av inkluderingstiltak rettet mot jenter i skateboard medfører. Med sine teoretiske perspektiver viser både Sisjord og Langseth hvordan jenter marginaliseres og opplever diskriminering i de norske livsstilsidrettsmiljøene. Marginalisering av jenter i maskuline idrettsmiljø er et viktig tema å belyse, men det er ikke formålet med denne artikkelen. Noe av intensjonen med å benytte innovasjonsperspektivet i denne artikkelen er å sette søkelys på hvilke forhold som er sentrale for å skape vellykket inkludering av jenter i livsstilsidretter som skateboard, snowboard og surfing.

ANALYTISK RAMME

For å belyse artikkelens problemstillinger redegjøres det her for to teoretiske perspektiver: 1) sosial ekskludering av jenter i idrett, og 2) sosial innovasjon.

Sosial ekskludering av jenter i idrett

Idrett er en av de viktigste sosiale institusjonene hvor kjønnede maktforhold reproduseres og forsterkes (Hovden 2012). Kjønn i idrett konstrueres ofte som dikotome forskjeller mellom maskulinitet og femininitet (Hovden 2006).

Siden midten av 1980-tallet har inkludering, likestilling og like muligheter til deltakelse blitt en større del av idrettspolitikken (Hovden 2012). Collins (2014) fremhever at koblingen mellom idrett og sosial inkludering har blitt sterkere og at dette har påvirket kvinner i idretten på to måter. For det første har det vært en internasjonal økning i tiltak rettet mot å involvere jenter og kvinner i idrett³. For det andre har det også kommet flere initiativer for å fasilitere en bredere inkludering av kvinner i samfunnet gjennom idretten⁴ (Saveedra 2009).

Idrett er en arena hvor tradisjonelle kjønnsidentiteter blir konstruert, forsterket og diskutert (Humberstone 2002, Hovden og Tjønnal 2017). Det er derfor også en arena for ulike sosiale relasjoner som understreker kvinners sosiale ekskludering blir reproduisert. Sosial ekskludering fra idrettsdeltakelse varierer mellom ulike grupper av kvinner. Eksempelvis er effekten av sosial klasse og sosioøkonomisk status på idrettsdeltakelse ofte større for kvinner enn for menn, og forskjeller mellom majoritet og minoritet blir mer synlig blant kvinner (Spaaij mfl. 2014; Strandbu og Bakken, 2007). Kvinners deltakelse i idrett er altså mer sårbar for strukturelle og sosiale barrierer enn menns deltakelse (Lenneis og Pfister 2017a, 2017b). Likevel har jenter og kvinners deltakelse i idrett økt markant siden 1980-tallet og kvinner deltar nå i flere idrettsaktiviteter enn tidligere. Flere jenter og kvinner deltar også i idretter som er forbundet med maskulinitet og tidligere har vært forbeholdt menn, som boksing, fotball og ishockey (Hovden 2006, 2010).

Kay (2014) påpeker at idrettsdeltakelse ofte utgjør en mindre del av jenters identitet sammenlignet med gutter og at dette handler om at det ofte er «maskuline egenskaper» som aggresjon og konkurranseinstinkt som verdsettes i idretten. Idrett ser også ut til å bli minst verdsatt av de gruppene av jenter som er mest utsatt for sosial ekskludering fra den, som for eksempel jenter fra lavinntektsfamilier eller jenter med minoritetsbakgrunn (Lenneis og Pfister 2017a). For disse gruppene av jenter, som er særlig utsatt for sosial ekskludering fra samfunnsliv generelt, kan det å delta i idrett utenfor hjem og familie ha flere sosiale og personlige fordeler, for eksempel gjennom å skape muligheter for å komme seg ut av huset og delta i fysisk aktivitet (Lenneis og Pfister 2017b). Forskning på jenter opplevelser av idrett har vist at idrettsdeltakelse kan føre til større myndiggjøring og selvverd hos jenter (Liechty mfl. 2016). Den maskuline kulturen idretten er bygget på, som gjør idretten

³ Oversettelse fra Collins (2014) – «gender inclusion in sport».

⁴ Oversettelse fra Saveedra (2009) – «gender inclusion through sport».

ekskluderende ovenfor kvinner, kan også være en arena hvor jenter og kvinner får rom til å utfordre dominerende kjønnsstereotyper (Tjønndal og Hovden 2016). Hvis deltakelse i idrett kan hjelpe kvinner til å utfordre diskriminerende praksiser de opplever i andre sosiale kontekster, har idretten potensial til å utgjøre et verdifullt bidrag for de gruppene av kvinner som i størst grad opplever sosial ekskludering (Kay 2014).

Sosial innovasjon

I denne artikkelen benyttes sosial innovasjon som et analytisk perspektiv for å forstå endringsprosesser i idrett, i dette tilfellet inkluderingstiltakene Jentskate og Girl Skate Camp. Andre teoretiske tilnærminger kan nok, og har nok blitt, benyttet for å studere endringsprosesser, men det er to grunner til at jeg velger å benytte innovasjonsperspektivet her. For det første er innovasjon blitt en sentral del av den nasjonale politikken for fornyelse og nyskaping i offentlig sektor. Når helse- og velferdssektoren skal møte utfordringer knyttet til demografiske utviklingstrekk i samfunnet, som eksempelvis økende andel eldre og økende innvandring, tillegges nå innovasjon en sentral rolle som løsningsstrategi (Willumsen 2008). Det er altså et analytisk rammeverk som blir viet mye oppmerksomhet på andre samfunnsarenaer hvor inkludering er viktig. For det andre er innovasjon, og særlig sosial innovasjon, et nytt og lite utviklet felt innenfor idrettsforskning. Derfor kan det ha betydning i seg selv å benytte dette perspektivet for å utforske hvilken merverdi innovasjonsperspektivet kan ha for idrettsfeltet. Her må teorier om sosial innovasjon benyttes.

Innovasjon defineres på ulike måter og med ulike presisjonsnivå. Blant noen av de mest abstrakte definisjonene finner man beskrivelser av innovasjon som «*new stuff made useful*» (McKeown 2008: 5). Innovasjon har sin opprinnelse fra økonomi som fagfelt, og mye av innovasjonslitteraturen omhandler derfor privat sektor, næringsliv, effektivisering og produksjon (Hartley 2005, 2013). Sosial innovasjon skiller seg fra den tradisjonelle, økonomiske forståelsen av begrepet ved at det ikke handler om endringer som skal føre til nye produkter eller nye markeder, men heller om løsninger på samfunnsproblem:

Social innovation is about new ideas that work to address pressing unmet needs. We simply describe it as innovations that are both social in their ends and in their means. Social innovations are new ideas (products, services and models) that simultaneously meet social needs (more effectively than alternatives) and create new social relationships and collaborations (Murray mfl. 2010: 6).

Hean (2015) peker på fire hovedelementer ved sosial innovasjon: 1) identifikasjon av sosiale behov, 2) Utvikling av nye løsninger som respons på disse behovene, 3) evaluering av virkningen av de nye løsningene for de aktuelle behovene og 4) spredning og oppskalering av vellykkede og virkningsfulle sosiale innovasjoner.

Sosial innovasjon kan også defineres etter hvilket nivå innovasjonsprosessen har til hensikt å påvirke, og hvilket nivå innovasjonen får betydning for. Her kategoriserer Nicholls og Murdock (2012) fire ulike dimensjoner: individuell, organisatorisk, nettverksbasert og systemorientert. Individuelle sosiale innovasjoner oppstår på mikro-nivå og søker å løse sosiale problemer individer eller små grupper opplever. Organisatoriske sosiale innovasjoner retter søkelys på sosiale utfordringer i offentlige, private og frivillige organisasjoner. Nettverksbaserte sosiale innovasjoner har som mål å løse sosiale problemer som oppleves av et miljø eller nettverk av flere organisasjoner, grupper og individer. Systemorienterte sosiale innovasjoner søker å løse sosiale problemer på systemnivå (Nicholls og Murdock 2012). Disse ulike nivåene av sosial innovasjon viser noe av kompleksiteten knyttet til denne typen endringsprosesser. Sosiale innovasjoner har ikke satte grenser, og vokser ofte frem på tvers av offentlig, frivillig og privat sektor (Murray mfl. 2010). Mange av disse endringsprosessene oppstår som samarbeid mellom aktører fra flere sektorer, for eksempel mellom det private næringsliv, offentlige aktører og frivillige organisasjoner.

Drivere og barrierer for innovasjon

Hvem driverne bak endringsprosessen er, kan ha stor påvirkning på utfallet av den (Høiland og Willumsen 2015). I innovasjonslitteraturen omtales en rekke ulike innovasjonsdrivere, blant annet toppstyrt⁵, praksisnær⁶, medarbeiderstyrt, brukerstyrt, ledelsesstyrt og samarbeidsstyrt innovasjon (Fagerberg 2011, Sørensen og Torfing 2011). Praksisnær innovasjon blir ofte forbundet med medarbeiderstyrt innovasjon (Høiland og Willumsen 2015). Praksisnære innovasjoner er et resultat av prosesser hvor innovasjonen skjer i det daglige arbeidet i en organisasjon, eller i en bedrift. Praksisnære innovasjoner begynner nedenfra og ofte spontant, uten at det trenger å være forankret strategisk eller politisk i retningslinjer, føringer eller organisasjonsmål (Gjelsvik 2007). Toppstyrt innovasjon derimot, er drevet fram av ledelsen i organisasjonen, bedriften eller sektoren, for eksempel styret, administrasjonen eller den

⁵ Oversettelse av «Top-down» innovation

⁶ Oversettelse av «bottom-up» innovation.

politiske ledelsen i en kommune. Denne innovasjonsdriveren er ofte forbundet med innovasjon i offentlig sektor (Sørensen og Torfing 2012), og gjerne i forbindelse med New Public Management og reformer.

Brukerdrevet innovasjon beskrives av von Hippel (2005) som innovasjon hvor tjenestemottakere eller brukere av produktet eller tjenesten er tiltenkt å være med og drive innovasjonsprosessen framover (Høystrup 2010). Den siste innovasjonsdriveren som diskuteres i artikkelens analyse er samarbeidsdrevet innovasjon, som i løpet av de siste årene har fått en større plass i innovasjonslitteraturen som handler om offentlig sektor (Hartley 2013). Innovasjonsprosessen blir her sett på som et kollektivt ansvar hvor nye og kreative løsninger blir drevet frem i samarbeid mellom ulike aktører, eksempelvis både ledelse, brukere og eksterne aktører (Sørensen og Torfing 2011).

Hovedvekten av forskningen på barrierer for innovasjon tar empirisk utgangspunkt i bedrifter og det private næringsliv (Silva mfl. 2007, Madrid-Guijarro mfl. 2009,). Litteraturen peker på mange barrierer for innovasjon og strukturerer disse på ulike måter. Blant annet skiller Tabas mfl. (2011) mellom interne og eksterne innovasjonsbarrierer – det vil si barrierer internt innen organisasjonen og eksterne barrierer utenfor organisasjonen. Studier av innovasjonsbarrierer vektlegger ofte implikasjonene av økonomiske barrierer for innovasjonsprosessen (Arundel 1997, Savignac 2008). Andre sentrale innovasjonsbarrierer som vektlegges i litteraturen er manglende menneskelige ressurser (McAdam mfl. 2004, Mohen og Roller 2005), organisatoriske barrierer og strukturelle barrierer (Sokol 2001).

Økonomiske barrierer omhandler mangel på de økonomiske og/eller materielle ressursene som kreves for å gjennomføre og implementere innovasjonen (Madrid-Guijarro mfl. 2009). Dersom det er høye kostnader knyttet til implementeringen av innovasjonen kan dette være en sentral barrierer for hvorvidt en bedrift eller en organisasjon klarer å lykkes med innovasjonsprosessen (Silva mfl. 2007). Hvorvidt organisasjonen har muligheter til å sikre ekstern finansiering og hvorvidt det er høy risiko for store økonomiske tap er andre eksempler på økonomiske barrierer. Innovasjonsbarrierene knyttet til menneskelige ressurser handler om hvorvidt man har kvalifiserte personer tilgjengelig, eller hvorvidt man har mulighet til å finne kvalifiserte personer, som kan drive endringene frem (McAdam mfl. 2004). Andre eksempler på innovasjonsbarrierer knyttet til menneskelige ressurser kan være motstand fra ansatte/medlemmer/brukere (Mohen og Roller 2005) eller motstand fra ledere i organisasjon (Silva mfl. 2007).

Organisatoriske barrierer kan være knyttet til organisasjonskulturen (Madrid-Guijarro mfl. 2009). Det vil si hvorvidt det er en kultur i organisasjonen/bedriften som skaper åpenhet for utvikling av nye ideer og prosjekter, og som stimulerer til kreativitet og nytenkning. Andre organisatoriske barrierer kan være ledelsesmåten i organisasjonen, tidkrevende byråkratiske prosesser eller manglende kunnskap om innovasjonsledelse. Strukturelle barrierer omfatter eksterne hindringer skapt av miljøet/konteksten organisasjonen befinner seg i. Dette kan eksempelvis være muligheten for å inngå i samarbeid med eksterne partnere og samarbeidsviljen hos de aktuelle partnerne (Sokol 2011). Andre eksempler på strukturelle barrierer er manglende støtte fra kommune, fylke eller stat (McAdam mfl. 2004; Tabas mfl. 2011).

Noe som i liten grad diskuteres i tidligere forskning på innovasjonsbarrierer er mislykkede innovasjoner. Selv om sosial innovasjon er et normativt begrep som medfører intensjon om kvalitativ forbedring i en gitt kontekst, er ikke alle innovasjonsprosesser vellykkede. I så tilfelle kan innovasjonen i seg selv være en barriere. I dette tilfellet kunne det for eksempel tenkes at ingen jenter i den lokale konteksten var interessert i å skate og at inkluderingsprosjektet dermed ble mislykket. Tabell 1 oppsummerer de ulike innovasjonsbarriereene som er identifisert i studier av innovasjonsprosesser i ulike kontekster.

Tabell 1: oversikt over innovasjonsbarrierer fra litteraturen.

Barriere	Studie
<p><i>Økonomiske barrierer</i></p> <p>Høye kostnader ved innovasjonen</p> <p>Muligheter for ekstern finansiering</p> <p>Høy økonomisk risiko</p> <p>Manglende materielle ressurser</p>	Madrid-Guijarro et. al. (2009); Silva et. al. (2007); Mohen & Roller (2005); Galia & Legros (2004); Frenkel (2003); Baldwin & Gellatly (2004)
<p><i>Mangel på menneskelige ressurser</i></p> <p>Finne/beholde kvalifiserte personer</p> <p>Motstand blant ansatte/brukere</p> <p>Motstand blant ledelsen/styret</p> <p>Opplæring av personer</p>	Madrid-Guijarro et. al. (2009); Silva et. al. (2007); Rammer et. al. (2006); Garcia Martinez & Briz (2000).
<p><i>Organisasjonelle barrierer</i></p> <p>Organisasjonskultur</p> <p>Manglende kunnskap om innovasjon og innovasjonsledelse</p> <p>Ledelsesstil internt i organisasjonen</p> <p>Byråkratiske prosesser</p>	Madrid-Guijarro et. al. (2009); Hewitt-Dundas (2006); Frenkel (2003); Baldwin & Gellatly (2004).
<p><i>Strukturelle barrierer</i></p> <p>Deling av kunnskap og erfaring</p> <p>Eksterne samarbeidspartnere</p> <p>Informasjon om relevant teknologi</p> <p>Kunnskap om markedsføring/spredning av innovasjonen</p> <p>Manglende støtte fra omgivelsene</p>	Sokol (2011); Sebestyen & Parag (2010); Mohen & Roller (2005); Hausman (2005); Frenkel (2003); Freel (2000);
<p><i>Mislykkede innovasjoner</i></p> <p>Ideer som av ulike grunner ikke slår an og dermed heller ikke medfører forbedring/løsning på sosiale problemer.</p>	

Neste del presenterer den metodiske fremgangsmåten og feltarbeidet som ligger til grunn for artikkelens analyse.

DATAGRUNNLAG OG METODE

Det empiriske grunnlaget for denne artikkelen er basert på et fire måneder langt feltarbeid hos en skateboardklubb i en middel stor norsk by, gjennomført høsten 2015 og vinteren 2016. Skateboardklubben ble valgt som empirisk utgangspunkt på grunn av to pågående inkluderingstiltak rettet mot jenter: Jenteskate og Girl Skate Camp. Begge disse aktivitetsprosjektene ble initiert og startet på skateboardklubbens eget initiativ for å bidra til økt rekruttering av jenter i egen klubb, da skateboardklubbens selv opplevde dette som en utfordring. Gjennom lokale media fikk jeg kjennskap til Jenteskate og jeg kontaktet skateboardklubben i august 2015, og begynte feltarbeid i oktober samme år.

Før feltarbeidet hadde jeg ikke noe personlig forhold til skateboarding og liten kjennskap til skateboardklubben utenom å vite om inkluderingsprosjektene. Jeg har derimot bakgrunn som utøver og trener i en annen individuell idrett – boksing. Å ha noen felles holdepunkter kan være en viktig del av å få innpass i en empirisk kontekst (Music og Godø 2011, Cushion 2014). Her mener jeg at min idrettsbakgrunn var en viktig faktor for å få innpass blant medlemmene i skateboardklubben. Min rolle i feltarbeidet var først og fremst som observatør. Jeg visste lite om skateboard og startet feltarbeidet med å «henge i hallen», snakke med klubbens medlemmer og foreldre som var tilstede. Som feltarbeider var jeg åpen om prosjektet med alle jeg kom i kontakt med i hallen og jeg hadde med prosjektbeskrivelse med samtykkeskjema hver gang jeg var tilstede i tilfelle jeg skulle treffe nye deltakere.

Den første måneden i feltarbeidet konsentrerte jeg meg om å være tilstede i hallen under Jenteskate. Klubben holdt tre Jenteskatepartier i uka fordelt på to dager, en av disse var rettet mot jenter over 10 år, mens de to andre var åpne for yngre jenter. Hvert Jenteskateparti hadde en varighet på ca. to timer. En måned ut i feltarbeidet begynte jeg å være tilstede på enkelte av klubbens andre partier i tillegg til Jenteskate, og siste halvdel av feltarbeidet vekslet jeg mellom å være tilstede på «Kidskate» for barn og «Voksenskate» for medlemmer over 18 år, i tillegg til Jenteskate. Gjennom feltarbeidet var det stor variasjon i hvor mange deltakere som var tilstede på hvert parti, fra 5–6 stykker til over 20 deltakere på det meste.

Datamaterialet består i all hovedsak av mine feltnotater fra observasjonene og feltsamtalene i skateboardhallen. Etter hver gang jeg var tilstede på satt jeg i bilen på parkeringsplassen utenfor hallen og skrev feltdagbok, før jeg renskrev disse notatene på pc når jeg kom hjem samme kveld. Siste måned i feltarbeidet gjorde jeg i tillegg tre ustrukturerte intervjuer med deltakere på Jenteskate. Disse intervjuene ble tatt opp og transkribert. Informantene ble intervjuet med bakgrunn i samtaler vi hadde hatt i skatehallen tidligere.

I analyseprosessen hadde jeg en induktiv tilnærming til datamaterialet. Det vil si at de analytiske kategoriene, og den tematiske inndelingen i analysen som følger er først og fremst drevet frem av empirien, med det formål å la datamaterialet «*snakke for seg selv*» (Markula og Silk 2011: 126). Temaene jeg anså som særlig relevante etter denne prosessen var relatert til endringsprosessen implementeringen av Jenteskate og Girl Skate Camp medførte og særlig driverne og barrierene for disse inkluderingstiltakene. Etter en induktiv tilnærming til koding og kategoriseringen av materialet ble de teoretiske perspektivene på sosial innovasjon og inkludering/ekskludering av jenter i idrett valgt for å belyse temaene som kom frem av materialet.

ANALYSE

Som analytisk utgangspunkt kan sosial innovasjon bidra til innsikt og dypere forståelse av hva som skal til for å legge til rette for økt inkludering av jenter i skateboard og andre mannsdominerte livsstilsidretter. Artikkelens analyse er tematisk inndelt i fire deler: (1) en redegjørelse av den empiriske konteksten for studien – Jenteskate og Girl Skate Camp, (2) jenteskate som endringsprosess, (3) barrierer for jenteskate (4) jenteskate som motsetning til organisert idrett.

Skateboardklubben, Jenteskate og Girl Skate Camp

Jenteskate og Girl Skate Camp er to tiltak som ble utviklet med det formålet å øke antallet jenter i en skateboardklubb i en middels stor norsk by. Skateboardklubben er organisert gjennom NORB (nå også NSBF/NIF). Skateboardklubben har et godt forhold til den organiserte idretten lokalt, og samarbeider med kommunens idrettsråd og med idrettskretsen i fylket. Skateboardklubbens styre vurderer fordelene med å gå inn i NIF som større enn ulempene ved å stå utenfor:

Om ikke vi som er medlem av NORB går inn i idrettsforbundet og setter premissene for hvordan skateboarding som idrett skal organiseres, kan

det hende at noen andre gjør det. Da vil vi miste kontroll over egen aktivitet. Det er åpenbart mer risiko å stå utenfor idrettsforbundet enn å organisere seg inn i det. I alle fall nå når skateboarding skal bli en del av OL (Aksel, styremedlem).

Noen av fordelene som trekkes frem er at skating vil få mer tyngde sammenlignet med lignende aktiviteter/miljøer som sparkesykkel, inline og BMX, økt tilgang på kommunale midler til drift, utdanning av instruktører og anleggsutbygging, samt hjelp til bedre systemer for drift av klubben:

Jeg tror vi kommer til å få litt mer anerkjennelse når vi blir en idrett, men det viktigste er at vi får tilgang på mer midler når vi blir en del av idretten. Vi kan søke støtte fra Idrettskretsen for eksempel, ikke bare fra kommunen... Også er det jo mye kompetanse i idrettsforbundet vi kan dra nytte av (Silje, styremedlem).

Ulempene med medlemskap i NIF, slik skateboardklubben beskriver det, handler om økte krav til organisering, medlemsregistrering og rapportering, lisenskrav i konkurranser og anti-doping regler. Styremedlem Mikael beskriver det slik: «*Jeg hører jo mye fra venner som driver med mer 'seriøse idretter', om all byråkratiseringen i NIF... Jeg er spent på hvordan det blir når vi må begynne med 'Min idrett', medlemsregistrering og sånne ting*». Det finnes fortsatt mange uavhengige skateboardforeninger som står utenfor NORB, og nå også NIF. Det er derfor nærliggende å tro at synet på den økte institusjonalisering det medfører å bli en del av den organiserte idretten er ikke utelukkende positivt i det norske skateboardmiljøet. Analysen og funnene i denne studien representerer således ikke «hele det norske skateboardmiljøet», men en lokal kontekst innenfor dette miljøet.

Jenteskate er et aktivitetstilbud som er lagt til et fast tidspunkt hver uke hvor alle jenter er velkomne til klubbens egne innendørs skatepark for å trene sammen med andre jenter som står på rullebrett. Det er gratis inngang og lån av utstyr for jenter som er medlem i klubben, mens jenter som ikke er medlemmer betaler 25 kr for inngang og leie av brett og hjelm. Når Jenteskate pågår er hallen stengt for guttene i klubben og jentene får øve på nye triks og lære nye ferdigheter av eldre og mer erfarne jenter i klubben. Jenteskate er åpent for alle, uavhengig av alder, men hovedvekten av deltakerne er barn og ungdom. Klubben tilbyr leie av både skateboard, hjelm og annet beskyttelsesutstyr og har ingen dyre treningskontingenter eller avgifter knyttet til sine aktiviteter. Jenteskate er nå et populært aktivitetstilbud både for klubbens medlemmer og jenter uten tidligere erfaring med skateboard. Jenteskate kom som en forlengelse av Girl Skate Camp som klubben arrangerer et par ganger

i året. Girl Skate Camp er et arrangement som går over en helg hvor skateboardklubben inviterer jenter fra hele landet til å stå på skateboard sammen og bli kjent med andre jenteskatere. Campen er åpen for alle jenter, uavhengig av alder og ferdighetsnivå på skateboard. Girl Skate Camp har på det meste tiltrukket seg i overkant av 50 jenteskatere. I 2017 Skateboardklubben tilbyr også her utleie av brett og hjelm til jentene som trenger det.

Jenteskate som endringsprosess

Endringsprosesser kan være toppstyrte på ulike måter, eksempelvis ved at endring drives frem av ledelsen i en organisasjon, eller på et overordnet nivå, eksempelvis av ledere på et høyere politisk ståsted (Halvorsen mfl. 2005). Toppstyrt innovasjon i offentlig sektor kan typisk begynne med en politisk vilje til å løse et problem, som videre skaper en ny reform som spres til aktuelle institusjoner på praktisk nivå, som får ansvaret for å sette de nye tiltakene i praksis (Høiland og Willumsen 2015). Sammenlignet med innovasjonsprosesser i offentlig sektor kan hverken Jenteskate og Girl Skate Camp betegnes som toppstyrte endringer. Selv om både NORB og NSBF/NIF fremmer likestilling, like muligheter og inkludering uavhengig av kjønn som sentrale verdier for sin virksomhet (NORB n.d, NIF 2015) er det ingen konkrete krav idrettslag blir pålagt å implementere i sine aktiviteter for å imøtekomme disse nasjonale idrettspolitiske visjonene. I den grad Jenteskate og Girl Skate Camp kan beskrives som toppstyrte endringsprosesser handler det om at styret og ledelsen i skateboardklubben har vært sentrale drivere for implementeringen av inkluderingstiltakene. En av styremedlemmene i skateboardklubben forteller hvordan styret har jobbet med å øke andelen jenter som skater i klubben:

Vi innarbeidet i våre vedtekter at inkludering av jenter – å øke antallet jenter som skater – skal være sentralt for alle aktiviteter i klubben. Dette gjorde vi etter at vi startet med Jenteskate og Girl Skate Camp. Da hadde vi på en måte sikra at inkludering av jenter også var en del av verdiene og strukturene for klubben vår (Aksel).

At Jenteskate og Girl Skate Camp i liten grad er toppstyrt, for eksempel gjennom press fra kommune eller fylke, kan være en av grunnene til at tiltakene oppleves som vellykket av medlemmene i klubben. Silje, som var med på oppstarten av Jenteskate og Girl Skate Camp, forteller hvorfor hun mener at aktivitetstiltakene har vært en suksess:

Jenteskate var noe vi gjorde sammen fordi vi ville det. Vi ville bare legge til rette for at flere jenter skulle få oppleve hvor kult det er å stå på skateboard og henge i skatehallen. Vi bare begynte, så utviklet det seg underveis. Jeg tror ikke det hadde blitt like bra om det hadde vært noe vi følte vi måtte gjøre – eller bare gjorde for å få penger fra NIF eller kommunen (Silje).

Siljes beskrivelser av behovet for å tilrettelegge for flere jenter gjennom å skape en enkjønnet kontekst hvor jentene kan stå på rullebrett sammen, viser paralleller til Langseths (2012) studier av jentene i surfemiljøet på Jæren, og Sisjords (2005, 2012) studier av jentecampene i snowboard. En av de andre skaterne i klubben, Jesper, bryter inn i samtalen min med Silje, og tilfører:

Jo, det er jo sant... Men samtidig så kunne vi aldri ha startet Jenteskate om vi ikke hadde hatt skateboardhallen vår – og den ville vi aldri klart å bygge uten støtten fra kommunen. Så vi har jo vært avhengige av at politikerne i byen har sett og forstått at vi er et bra tilskudd til fritidsaktivitetene for ungdom. Vi ville ikke klart det alene, uten hjelp fra det offentlige. Jeg tror ikke Jenteskate ville blitt like populært om det var utendørs, slik vi skata før. Jenter skater mest innendørs. Det er flere gutter som skater ute (Jesper).

Forståelsen av at jenter og gutter har ulike måter å utøve livsstilsidretter på går igjen både i den norske (Sisjord, 2005; Langseth, 2012) og den internasjonale litteraturen (Beal 2001, Turner 2013) om jenter i disse ungdomsmiljøene. Jesper forteller at rullebrettkjøringen har blitt mer organisert etter at skatehallen kom: *«før møttes vi bare ute og skata i byen, etter vi fikk skatehall ble flere jenter med»*. Jespers stemme viser hvordan Jenteskate ikke hadde vært mulig uten tett samarbeid og partnerskap med offentlig sektor (kommunen). Sosiale innovasjoner som Jenteskate oppstår ofte gjennom tverrfaglig samarbeid på tvers av offentlig, frivillig og privat sektor (Sørensen og Torfing 2011, 2012). Drivkraften til å *«løse jenteproblemet i klubben»*, slik Silje fremhever, var utgangspunktet for å sette i gang tiltakene Jenteskate og Girl Skate Camp. Det kan likevel tenkes at disse tiltakene ikke hadde blitt like vellykkede uten støtten fra kommunen til å bygge innendørs skatehall.

Sosiale innovasjoner starter ofte med at et problem identifiseres (Hean 2015). Silje foreller at høyt frafall og manglende rekruttering av jenter en utfordring de ønsket å ta tak i: *«Det var et skikkelig problem! En periode var jeg nesten alene her, hehe.. men da var det vanskelig å vite hva vi kunne gjøre med det»*. Klubbens tiltak, Jenteskate og Girl Skate Camp, kan beskrives som det Hean (2015) beskriver som andre fase i sosiale innovasjonsprosesser: utviklingen av nye løsninger som skal dekke et konkret behov i en sosial

kontekst. Skatehallen er ofte full av aktivitet og Aksel fremhever at tiltakene som en suksess med tanke på å øke tilfanget av jenter i klubben:

Etter at vi begynte med Jenteskate fast en gang i uka har vi gått fra å ha 3–4 faste jenter i klubben til 15–25 jenter på de mest populære Jenteskatetimene. Flere av jentene kommer også på våre andre partier, som for eksempel Kidskate, åpen hall og Voksenskate... Det tar bare litt tid før de føler seg trygge på oss i klubben og miljøet her (Aksel).

Når Aksel sier at jentene trenger litt lengre tid på å føle seg trygge, kan dette relateres til at jenter i større grad opplever sosiale barrierer for å delta i idrettsaktivitet (Lenneis og Pfister, 2017a; 2017b), og at dette blir mer fremtredende i livsstilsidretter som representerer idrettsmiljø preget av maskulin dominans (Wheaton 2013). Vilja på 17 år har vært medlem i skateboardklubben i tre år og er en Jenteskate-veteran. Hun er nå en av jentene som driver aktiviteten, som en «*slags trener for de nye jentene*». Vilja forteller at hun tror noe av grunnen til at Jenteskate har vært så vellykket handler om at jenter og gutter skater på forskjellige måter:

Jentene har liksom sin egen måte å skate på! De er litt mer forsiktige og redde for å ikke få til de største triksene. Jentene tørr ikke prøve nye ting hvis gutta står og ser på. Guttene drar mer på og tar større plass. Når de flinkeste guttene leker seg i skatehallen kan det virke skremmende for jentene som nettopp har begynt å stå på brett, de føler seg litt i veien liksom... men de er jo ikke det! (Vilja).

I Langseths studier (2012, 2015) beskriver surfejentene at guttene ofte «*stjeler bølger fra dem*», noe som betyr at guttene ofte forventer å få fortrinn foran jentene når store bølger oppstår fordi de antar at jentene ikke vil mestre å surfe på disse bølgene uansett. Viljas beskrivelse viser hvordan guttene – som «*drar på og tar plass*» gjør at jentene trekker seg til side. Skatejentenes underordning etter gutta viser også paralleller til Sisjords (2005) beskrivelser av snowboardmiljøet, og det kan tenkes at holdninger der man antar at jenter ikke tør, får til, eller har ferdigheter til å gjøre de største triksene, og derfor til dels mindre plass og status i miljøet, er en generell beskrivelse for norske livsstilsidretter.

Praksisnære og brukerdrevne innovasjoner inntreffer når fagfolk, tjenesteytere, profesjonsarbeidere – de som til daglig utfører de aktuelle tjeneste til brukerne – er drivere for endring (Bason 2010, Fuglsang 2010). Fuglsang (2010) beskriver praksisnære innovasjoner som de forbedringene som skjer i de hverdagslige handlingene i ulike kontekster. I idrett handler brukerdrevne innovasjoner om å involvere medlemmene i idrettslagene lokalt direkte i

innovasjonsprosessen. Aksels beskrivelser av utviklingen av Jenteskate kan relateres til en brukerdrevet innovasjonsprosess:

I begynnelsen var det bare jeg, Vilja og et par av jentene i klubben som dro i gang Jenteskate. Vi ville ta vare på de få jentene vi allerede hadde... Også ville vi jo at flere jenter skulle trives her... Bortsett fra meg har det vært Vilja og Silje som har vært ansvarlige for Jenteskate... Vi som sitter i styret i klubben har alltid støttet Jenteskate og Girl Skate Camp (Aksel).

Vilja utdyper dette og beskriver Jenteskate og Girl Skate Camp som tiltak med høy grad av hva Fuglsang (2010) betegner som praksisnært: «*Jenteskate og Girl Skate Camp er jo hva enn vi jentene i klubben vil det skal være. Vi gjør jo hva vi vil i skatehallen. Det er jo vi som bestemmer!*». I begge tiltakene har skateboardklubbens ledere og trenere vært sentrale drivere for implementering av Jenteskate og Girl Skate Camp. Etterhvert som tiltakene ble etablert i klubben har de kvinnelige medlemmene som benyttet seg av tilbudet («brukerne») i større grad blitt involvert i videreutviklingen og utformingen av klubbens tilbud til jentene.

Toppstyrte innovasjoner fra politisk nivå, for eksempel via NIF, har den fordel at de kan spres nasjonalt, gjennom nye vedtak og regelendringer, som for eksempel ved de nye reglene for medlemsregistrering i norske idrettslag gjennom innføringen av Min Idrett⁷. Ulempen ved slike innovasjoner er at manglende eierskap og lokale forhold i idrettslag, idrettskretser, særforbund og særkretser gjør at implementeringen ikke skjer av seg selv. For vellykket implementering på lokalt er man ofte avhengig av samarbeid mellom aktører internt i idrettslag (ledere, trenere, utøvere), aktører i regionale ledd (eksempelvis idrettskrets eller idrettsråd) og offentlig sektor (kommune eller fylke) (Willumsen 2008). Behovet for samarbeid med offentlig sektor blir ofte et tema:

Uten den økonomiske støtten fra kommunen hadde alt vært mye vanskeligere. Jeg skal ikke si at vi ikke hadde det fått det til, men jeg vet ikke om Jenteskate og Girl Skate Camp hadde blitt like stort om kommunen ikke hadde gitt oss penger til utstyr, eller om vi ikke hadde hatt skatehallen (Aksel).

På samme måte som hvem driverne bak innovasjonsprosessen er kan påvirke utfallet, vil omfanget og hvilke typer barrierer man møter i prosessen ha innvirkning på sjansene for å skape en vellykket innovasjon i enhver kontekst (Madrid-Guijarro mfl. 2009). I den neste delen av artikkelen vil jeg drøfte

⁷ Min idrett: <https://minidrett.nif.no/>

hvilke barrierer som har påvirket implementeringen av aktivitetstilbudene Jenteskate og Girl Skate Camp.

Barrierer for Jenteskate

Mangel på økonomiske ressurser omtales ofte som den største barrieren for endring i innovasjonslitteraturen (Tabas mfl. 2011). Dersom det er høye kostnader forbundet med endringsprosesser utgjør dette ofte en utfordring for implementeringen av innovasjon (Silva mfl. 2007). Organisasjoner som i tillegg har begrensede muligheter til å hente inn ekstern finansiering til prosjekt og tiltak kan stå overfor ekstra barrierer. Hvor store økonomiske ressurser endringsprosesser i idrett krever er avhengig av formålet for innovasjonen og konteksten den foregår i. I tilfellene med Jenteskate og Girl Skate Camp har ikke tiltakene krevd store store økonomiske ressurser. Skateboardklubben kjøpte inn utstyr (skateboard og hjelmer) til utlån til sine medlemmer, som har krevd noe økonomiske midler, men dette fikk skateboardklubben finansiering fra kommunen til å kjøpe inn. En av styremedlemmene, Matias, forteller likevel at ekstern finansiering gjennom kommunen har vært nødvendig:

Det er jo ikke så dyrt å holde på med skateboard. Vi trenger jo ikke så mye utstyr, bortsett fra brettet, og vi kan jo skate ute, uten hall. Men jeg tror det er en barriere for mange det å bruke penger på eget utstyr når man skal begynne med en ny idrett. Det koster jo litt å kjøpe eget brett, egen hjelm og kanskje noe beskyttelse til knær og albuer. Støtten fra kommunen til å bygge egen hall og kjøpe inn utstyr har vært en viktig del av suksessen til Jenteskate og Girl Skate Camp. Med hallen kan vi skate hele året, uavhengig av vær og vind. Og siden klubben har kjøpt inn brett og hjelm trenger ikke jentene å ha noen ting når de kommer hit egentlig. De kan låne alt av oss. Det tror jeg senker terskelen for å prøve. Uten penger fra kommunen ville vi ikke hatt muligheten til å tilrettelegge så bra for at nye jenter kan komme innom og prøve. Da ville ikke Jenteskate og Girl Skate Camp blitt like populært som det har blitt (Matias, styremedlem).

Den største barrieren ved implementeringen av Jenteskate og Girl Skate Camp har vært knyttet til menneskelige ressurser – å ha tilstrekkelig med frivillige trenere og medlemmer som kan drive aktivitetene og holde skateparken åpen i hverdagen. En av deltakerne på Jenteskate, Olivia, forteller:

Skateboardklubben her er jo ikke så stor. Det er jo stort sett Aksel eller Vilja som holder skatehallen åpen for Jenteskate. Om de er syke eller borte er det ikke så mange andre som kan ta over. Det er et veldig bra tilbud, men det kan være litt sårbart (Olivia, skater).

Det kan tenkes at dette er tilfellet i mange praksisnære og brukerdrevne innovasjoner i breddeidretten. Dersom idrettsklubben har treningslokaler/hall/baner tilgjengelig og nødvendig utstyr som trengs til aktivitetene er det begrenset hvilke økonomiske ressurser innovasjonsprosessen krever. Mangel på menneskelige ressurser kan nok tenkes å være et større problem i lokale tiltak som Jenteskate og Girl Skate Camp, sammenlignet med større, nasjonale prosjekter (McAdam mfl. 2004). For å drive Jenteskate og Girl Skate Camp har klubben vært avhengig av erfarne kvinnelige medlemmer som kan påta seg lederroller og være instruktører for de nye jentene i skateboardklubben:

Nå har vi jo mange jenter i klubben, og flere som kan holde Jenteskate og Girl Skate Camp i gang. Men i begynnelsen var det et problem. Jeg ville jo helst at Jenteskate og Girl Skate Camp skulle være i regi av jentene selv, men det er ikke så lett når de ikke er så mange. Jeg er jo med da, når ikke Vilja eller Silje kan (Aksel).

Tilstrekkelig med kvalifiserte personer vil være nødvendig for alle lignende inkluderingstiltak i idrett. Akkurat som det krever personer med kunnskap og ferdigheter om skateboard til å drive Jenteskate og Girl Skate Camp vil det kreve personer med idrettsspesifikk kunnskap for å drive lignende innovasjonsprosesser i andre idretter.

Slik organisatoriske barrierer kan påvirke innovasjonsprosesser i offentlig og privat sektor kan de også få innflytelse på endringsprosesser i idretten. Hvorvidt organisasjonen (for eksempel idrettslaget, idrettskretsen eller særforbundet) har en kultur som oppfordrer og stimulerer til nytenkning og utvikling av nye ideer er sentralt her (Madrid-Guijarro mfl. 2009). Fordi nyere idretter, som skateboard, snowboard og parkour ofte kjennetegnes av alternative organiseringsformer og verdsett som skiller seg fra tradisjonelle idretter (Rinehart 2000; Sisjord 2005, 2009), kan det tenkes at de nye idrettene er preget av organisasjonskulturer som gjør dem mer endringsvillige og åpne for innovasjon, sammenlignet med mer organiserte ungdomsidretter som fotball og ski. Studier av brettidrettene snowboard, skateboard og surfing beskriver ofte disse idrettene som mer uformelle og ad.hoc-pregede i sin organisering sammenlignet med mer tradisjonelle idretter (Langseth 2015). Organisasjonskulturen i skateboard og andre nye idretter kan tenkes å være en fordel for implementeringen av sosiale innovasjoner som Jenteskate og Girl Skate Camp ved uformelle lederstiler, få byråkratiske prosesser og åpenhet for nye ideer og løsninger (Hewitt-Dundas 2006). Noe av faren med en mer uformell aktivitetsorganisering, slik skateboardklubben drives, kan være at hvorvidt man lykkes med implementeringen av nye aktiviteter kan bli vilkårlig.

Mangel på samarbeidsvilje fra eksterne partnere vil være en relevant barriere for idrettsinnovasjoner både lokalt og nasjonalt (Sokol 2011). Selv om lokale og praksisnære innovasjonsprosesser i idrettslag sannsynligvis vil kreve mindre samarbeid med eksterne aktører sammenlignet med innovasjoner som skal implementeres i en region eller på landsbasis, vil samarbeid ofte være en forutsetning for vellykkede innovasjoner (Sørensen og Torfing 2011, 2012), også i idretten. I tilfellet med Jenteskate og Girl Skate Camp var noe samarbeid med kommunen nødvendig for å sikre tilstrekkelig økonomiske ressurser til nødvendig utstyr i implementeringsfasen. Større kunnskap om markedsføring og spredning av innovasjonen internt i skateboardklubben kunne bidratt til at tiltaket Jenteskate kunne etablert seg i skateboardklubber i andre byer i større grad. Her er deling av kunnskap og erfaring med andre idrettslag en relevant barriere for å sikre videreføring av et vellykket innovasjonsprosjekt lokalt. Andre idrettslag vil likevel kunne oppleve større barrierer i implementeringen av lignende inkluderingstiltak for jenter enn hva tilfellet har vært med Jenteskate og Girl Skate Camp. I dette tilfellet klarte skateboardklubben å sikre ekstern finansiering og en ekstern samarbeidspartner gjennom kommunen. Dette førte til få barrierer knyttet til økonomi og strukturer.

Jenteskate som motsetning til organisert idrett

Tredje del av analysen fokuserer på deltakernes egne opplevelser av Jenteskate som aktivitetstilbud. Kine (15 år) er ny i klubben og har bare vært med på Jenteskate en måneds tid. Når jeg prater med henne forteller hun om hvordan hun opplever klubbens tilbud til jentene:

Det er helt annerledes enn andre idretter. Jeg spilte håndball og svømte før – der er det alltid en trener som bestemmer hva du skal gjøre og hvor lenge du skal trene. Her er det jo trenere – på en måte, men de hjelper deg bare med å lære nye triks hvis du vil det. Du kan gjøre akkurat det du vil liksom... eller... vi får ikke lov å sitte på skateboardene da!... Også er det ingen konkurranser! De er ikke opptatt av hvem som er best eller flinkest (Kine).

En annen dag forteller en av de andre jentene – Andrea (19 år), at det hun liker best med Jenteskate er at hun selv bestemmer hvor lenge og hvor ofte hun vil trene:

Skatehallen er jo åpen nesten hver dag, så jeg kan skate mye hvis jeg vil – men det er ingen som blir sure om jeg bare kommer et par ganger i måneden heller. Også kan jeg velge om jeg vil dra på Jenteskate og trene

bare med jenter, eller om jeg vil dra på Voksenskate med gutta. Jeg bestemmer jo selv hvor lenge jeg vil være her. Det er ingen trener som bestemmer at du skal trene hver tirsdag og torsdag fra seks til åtte liksom. Jeg kan komme og skate en halvtime eller tre timer. Det er veldig mye frihet i forhold til for eksempel turning som jeg drev med før (Andrea).

Jentenes utsagn illustrerer skating som motsetning til organisert ungdomsidrett. Organiseringen og «treningene» er mer ustrukturerte i skateboardklubben enn i idrettene Kine har erfaringer fra, og jentene bestemmer selv innholdet i aktiviteten når de er i skatehallen. Andrea og Kines beskrivelser av Jenteskate harmonerer med hvordan skateboard (Turner 2013, Beal 2017) og andre livsstilsidretter (Wheaton 2004; Rinehart 2005) blir beskrevet i internasjonale studier, og bekrefter bildet av livsstilsidretter som «alternative» sammenlignet med organiseringen av mer tradisjonelle idrettsaktiviteter for ungdom. Kines opplevelser viser videre hvordan Jenteskate skiller seg fra andre inklusjonstiltak i organisert idrett. Sammenlignet med den organiserte ungdomsidretten er skateboardklubbens tiltak innovative fordi det tilbyr et rom for aktivitet som er mer ustrukturert og mindre prestasjonsfokusert enn hva tradisjonell ungdomsidrett er i Norge. Dette illustreres i flere av jentenes opplevelser av skateboardklubben. Hege (15), Alma (17) og Anja (13) deltar ofte på Jenteskate. De opplever miljøet i klubben som unikt, sammenlignet med andre idretter og understreker at de har stor grad av individuell frihet, samtidig som det er et godt fellesskap og mye gøy og fleip blant klubbens medlemmer:

Det er så annerledes å være her, sammenlignet med de andre idrettene jeg har vært med på. Før spilte jeg fotball, men det var så mange treninger og kamper hele tiden. Det var ikke gøy lengre. Fokuset er bare på å bli best. Her kan jeg komme og gå nesten når jeg vil. Skatehallen er åpen i flere timer, og ingen bestemmer hvor lenge jeg skal trene eller hva jeg skal trene på (Hege).

I likhet med Kine og Andrea, beskriver Hege skateboard som et alternativ – en motsetning, til den organiserte ungdomsidretten. Hege opplever at den løse organiseringen av skateboardklubbens partier gir mer frihet og større rom for individuelle valg enn hva den mer tradisjonelt organiserte fotballen gir. Løs organisering, høy grad av frihet og individualisering er kjennetegn som ofte fremheves i litteratur som omtaler skateboard og andre livsstilsidretter (Thorpe 2011, Wheaton 2013). Videre forteller Hege om mindre prestasjonsfokus i skateboardklubben, sammenlignet med fotball som hun har tidligere erfaringer fra. Økt press om satsing og økende prestasjonsfokus fremheves i

tidligere norske studier av ungdomsidrett som en av grunnene til at ungdom faller fra den organiserte idretten (Myrli og Mehus 2015, Seippel 2016, Hjelseth 2016). Det kan tenkes at fravær av prestasjonsfokus er en av grunnene til at Jenteskate oppleves som et vellykket inkluderingstiltak i skateboardklubben. Kay (2014) fremhever at jenter ofte har et større behov for selvbestemmelse og påvirkningskraft på egen treningsaktivitet, sammenlignet med guttene. Samtidig er den organiserte idretten ofte sentrert rundt at en voksen autoritetsperson (som oftest treneren) planlegger og styrer treningsaktiviteten. Kay (2014) beskriver denne hierarkiske organiseringen av ungdomsidrett som en av grunnene til at jenter i større grad blir sosialt ekskludert fra idretten. Når Hege sier «*her kan jeg komme og gå nesten når jeg vil*» og «*ingen bestemmer hvor lenge jeg skal trene eller hva jeg skal trene på*» uttrykker det et behov for selvbestemmelse over egen aktivitet som hun ikke har fått tilfredsstilt i sitt møte med den organiserte ungdomsidretten. Jenteskates organisering fremstår på denne måten som det innovative med dette inkluderingstiltaket. Skateboardklubbens organisering, som motsetning til den organiserte idretten, går igjen i jentenes fortellinger:

Jeg har møtt mange flere forskjellige folk her enn hva jeg har gjort i andre idretter. Når jeg spilte fotball, så spilte jeg jo på et lag bare med jenter som er like gamle som meg og som bodde i samme del av byen som meg. I skateboardklubben er det mye større bredde. Jeg liker at det er stor aldersspredning i klubben. Det er et annet samhold enn hva jeg følte at det var i fotballen (...) Også ser du jo styremedlemmene i klubben hele tiden. I fotballklubben min visste jeg jo ikke hvem som satt i styret. Her treffer jeg lederne i klubben hver uke. Det tror jeg har vært viktig for at Jenteskate har blitt så populært, fordi det er lettere å få alle i klubben til å jobbe mot det samme målet når man hele tiden snakker sammen og møtes (Alma).

Det er ingen strenge trenere som styrer oss på Jenteskate. Aksel eller Vilja hjelper meg og lærer meg nye triks hvis jeg vil, men de presser meg ikke til å gjøre noe jeg ikke er klar for. Girl Skate Camp i fjor var kjempegøy. Det kom jenter fra andre byer og vi var sammen hele helga, noen av dem var utrolig gode og kunne kjempekule triks. Å se at andre jenter lande vanskelige triks gir meg motivasjon til å fortsette å prøve. Kanskje jeg også kan klare det hvis jeg øver mer (Anja).

Når trenere, ledere og medlemmer i idrettslag samarbeider og opplever eierskap til miljøet og tiltaket, på den måten Alma og Anja beskriver at de gjør til skateboardklubben og Jenteskate, forankres aktivitetstilbudet bedre, enn om drivkraften i større grad hadde vært toppstyrt (von Hippel 2005), noe som fremkommer av Almas sammenligning av hennes relasjoner til styret i

skateboardklubben med styret i fotballklubben. Forankring på toppnivå er likevel et nødvendig steg dersom innovasjonen skal spre seg (Hartley 2005, Fuglsang 2010, Nicholls og Murdock 2012). I dette tilfellet vil en slik spredning kunne innebære at Jenteskate og Girl Skate Camp blir etablert i andre norske byer.

AVSLUTNING

Denne artikkelen har satt søkelys på inkluderingstiltakene Jenteskate og Girl Skate Camp. Materialet viser hvordan ledere og medlemmer i skateboardklubben var drivere for tiltakene, og hvordan denne interne forankringen i klubben har vært en nødvendig faktor bak den vellykkede implementeringen av Jenteskate. Jenteskate og Girl Skate Camp kan derfor beskrives som brukerdrevne (eller praksisnære) innovasjoner, noe som kan være en grunn til at tiltaket har lyktes med å rekruttere flere jenter i skateboardklubben. Et viktig poeng er at skateboardklubben opplevde få økonomiske, organisatoriske og strukturelle barrierer i implementeringen av Jenteskate. Den mest substansielle barrieren skateboardklubben opplevde var knyttet til manglende menneskelige ressurser, da klubben i utgangspunktet hadde få kvinnelige medlemmer og periodevis har hatt for få kvinnelige medlemmer som kunne stille som trenere og drifte jentenes aktivitetstilbud.

Et mål med artikkelen har vært å utforske hvordan innovasjonslitteraturen kan brukes som analytisk verktøy for å forstå sosiale endringsprosesser i idrett. Gjennom økt kunnskap om hvordan ulike innovasjonsdrivere og barrierer påvirker utviklingen av inkluderingstiltak i idrettsaktiviteter for ungdom kan idrettslag få bedre innsikt i hvilke forhold som er viktige for å skape vellykket inklusjon for marginaliserte grupper. Videre studier av endringsprosesser, både vellykkede og mislykkede inkluderingstiltak, i ulike idrettskontekster, vil skape mer kunnskap om hvordan den organiserte idretten bør jobbe for å oppfylle sine idrettspolitiske mål om økt inkludering i ungdomsidretten.

Et hovedfunn i materialet er at jentene opplever Jenteskate og skateboardklubben som en motsetning og et alternativ, til organisert ungdomsidrett. Jentene beskriver skateboardklubbens Jenteskate som løsere organisert med større rom for frihet og individuelle valg knyttet til involvering. Videre fremhever de større selvbestemmelse i egen aktivitet, gjennom fraværet av autoritære trenere som styrer aktiviteten. De beskriver også et mer mangfoldig miljø med tanke på bakgrunn, alder (og kjønn for de som også deltar i de

kjønnsblandede treningsgruppene). Dette er kvaliteter som jentene verdsetter, og indikerer at det innovative potensialet som gjør Jenteskate vellykket er knyttet til rullebrettkjøringens løse organisering og høye grad av individuell frihet. Ungdommenes stemmer i denne artikkelen tyder på at den lave graden av organisering, voksenstyring, målbarhet, rangering og konkurransefokus appellerer til jenter som kanskje ikke finner seg helt til rette i mer tradisjonelt organiserte idretter. Et sentralt spørsmål nå når skateboard gradvis innlemmes i NIF-systemet er hvorvidt skateboard som aktivitet klarer å holde fast ved sine røtter og fortsette å være en alternativ idrettsaktivitet for ungdommer som ikke trives i mer organiserte idretter, eller om skateboard gradvis vil gå gjennom økende grader av institusjonalisering og organisering.

LITTERATUR

- Arundel, A. (1997). Enterprise strategies and barriers to innovation. In: Arundel, A., Garrelfs, R. (Eds.), *Innovation Measurement and Policies*, vol. 50. EIMS Publication, European Commission, pp. 101–108.
- Atencio, M., Beal, B. & Wilson, C. (2009). The distinction of risk: urban skateboarding, street habitus and the construction of hierarchical gender relations. *Qualitative Research in Sport and Exercise*, vol 1. Issue 1: 3-20.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017. Nasjonale resultater*. Rapport fra Velferdsforskningsinstituttet NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Baldwin, J. R. & Gellatley, G. (2004). *Innovation Strategies and Performance in Small Firms*. Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Balmer, N., Pleasence, P., & Nevill, A. (2012). Evolution and revolution: Gauging the impact of technological and technical innovation on Olympic performance, *Journal of Sports Sciences*, 30(11), 1075–1083.
- Bason, C. (2010). *Leading Public Sector Innovation. Co-creating for a Better Society*. Bristol: The Policy Press.
- Beal, B. (2001). Disqualifying the Official: An Exploration of Social Resistance Through the Subculture of Skateboarding. I A. Yiannakis & M.Melnick (red.) *Contemporary Issues in Sociology of Sport*. Champaign, IL: Human Kinetics, 47–57.
- Beal, B. et al. (2017). Skateboarding, community and urban politics: shifting practices and challenges. *International Journal of Sport Policy*, 9(1), 11–23.
- Borden, I. (2001). *Skateboarding, Space and the City*. London: Berg Publishers.
- Borden, I. (2000). Speaking the City: Skateboarding, Subculture and Recompositions of the Urban Realm. *Research in Urban Sociology*, 5: 35–154.
- Clegg, J.L.- & Butryn, T.M. (2012). An existential phenomenological examination of parkour and freerunning. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, vol. 4, issue 3: 320–340.

- Collins, M. (2014). *Sport and Social Exclusion*. London: Routledge.
- Cushion, C. (2014). *Ethnography*. i L. Nelson, R. Groom & P. Potrac (eds.). *Research Methods in Sports Coaching*. London: Routledge, pp.171–181.
- Duret, P. & Angue, K. (2015). Two norms for innovation in outdoor sports: Technical and social innovation. *Society and Leisure*, 38:3, 372–382.
- Edwards, B. & Corte, U. (2010). Commercialization and lifestyle sport: lessons from 20 years of freestyle BMX in 'Pro-Town, USA'. *Sport in Society*, vol. 13, issue 7-8: 1135–1151.
- Fagerberg, J. (2011). Innovation: A Guide to the Literature in Fagerberg, J., Mowery, D.C. & Nelson, R.R. (eds.). *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Freel, M. S. (2000). Barriers to product innovation in small manufacturing firms. *International Small Business Journal*, Vol. 18, No. 2, pp. 60–80.
- Frenkel, A. (2003). Barriers and Limitations in the Development of Industrial Innovation in the Region. *European Planning Studies*, Vol. 11, No. 2, pp. 115–137, March 2003. ISSN 1469–5944.
- Fuglsang, L. (2010). Bricolage and Invisible innovation in public service innovation. *Journal of Innovation Economics*, 5 (1), 67.
- Galia, F. & Legros, D. (2004). Complementarities between barriers to innovation: evidence from France. *Research Policy*, Vol. 33, No. 8, pp. 1185– 1199, October 2004.
- Garcia Martinez, M. & Briz, J. (2000). Innovation in the Spanish food & drink industry. *International Food and Agribusiness Management Review*, Vol. 3, No. 2, pp. 155–176.
- Gjelsvik, M. (2007). *Innovasjonsledelse. Ledelse av innovasjon og internt entreprenørskap*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hartley, J. (2005) Innovation in Governance and Public Services. Past and Present. *Public Money and Management* 25(1), 27–34.
- Hartley, J. (2013). Public and Private Features of Innovation. I S.P. Osborne og L. Brown (red.). *Handbook of Innovation in Public Services*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp.44–59.
- Hausman, A. (2005). Innovativeness Among Small Businesses: Theory and Propositions for Future Research. *Industrial Marketing Management*, Vol. 34, No. 8, pp. 773–782.
- Hayhurst, L. M. C. (2014). The 'Girl Effect' and martial arts: social entrepreneurship and sport, gender and development in Uganda. *Gender, Place & Culture*, 21(3), 297–315.
- Hean, S. (2015). Samarbeid, samproduksjon og sosial innovasjon. I E. Willumsen & A. Ødegård (eds.). *Sosial Innovasjon – fra politikk til tjenesteutvikling*. Bergen: Fagbokforlaget, pp. 153–161.
- Hewitt-Dundas, N. (2006). Resource and Capability Constraints to Innovation in Small and Large Plants. *Small Business Economics*, Vol. 26, No. 3, pp. 257–277

- Hjelseth, A. (2016). Frafall i ungdomsidretten – et overvurdert problem? I Ø. Seippel, M.K. Sisjord & Å. Strandbu (red.) *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, pp.232–244.
- Hoeber, L., Doherty, A., Hoeber, O. & Wolfe, R. (2015). The nature of innovation in community sport organizations. *European Sport Management Quarterly*, 15:5, 518–534
- Hovden, J. (2010) Female Top Leaders - Prisoners of Gender? The Gendering of Leadership Discourses in Norwegian Sports Organizations. *International Journal of Sport Policy*. vol. 2 (2).
- Hovden, J. (2006) The gender order as a policy issue in sport a study of Norwegian sports organizations. NORA. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. vol. 14 (1).
- Hovden, J. (2012). Discourses and strategies for the inclusion of women in sport – the case of Norway. *Sport and Society* 9: 287–302.
DOI:10.1080/17430437.2012.653201.
- Hovden, J. & Tjønnal, A. (2017). The gendering of coaching from an athlete perspective: The case of Norwegian boxing. *International Review for the Sociology of Sport*. DOI: 10.1177/1012690217715641
- Høiland, G. & Willumsen, E. (2015). Innovasjon for mer integrerte tjenester: samarbeid på tvers i arbeidsinkludering. I E. Willumsen og A. Ødegård (red.). *Sosial Innovasjon – fra politikk til tjenesteutvikling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Høytrup, S. (2010). Employee-driven innovation and workplace learning: basic concepts, approaches and themes. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 16, 143.
- Kay, T. (2014). Gender, sport and social exclusion. I M. Collins (red.). *Sport and Social Exclusion*. London: Routledge, pp. 90–107.
- Langseth, T. (2012). Liquid ice surfers – the construction of surfer identities in Norway. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, vol. 12, issue 1: 3–23.
- Langseth, T. (2015). Den unge mannen og havet. I Lippe, G. & Hognestad, H.K. (red.). *Kjønnsmakt i idrett og friluftsliv*. Oslo: Novus Forlag, pp: 321–335.
- Lenneis, V. & Pfister, G. (2017a). Too tired for exercise? The work and leisure of female cleaners in Denmark. *Leisure Studies*, vol. 36, issue 4: 530–541.
- Lenneis, V. & Pfister, G. (2017b). When girls have no opportunities and women have neither time nor energy: the participation of Muslim female cleaners in recreational physical activity. *Sport in Society*, vol.20, issue 9: 1203–1222.
- Liechty, T., Willfong, F. & Sveinson, K. (2016). Embodied experiences of empowerment among female tackle football palyers. *Sociology of Sport Journal*, vol. 33, issue 4: 305–316.
- Markula, P. & Silk, M. (2011). *Qualitative Research for Physical Culture*. New York: Palgrave Macmillan.

- Madrid-Guijarro, A. et al. (2009). Barriers to Innovation among Spanish Manufacturing SMEs. *Journal of Small Business Management*, Vol. 47, No. 4, pp. 465–488, 2009.
- McAdam, R. et al. (2004). Barriers to innovation within small firms in a peripheral location. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, Vol. 10, No. 3, pp. 206–221, ISSN 1355-2554.
- McKeown, M. (2008). *The truth about innovation*. London, England: Prentice Hall.
- Mohen, P. & Roller, L.H. (2005). Complementarities in innovation policy. *European Economic Review*, Vol. 49, No. 6, pp. 1431–1450, August 2005.
- Music, V. & Godø, H.T. (2011). Skolemotivasjon, anerkjennelse og gatekultur i klasserommet. En studie av minoritetsgutter i Oslo. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 11(2): 3–24.
- Murray, R., Calulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010). Open Book of Social Innovation. Hentet 6 januar 2016 fra: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/social-innovation/>
- Myrli, T. & Mehus, I. (2015). Ulikhet i rekruttering og frafall i den organiserte idretten i Trondheim. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 15(1): 51–77.
- Nicholls, A. og Murdock, A. (2012). *Social Innovation: Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. Basingstoke: Palgrave MacMillian. .
- NIF (2015). *Idrettspolitisk dokument 2015-2019*. Hentet 13.06.2016 fra https://www.idrettsforbundet.no/globalassets/idrett/idrettsforbundet/om-nif/idrettspolitisk-dokument-2015-2019/57_15_nif_idrettspolitisk-dokument-2015-2019_lr_0909.pdf
- NIF (2017). Skateboard godkjent som ny idrett i Norges Snowboardforbund. Hentet 05.01.2018 fra: <https://www.idrettsforbundet.no/Nyhet/skateboard-godkjent-som-ny-idrett-i-norges-snowboardforbund/>
- NORB (2018). Første norske skateboardlandslag. Hentet 12.01.2018 fra: <http://norb.no/forste-norske-skateboardlandslag/>
- NORB (n.d.). *Vedtekter for NORB – Norsk Organisasjon for Rullebrett*. Hentet 30.10.2017 fra: <http://norb.no/norb/vedtekter/>
- NORB (2016). *Referat ekstraordinært landsmøte 29 oktober*. Hentet 31.10.2017 fra: <http://norb.no/referat-ekstraordinaert-landsmote-29-oktober-2016/>
- NORB (2017a). Skatere og snowboardere vil samarbeide om organisering. Hentet 05.01.2018 fra: <http://norb.no/vil-samarbeide-i-ett-forbund/>
- NORB (2017b). *Vil samarbeide i ett forbund*. Hentet 01.01.2018 fra: <http://norb.no/vil-samarbeide-i-ett-forbund/>
- NSBF (2017a). *Fra Snowboardforbundet til Brettforbundet?* Hentet 21.11.2018 fra: <http://www.snowboardforbundet.no/nyheter/fra-snowboardforbundet-til-brettforbundet/?year=2017>
- NSBF (2017b). *Innretning og prinsipper for samarbeid mellom Norsk Organisasjon for Rullebrett (NORB) og Norges Snowboardforbund (NSBF)*. Hentet 21.11.2018 fra: <https://drive.google.com/file/d/0Bx5zXH5Tk0edWdxejRyeFBtakk/view>

- Peterson, T. & Schenker, K. (2018). *Sport and Social Entrepreneurship in Sweden*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rinehart, R. (2000). Arriving Sport: Alternatives to Formal Sports. I J.Coakley & E. Dunning (red.). *Handbook of Sport Studies*. London: Sage.
- Rinehart, R. (2005). 'Babes' & boards: opportunities in new millennium sport? *Journal of sport & social issues*, 29: 232–255.
- Saveedra, M. (2009). Dilemmas and Opportunities in Gender and Sport-in-development, I R. Levermore & A. Beacom (eds.). *Sport and International Development*. Basingstoke: Palgrave Macmillian, pp. 124-155.
- Savignac, F. (2008). Impact of financial constraints on innovation: what can be learned from a direct measure? *Economics of Innovation and New Technology* 17 (6), 553–569.
- Seippel, Ø. (2016). Sprek, vakker og kjedelig? Trening og mening blant ungdom: 1985–2013. i Ø. Seippel, Sisjord, M.K., & Strandbu, Å. (red.). *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, pp 70–84.
- Silva, M.J.. et al. (2007). Barriers to Innovation faced by Manufacturing Firms in Portugal: How to overcome it? *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 5408, November 2007.
- Sisjord, M.K. (2005). Snowboard – en kjønnet ungdomskultur? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5 (2): 65-82.
- Sisjord, M.K. (2009). Fast-girls, babes and the invisible girls. Gender relations in snowboarding. *Sport in Society*, vol. 12, issue 10: 1299–1316.
- Sisjord, M.K. (2012). Networking among women snowboarders: a study of participants at an International Woman Snowboard Camp, *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 22(1): 73–84.
- Sisjord, M.K. (2013). Women's snowboarding – some experiences and perceptions of competition. *Leisure Studies*, vol. 32, issue 5: 507–523.
- Sokol, A. (2011). A technology park as an institution that supports transfer of innovation and knowledge to the SME sector companies. *Perspectives of Innovations, Economics and Business*, Vol. 7, No. 1, pp. 35–39, 2011. ISSN 1804-0527.
- Spaaij, R., Magee, J. & Jeanes, R. (2014). *Sport and Social exclusion in global society*. London: Routledge.
- Strandbu, Å. & Bakken, A. (2007). *Aktiv Oslo-ungdom: En studie av idrett, minoritets-bakgrunn og kjønn*. NOVA-rapport nr. 2/2007. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Strandbu, Å., Gulløy, E., Andersen, P.L., Seippel, Ø. & Dalen, H.B. (2017). *Ungdom, idrett og klasse: Fortid, samtid og framtid*. Norsk sosiologisk tidsskrift, 2/2017:132–151.
- Sørensen, E. & Torfing, J. (2011). Enhancing Collaborative Innovation in the Public Sector. *Administration & Society*, 43 (8), 842-868.

- Sørensen, E. & Torfing, J. (2012) Collaborative innovation in the public sector. *The innovation Journal: The public sector innovation journal*, vol. 17(1), 1–14.
- Tabas, J., Beranova, M. & Vavrina, J. (2011). Barriers to development of the innovation potential in the small and medium-sized enterprises. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. LIX, issue 7: 447–458.
- Thorpe, H. & Wheaton, B. (2011). ‘Generation X Games’, Action Sports and the Olympic Movement: Undertanding the Cultural Politics of Incorporation. *Sociology*, vol. 45, issue 5: 830–847.
- Thorpe, H. (2011). *Snowboarding Bodies in Theory and Practice*. Houndmills: Palgrave Macmillian.
- Tjønndal, A. & Hovden, J. (2016). Kjønn som sparringspartner - Ledelsesformer og betydninger av kjønn blant norske boksetrenere. *Tidsskrift for kjønnsforskning*. vol. 40 (3/4).
- Tjønndal, A. (2016). Innovation for social inclusion in sport. In V. Ratten, & J. J. Ferreira (Eds). *Sport Entrepreneurship and Innovation*. London: Routledge.
- Tjønndal, A. (2018a). Sport Innovation: developing a typology. *European Journal for Sport and Society*, vol. 15, issue 1.
- Tjønndal, A. (2018b). *Vilje til inklusjon – studier av innovasjon for sosial inkludering i idrett* (Doktorgradsavhandling). Nord universitet, Bodø.
- Turner, D. (2013). The civilized skateboarder and the sports funding hegemony: a case study of alternative sport. *Sport in Society*, 16:10, 1248-1262.
- Vestel, V., Bakken, A., Moshus, G.H & Øia, T. (1997). *Ungdomskultur og narkotikabruk*. Oslo: NOVA rapport.
- von Hippel, E. (2005). *Democratizing Innovation*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Willumsen, E. (2008). Interprofessional collaboration – a matter of differrentiation and integration? Theoretical reflections based in the context of Norwegian childcare. *Journal of Interprofessional Care*, 22(4): 352–363.
- Wheaton, B. (2004). “Introduction—mapping the lifestyle sport-scape”. I B. Wheaton (red.). *Understanding lifestyle sports—consumption, identity and difference*. London/New York: Routledge, 1–28.
- Wheaton, B. (2013). *The cultural politics of lifestyle sports*. London/New York: Routledge.

SUMMARY

Girls on boards – Girls' skateboarding as an innovative alternative to organized youth sport

The article is based on a four-month long ethnographic fieldwork of two activity projects aimed at creating increase inclusion of girls in a Norwegian skateboarding club: Jenteskate and Girl Skate Camp. The activity project both focus on creating activity spaces exclusively for girls in the male dominated setting of skateboarding. Analytical perspectives on social inclusion/exclusion of girls in sport, as well as theoretical perspectives of social innovation is utilized as a framework for the analysis. The material demonstrates how bottom-up initiatives from members in the skateboarding club was a vital factor for the successful establishment of Jenteskate and Girl Skate Camp. Secondly, the material highlights collaboration with actors in both volunteer and public sector as a necessary step in ensuring long-term establishment of the activity projects. Additionally, the analysis illustrates how the girls participating in Jenteskate experience that the loose organization, high levels of play and focus on individuality, and autonomy makes Jenteskate an innovative alternative to more traditionally organized youth sport for girls who do not 'fit' within the constructs of organized youth sport.

Sårbarhedens komedie Et socio-eksistentielt blik på netdrama-serien SKAM

Steen Beck, Lektor, mag.art.
Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet, Danmark
steen.beck@sdu.dk

Den norske netdrama-serie SKAM har fejret store triumfer i hjemlandet Norge og de øvrige skandinaviske lande. Med udgangspunkt i en socio-eksistentiel tilgang, som forener sociologiens interesse for samfundsmæssige vilkår og processer med en eksistentiel tilgang til unges dannelsesprocesser, vises det i artiklen, at serien på nuanceret vis behandler spørgsmålet om social integration og personlig afklaring i relationen mellem individ og gruppe. Via en fiktionsanalytisk genreanalyse påvises det yderligere, at SKAM fortæller historien om ungdomslivets genvordigheder på en optimistisk måde, som har tydelige rødder i den europæiske dannelsesroman.

INDLEDNING

SKAM blev sendt i fire sæsoner i perioden mellem 2015 og 2017. Fortællingen om pigerne og drengene i miljøet omkring Hartvig Nissens skole i Oslo udmærker sig ved en fortællestil, hvor plottet ikke er bygget op omkring ydre begivenheder, men tværtimod koncentrerer sig om personernes indre liv og følelsesmæssige forhold til hinanden. I løbet af de fire sæsoner får seeren adgang til en gruppe teenagere, men i hver sæson er en enkelt skikkelse i centrum, dog hele tiden tematiseret i forhold til de andre i gruppen og i skolemiljøet. Skiftet mellem hovedpersoner inden for én og samme gruppe betyder, at seerens synsvinkel på begivenheder og relationer også skifter med det resultat, at vi både ser personer indefra og udefra og på denne måde bevæger os mellem empatisk indlevelse og kritisk distance.

De enkelte afsnit af SKAM blev vist om fredagen på norsk NRK, men i løbet af ugen lagde producenterne dele af afsnittet på nettet på den dag og det tidspunkt, hvor handlingen foregik. Der skabtes herved en ekstrem mimesis eller en mimesis i dobbelt potens, hvor første potens er selve fortællingen med dens hverdagsrealistiske motiver og identitetsproblematik, og anden potens er medie-receptionen, som bringer seeren tæt på personerne. På denne måde lykkedes det serien at etablere en tæt forbindelse til dens unge publikum, der engagerede sig, som om den var den skinbarlige virkelighed. I Danmark opnåede serien hurtigt veritabel kulturstatus med det resultat, at danske unge begyndte at tale norsk, rejste til Norge på SKAM-safari og dannede den Facebook-baserede fangruppe Kosegruppen DK, som fik over 48.000 medlemmer i løbet af de første syv måneder (Sundet 2017).

Udgangspunktet for denne artikel er en antagelse om, at SKAM har opnået så stor en popularitet, fordi den skildrer det senmoderne ungdomsliv på måder, som vækker genklang hos de unge, ikke mindst hvad angår samspillet mellem individ og gruppe og længslen efter anerkendelse i en ungdomskultur, hvis regler og normer ikke er ganske gennemskuelige for novicen, der just er ankommet til den og skal lære spillereglerne at kende. I den forstand kan artiklen ses som et bidrag til en følelsernes sociologi med et fiktionsværk som konkret 'case'. Teoretisk og analytisk underbygges ovenstående antagelse gennem brug af modernitets- og mikrosociologi, som bruges til at afkode en række temaer i serien og som forståelsesramme i forhold til de problemstillinger, som hovedpersonerne i SKAM på forskellig vis er optaget af, og som handler om samspillet mellem gruppe og individ.

Med udgangspunkt i sociologisk teori indkredses først nogle særlige vilkår for identitetsdannelse og følelsesmæssige processer i senmoderniteten, ikke mindst med hensyn til fænomenet skam. Dernæst sættes der fokus på seriens to første sæsoner og karaktererne Eva og Noora. Dette valg skyldes ikke manglende interesse for seriens to sidste sæsoner og de ikke mindre interessante skikkelser Isak og Sana men et ønske om at gå i dybden med enkelte karakterer i forlængelse af artiklens overordnede problemstilling. Man vil dog kunne finde henvisninger til sæson 3 og 4 og andre af seriens hovedpersoner, hvor jeg har fundet det relevant. I forlængelse af karakteranalyserne fokuseres eksplicit på forskellige gruppedannelser, som jeg kalder hoben, kammeratskabsgruppen og intingruppen, og som på hver deres måde udfordrer seriens hovedpersoner i deres forsøg på at integrere individuel og social identitet. Endelig rettes søgelyset mod den måde, hvorpå SKAM integrerer narrative elementer fra den klassiske dannelsesfortælling. Serien nøjes nemlig ikke med på hverdagsrealistisk facon at indkredse mulige positioner i ungdomskulturen, men undersøger også, hvordan moderne unge mennesker gennem erfaringsdannelse og nye indsigter kan skærme sig mod uønskede konsekvenser af deres længsel efter anerkendelse og sammen skabe et socialt fællesskab, som rummer de fornødne omsorgsmekanismer og samtidig skaber plads til individuel udfoldelse. Hermed tager serien i dannelsesfortællingens narrative form et af sociologiens grundspørgsmål op til diskussion, nemlig hvordan individet kan udvikle *agency*, dvs. en subjektiv handlekraft, som gør ham eller hende i stand til at mestre det sociale liv og forholde sig til vigtige samfundsmæssige temaer.

Jeg kalder min analysestrategi socio-eksistentiel, fordi jeg med SKAM som 'case' kombinerer et blik på den sociale og kulturelle kontekst, som seriens hovedpersoner udfolder sig i, med en eksistenspsykologisk tilgang, som er opmærksom på seriens nærgående skildring af teenageres bestræbelse på at skabe mening og mestring gennem de måder, hvorpå de forholder sig til andre og til sig selv (for en nærmere introduktion til socio-eksistentiel tænkning, se Beck 2017).

KULTUREL FRISÆTTELSE, DET RENE FORHOLD, *FACEWORK* OG MODERNE SKAM

I dette afsnit præsenteres det modernitets- og mikrosociologiske udgangspunkt for min analyse af SKAM. Formålet er bl.a. at forstå den nærmere betydning af de fraværende forældre og den betydning, gruppen af

jævnaldrende har for hovedpersonernes identitetsarbejde. Afsnittet indkredser også fænomenet skam i et modernitets sociologisk perspektiv og forsøger dermed overordnet at tyde, hvilken rolle denne særlige følelse spiller i serien.

Ifølge den tyske ungdoms- og pædagogikforsker Thomas Ziehe finder overgangen fra barn til voksen i nutidens rige samfund sted i en verden præget af en kulturel frisættelse (Ziehe 1989; 2004). Den sociale tradition tænker ifølge Ziehe i stadig mindre grad på vegne af individet, i og med at de sociale, geografiske og familiemæssige rammer omkring selvidentiteten, der tidligere fremstod som vilkår og skæbne er eroderet bort og har overladt individet til en situation, hvor den enkelte selv må påtage sig arbejdet med at afklare, hvem man er og vil være. Konsekvensen er en øget sensibilitet i forhold til selv- og omverdeniagttagelse, som i udpræget grad giver det enkelte menneskes kulturelle klassificering af sig selv en høj biografisk vægt. Den udbredte følelse af at opnå for lidt og den markante nutidige ømtålelighed ved selvfølelsen, som også psykologer peger på, ser Ziehe som et resultat af sådanne subjektive vilkår i det senmoderne udviklingsrum: ”Beslutningskonflikterne, valget af livsstil og de heraf resulterende ambivalenser og skuffelser må den enkelte (...) selv tumle med. Den subjektive indre verden med dens dagdrømme, billedverdener og indre stemmer er disse ambivalensers konfliktfelt” (Ziehe 1989: 13). Ziehes pointe er, at individualiseringen gør den enkeltes livsverdensmæssige tilgang større og hos individet skaber spørgsmålet om, hvordan man forsoner indre forestillinger og ønsker med omverdenen.

Anthony Giddens, som i lighed med Ziehe sætter fokus på de samfundsmæssige årsager til og mentale konsekvenser af individualiseringen, fremhæver den betydning, ”det rene forhold” får i nutidens verden, hvor solidaritetsbåndet mellem mennesker i højere grad er knyttet til følelser og eksperimentelle tilnærmelser end til traditionsgivne vilkår eller fælles interesser af ydre art; kærlighed og sex er i mindre og mindre grad forbundet med praktiske foranstaltninger og familieinteresser (Giddens 1999). Til gengæld bliver spørgsmålet om gensidig afstemning i forhold til størrelser som autonomi og samhørighed vigtige og skaber en hel refleksionskultur i forhold til sådanne temaer (jf. moderne selvhjælpslitteratur, bureauer for ægteskabsrådgivning osv.). Giddens forholder sig relativt optimistisk til de livsformer, som individualiseringens kultur skaber, og han ser de øgede frihedsgrader for individet som et reelt fremskridt, fordi vi i det senmoderne samfund faktisk får nye handlemuligheder hinsides de bindinger, som tradition og normkonforme

fællesskaber skabte for det enkelte menneske. Han mener imidlertid også, at ændringerne i intimsfæren stiller moderne mennesker over for vigtige udfordringer i forhold til kønsroller og tillidsrelationer. I den forstand fokuserer Giddens i lighed med andre nutidige sociologer på følelseskultivering som en afgørende forudsætning for nærhed og solidaritet, og som vi skal se, er det i en vis forstand følelseskultivering, de unge mennesker i SKAM øver sig på at mestre. Giddens er blevet kritiseret for at se mere eller mindre fuldstændig bort fra social differentiering også i det senmoderne samfund og dermed tegne et for harmoniserende og ensidigt billede af intimitetens forandringer (Eichberg 2009). I et ungdomssociologisk perspektiv kan konsekvensen af den sociologiske individualiseringstese være, at fænomener, som ret beset angår bestemte grupper i samfundet universaliseres med det resultat, at unge fra andre sociale lag end middelklassen og andre geografiske områder end de store byer simpelthen overses. Jeg tilslutter mig denne kritik, men at de former for modernitetssociologi, man møder hos Ziehe og Giddens, forholder sig til bestemte og partikulære former for identitetsprocesser, er jo ikke ensbetydende med, at vi så skal holde op med at interessere os for den store gruppe af unge mennesker, som i den rige del af verden må forholde sig til lige netop den slags udfordringer, som modernitetssociologien befatter sig med.

Den canadisk-amerikanske mikro-sociolog Erving Goffman har med sine dramaturgiske og situationelle mikroanalyser (Goffman 1967; 2014; Jacobsen og Kristiansen 2007) bidraget til at forstå gruppens betydning for individet og de subjektive reguleringsmekanismer, der hos individer kan understøtte deres adfærd i det sociale rum. Goffman forstår selvet som en relativt plastisk størrelse i og med, at det skal administreres i kraft af det, han kalder *facework* eller ansigtsarbejde. Begrebet indkredser mere eller mindre bevidste beslutninger omkring, hvordan man i kraft af ansigtet vil præsentere sig i forskellige kontekster og i samhandlingen med andre. *Facework* er vigtigt, fordi det skal beskytte os mod nederlag og ydmygelse. Goffman skelner bl.a. mellem scenen eller facadeområdet (*front region*) og bagscenen (*back region*) og differentierer dermed også mellem forskellige rum for repræsentation af selvet. Ifølge Goffman kan også bagscenen være præget af forskellige former for *facework*, hvilket peger i retning af mange forskellige bagscenerum og dermed også et individ, hvis identitet i en vis forstand ikke er andet end en række af repræsentationsrum uden nogen inderste kerne. Goffmans menneske er i den forstand et andre-styret væsen, fordi spørgsmålet

om, hvordan man tager sig ud for andre står centralt i hans opfattelse af, hvad et menneske er, og hvorfor det handler, som det gør. Ansigtstab er at føle andres ikke-ønskede blik på sig med den konsekvens, at den sociale situation, man er del af, står i fare for at blive destabiliseret, frem for bekræftet og opretholdt (Jacobsen og Kristiansen 2007). Goffmans aktører er nærmest besat af den måde, de fremstår i andres øjne på (Scheff & Retzinger 1991: 9; Bo 2017: 184); de er bange for at blive set negativt på. Goffman fremstår på denne baggrund som en vigtig bidrager til en teori om pinlighed og forlegenhed som følelser, som er helt grundlæggende i forholdet mellem individ og gruppe. Goffman er blevet kritiseret for at anlægge en ensidig kynisk vinkel på de strategier, der præger individets *facework*; hos ham fremstår individet som et kalkulerende væsen, der performer med henblik på at vinde anerkendelse. Man kan alternativt fremføre den tese, at det sociale træf også udvikler vores empatiske evner i og med, at vi gennem samhandlingen med andre lærer at give plads til egne og andres følelser af stolthed og udvikler indsigt i andre menneskers arbejde med skabe plads til egne følelser og smagspræferencer i gruppen. Livet med de andre giver således ikke kun anledning til social performance som et strategisk spil, men også til realisering af venskab og kærlighed. Det er lige netop en sådan kombination af strategisk tilgang og en længsel efter autentiske relationer, der præger hovedpersonernes søgeprocesser i SKAM.

Ziehe, Giddens og Goffman lægger alle vægt på, at personlig og social identitet er noget formlagt, og at individets relation til gruppen er helt central og ikke blot noget ydre i forhold til spørgsmålet om selvidentitet. Ved at tage udgangspunkt i de måder, individet forholder sig til den sociale virkelighed på lægger de ud fra hver deres tilgang op til en socio-eksistentiel forståelse af identitetsprocesser. Ziehe og Giddens fokuserer på de historiske forandringer, som relationer mellem mennesker og individers følelsesmæssige habitus er underlagt, mens Goffman ud fra en mikrosociologisk tilgang først og fremmest interesserer sig for konkrete situationer og universelle mekanismer i de menneskelige relationer. Alle retter de deres opmærksomhed mod det sociale liv som et univers, der skal vedligeholdes og understøttes i kraft af individernes samhandling, og de er alle opmærksomme på det relativt porøse i sagen. Ziehe har blik for de ambivalenser og følelser af utilpashed, der kan præge unge mennesker, der skal "finde sig selv" i en ungdomskultur, der ikke har nogen fast form, men må opfattes som relativt plastisk; Giddens forbinder tillid og solidaritet med det moderne individs evne til at forpligte sig reflektivt

og følelsesmæssigt, og knytter hermed en eksistentiel dimension til det senmoderne identitetsarbejde. Goffman tilbyder os en teori, som tager udgangspunkt i den anstrengelse, det er for individet at lave sit *facework* med henblik på at præsentere sig selv på den bedst mulige måde for de andre og de følelser af pinlighed og skam, der kan følge med dette projekt (Christensen 2017). Goffman ser bort fra historiske kontekster for individets facework, men det forekommer mig, at der er indlysende koblingspunkter mellem hans mikrosociologiske teori om individets selvrepræsentation og forskningens særlige opmærksomhed på epokalt specifikke vilkår herfor, fx indenfor det ungdomskulturelle felt.

Når Ziehes, Giddens og Goffmans analyser er væsentlige i forbindelse med SKAM, hænger det, som titlen på serien også antyder, at den gennem skildringen af en række unge menneskers ambivalenser, lidenskaber og selvrepræsentationer befatter sig intenst med bl.a. skam som en både privat påtrængende og socialt relateret følelse. Med den norske psykolog Finn Skåderud kan skam defineres som et "blikkets sygdom" (Skåderud 2001), dvs. som en følelse, der handler om, hvordan man ser på sig selv og ser sig set af den sociale omverden. Skam kan ses som en indre følelse eller mental tilstand, som regulerer vores forhold til omgivelserne og dermed også forbinder sig med den gensidige afhængighed som grundlæggende vilkår for mennesker (Zahavi 2010, Scheff 1990: 4; Christensen 2017). I dens milde former kan følelsen af at have overtrådt en regel eller norm virke regulerende og socialiserende, men skam kan også kan slå om i manglende selvværd, fordi gruppens blik så at sige er flyttet ind i selvet og antager skikkelse af selvfordømmelse og manglende selvværd. Ifølge den norske teolog Trygve Wyller kan man skelne mellem traditionel og moderne form for skam (Wyller 2001; Christensen 2017). Den klassiske skam finder vi i traditionsorienterede samfund, hvor relativt faste normer, stærke sociale bånd og tydelige forventninger til acceptabel adfærd markerer forholdsvis tydelige grænser for den individuelle adfærd. Overtrædes sådanne grænser til fordel for forfølgelsen af personlige mål og gevinster, vil det ofte være behæftet med skam for den enkelte, der overtræder tærsklen til det socialt uacceptable. I den forstand er skamfølelse en mekanisme, der regulerer relationen mellem gruppe og individ og installerer følelser hos den enkelte, som sikrer en opretholdelse af den sociale orden. Moderne skamfølelse er anderledes, simpelthen fordi de sociale normer er mere flydende, ligesom selvrealiseringsnormen skaber idealer, der knytter sig til selvoverskridelsen fremfor underdanigheden i forhold til den

sociale norm. I det moderne samfund opdrages børn og unge ud fra en norm om, at de skal lære at tro på egne kræfter, hvilket Wyller forbinder med en spænding mellem social integration og individuel selvrealisering. Ifølge sociologen Thomas J. Scheff, som beskæftiger sig med samme problemstilling, har selvrealiseringsnormen skabt en tendens til, at fænomenet skam nærmest er blevet tabuiseret (Scheff 2006). Man skal og bør ikke skamme sig, fordi man skal lære at tage vare på sig selv og forventes at fastsætte sin egen individuelle dagsorden og administrere sine egne grænser og dermed ikke være underlagt kollektive regler og normer. Idealet er, at man skal nå så meget som muligt, og helst ved at overskride sine egne grænser. Det handler om at blive til "nogen", dvs. et menneske, som kan være stolt af sig selv og sine præstationer, men når det ikke lykkes, når perfektionsidealet revner, opstår skammen over ikke at kunne vælge rigtigt og ikke være tilstrækkelig selvstændig. I den klassiske skam realiserer man sig selv for meget, mens den moderne skam bryder løs, hvis man ikke formår at indfri alle de forventninger og muligheder, der stilles i udsigt, og som man stiller sig selv i udsigt. I Danmark har der de seneste år været talt og skrevet meget om en såkaldt perfektionskultur (Sørensen m.fl. 2017), som ser ud til at skabe tilstande af stress og angst hos mange unge mennesker. Og ikke nok med, at moderne skamfølelse holdes i live af mange unges oplevelse af diskrepansen mellem det, man skal kunne, og det man faktisk kan og mellem følelsen af at være udsat og længslen efter anerkendelse – det er samtidig svært at gennemskue, hvad der i nærmere forstand er anerkendelsesværdigt. Mange unge mennesker i den rige verden lever et ungdomsliv, hvor normen er, at de skal eksperimentere og overskride deres egne grænser i en slags kontinuerlig selvdannelsesproces, hvor det handler om at være unik og anderledes, fx i en festkultur, hvor man skal turde noget.

De førnævnte krisetegn inden for perfektionskulturen tyder unægtelig på, at denne skaber visse anstrengelser i identitetsarbejdet, og ungdomsforskere og pædagoger har peget på, at de sociale medier spiller en vis rolle i forhold hertil (Paludan, R. & Schouboe 2013). Den intense brug af Facebook og sociale medier synes at skabe en fantastisk platform for lige netop den slags *facework*, som præger det moderne ungdomsliv, i og med at man her kan eksponere udgaver af "sig selv" i gråzonefeltet mellem social og privat identitet samtidig med, at man kan finde bekræftelse i de former for relativt overfladisk venskabskultur, som også præger nettet. Men samtidig peger forskningen på, at de sociale medier gennem det, medieforskerne Michael

Paulsen og Jesper Tække kalder interpellation eller prajning af individet (Paulsen & Tække 2010) kan skabe former for afhængighed af ”de andre”, som kan true evnen til impuls kontrol og koncentrationsevne. Som vi skal se i næste afsnit, spiller de sociale medier en vis rolle i SKAM, hvor de fremstår som et alternativt og vigtigt rum for konversation, forførelse, intrigeskabelse, venskabsdannelse og symbolsk vold, som derfor også rejser spørgsmålet om, hvad digital dannelse kan handle om.

FRAVÆRENDE FORÆLDRE, SKAMFØLELSER OG SOCIALE MEDIER I SKAM

Lad mig i forlængelse af ovenstående generelle forståelser af identitet, gruppeprocesser og skam indkredse nogle overordnede temaer og problemstillinger i SKAM. Seriens handling udspiller sig på og omkring et gymnasium i Oslo. Selvom seriens hovedpersoner ofte befinder sig i gymnasiets gård, på gangene og i ny og næ også i klasselokaler, er det ikke fænomener som undervisning og voksenrelationer, der er i centrum. Gymnasiet fremstår først og fremmest som en ungdomskulturel arena, hvor relationen til lærerne er skåret væk. Dette skal forstås ganske bogstaveligt, for når vi endelig ser en af hovedpersonerne i samtale med en lærer, vises denne uden ansigt, hvilket skaber en ejendommelighed og markant anonymisering af de voksne. Når hovedpersonernes forældre også er fraværende, kan der være tale om et narrativt greb, en slags tematisk kondensering af en problemstilling, som ikke nødvendigvis udelukker familien som en signifikant omverden for de unge menneskers identitetsudvikling. Dette synes dog ikke at være tilfældet i SKAM, som snarere synes skabt ud fra en ide om at skildre unge mennesker, som med Ziehes ord er kulturelt frisatte i forhold til familie og tradition i radikal forstand.

Seriens forældre på nær en enkelt undtagelse fremstår som utilstrækkelige og problematiske rollemodeller, der på ingen måde leverer gyldige moralske og eksistentielle kompas, hvilket overlader den enkelte unge til gruppen af jævnaldrende som omverden for søgeproces og afklaring. Noora er datter af en psykolog og sexolog, som vi ikke hører andet om, end at de har nok i hinanden og ikke interesserer sig for deres datter. Evas mor og far er skilt, og hun bor sammen med sin mor, som kun sjældent er hjemme, fordi hun pga. sit arbejde ofte er i udlandet og har overladt Eva til den store lejlighed. Isaks forældre ser vi slet ikke, men vi hører, at forældrenes ægteskab er i krise, og at moderen er psykisk syg. Vildes og Chris’ familie hører vi stort set ikke noget om, og da det sent i fjerde sæson kommer for dagens lys, at

Vildes mor har en depression og ligger afmægtig i sin seng i hjemmet, føjes endnu en facet til seriens bastante udelukkelse af forældre fra synsfeltet. Og for at afslutte den lange række af utilstrækkelige fædre og mødre: Williams forældre er skilt, moren, som i mange år ikke har interesseret sig for sine børn, har han opgivet, og faderen bor i London.

Referencerne til specielt Nooras forældre og de mange skilsmisser i hovedpersonernes bagland rummer en særlig pointe: Hovedpersonerne i SKAM er børn af forældre, som selv er børn af den kulturelle frisættelse. Hvordan kan man lære at blive en myndig voksen med baggrund i en familie, hvor det fædre og mødre ophav aldrig selv trådte i karakter som forældre? En undtagelse i den lange række af fraværende fædre og mødre udgøres af Sanas mor og far, som vi faktisk ser, og som indgår i flere centrale dialoger med deres datter om moralske spørgsmål. Tilstedeværelsen af forældreparret i en indvandrerfamilie med muslimske rødder, hvor de generationsforskudte autoritetsstrukturer fortsat præger grundlæggende livsvalg, fx i forhold til valg af partner og sex før ægteskabet, føjer en særlig facet til Sanas liv, idet hun som muslimsk pige må forholde sig til forældregenerationens moralske værdier omkring kærlighed, ægteskab og sex i en helt anden grad end sine gammelnorske jævnaldrende, som må navigere eksistentielt og socialt uden støtte i voksne rollemodeller, men samtidig med friheden til at skabe sig selv i de intensive identitetsprocesser, som er det overordnede motiv i den norske serie.

Serietitlen SKAM henviser bl.a. til hovedpersonernes navigationsbesværligheder i en ungdomskultur, som på den ene side fremstår som det altafgørende bolværk mod ensomhed og udstødelse i en usikker verden, og som på den anden side også rummer potentielle og reelle udstødemekanismer, som skaber følelser af skam og skyld. Med sit intense fokus på den følelsesmæssige interaktion i en gruppe af teenagere tilbyder den norske serie os skildringer af, hvordan unge menneskers intense længsel efter anerkendelse og udlevelse af sig selv og deres lidenskab skaber forviklinger, som grundlæggende har at gøre med deres problemer med at afkode spillets regler i en ungdomskultur, hvor de fleste så at sige gemmer på noget, som de skammer sig over: den forvirrede Eva har svært ved at stå ved, hvad hun har gjort overfor veninden Ingrid, da hun ”stjal” hendes kæreste, den tjekkede Noora kommer ud i en situation omkring nøgenfotos, som får hende til at vakle og fortie sandheden over for sin kæreste, Isak opdager langsomt, at han

er homoseksuel, men må igennem flere situationer med selv- og omverdensbedrag, før han lærer at stå ved sin seksualitet. De ”bør”, som Wyller gør opmærksom på, være autonome og jegstærke; de tilhører med Nooras kollektiv-veninde Linns ord ”generation præstation” (S2E3, dvs. Sæson 2, Episode 3), men i realiteten oplever de igen og igen at falde igennem i en ungdomskultur, hvor der råder uigennemskuelige normer og magtstrukturer. Hermed bliver hele spørgsmålet om *facework* og kalibreringen af forholdet mellem *backstage* og *frontstage* centralt for hovedpersonerne, som med Goffmans ord må bruge stor energi på at repræsentere ”selvet” i et socialt univers, hvis regler de som ”novicer” har svært ved at gennemskue, samtidig med at de er helt på det rene med, at det er her, deres ønske om anerkendelse og nærvær må og skal blive gengældt.

Man skal ikke have set mange afsnit af SKAM, før man forvisses om betydningen af de sociale medier såsom sms'er og Facebook. På nettet kan man søge venner, bekræfte venskaber, skabe små forførelsesspil og også udfordre og ligefrem true hinanden. Eva opdager, at Jonas kommunikerer med hendes tidligere veninde Ingrid på hans mobiltelefon, og hendes venskab med Noora starter på Facebook, som hun bruger til at søge ud af den ensomhed i forhold til veninder, som hun befinder sig i. Noora har et langt (for)spil med William kørende på mobiltelefonen, selvom de er i lokale sammen, ligesom Williams bror kan true Noora med at lægge nøgenbilleder af hende ud på de sociale medier. Også Sana gør sig sine erfaringer med de særlige kommunikationsmuligheder og problemer på de sociale medier, da hun hævner sig på nogle piger ved at afsløre private oplysninger på de sociale medier og for en stund ser ud til at skulle blive ekskluderet fra sine sociale relationer. Formuleret i goffmanske termer synes seriens pointe at være, at den enkeltes *facework* i høj grad er forbundet med den særlige form for kommunikation på nettet, som gør ”de andre” nærværende på individets mentale scene. I den forstand peger serien på en gang på de fascinerende muligheder, som konversationskulturen på nettet muliggør, men samtidig gør den opmærksom på selvsamme mediers bidrag til udvikling af en særlig senmoderne skamkultur, hvor eksklusionsprocesser antager nye og markante former. Eva forsøger på et tidspunkt at slukke for computeren for at kunne være alene med sig selv, men blikkene begynder hurtigt at flakke, for hvad er man, når man ikke er noget, som andre ser eller selv kan se, hvad andre foretager sig? SKAM handler i den forstand ikke blot om kammeratskabsgruppens store betydning, men også om, at der simpelthen ikke tilbyder sig nogen alternativer til livet i

og med gruppen – de andre er som reelle og imaginerede overvågere trængt helt ind i den enkeltes indre dialog med sig selv i kraft af den konstante interpellation eller prajning via de sociale medier, som mentalt opretholdes af karakterernes længsel efter anerkendelse.

I de næste to afsnit stilles der skarpt på to af seriens hovedpersonener, nemlig Eva og Noora. Formålet er dels at konkretisere det foregående afsnits pointer og dels at nuancere disse i forhold til seriens intense skildring af problemstillingerne set i unge menneskers livsverdensmæssige perspektiv, dvs. som subjektive oplevelser, følelser og erkendelser.

UD AF ENSOMHEDEN: EVA

I anslaget til SKAM (S1E1) ser vi i en billedmontage unge mennesker fra den rige verden feste og eksponere deres kroppe. En stemme, som viser sig at tilhøre Jonas, fortæller om denne fantastiske verden, samtidig med at den med tyk ironi gør opmærksom på, at det ikke er alle klodens indbyggere, der har samme muligheder som norske unge. Hurtigt forskydes temaet dog fra spørgsmålet om en dekadent og sorgløs ungdoms fortrængninger og global skyld (Oxenfeldt 2017: 15) og til en enkelt repræsentant for den privilegerede norske ungdom, nemlig Eva, som mens hun taler med Jonas om hans opgave spejder til en gruppe piger, der spankulerer forbi hende – vi skal snart blive klar over, at en af disse piger er barndomsveninden Ingrid, som Eva er raget uklar med. Således forskydes interessen til en ungdom, som ”burde” forholde sig til globale problemstillinger, men har nok at gøre med at få deres eget liv til at hænge sammen. Et er objektivt set at tilhøre en privilegeret ungdom i Norge, et andet er, at også privilegeret ungdom kan kæmpe med problemer, som hurtigt skal vise sig at angå spørgsmålet om at høre til, gøre sig erfaringer med det ikke helt enkle forhold mellem seksuelt begær og etisk dømmekraft – og at tackle skammen over at have forrådt bedsteveninden.

Eva er startet i 1.g, men hun kommer lettere vingskudt ind i gymnasiet fra et udgangspunkt, hvor et venskab er brudt sammen, og hun kæmper med skyld og skam, samtidig med at hun inderligt ønsker at blive en del af et nyt fællesskab i en gymnasieverden, som består af fremmede væsener. Moren forsøger, når hun er hjemme at trænge igennem til datteren, men der er som sagt ikke meget hjælp at hente i familien: Eva lever mestendels alene i lejligheden, og faderen bor i Bergen, og vi hører at kontakten til ham er gået mere eller mindre i stå som følge af hans nye hustrus jalousi (S2E1). I en verden, hvor forældrene har rigeligt at gøre med at realisere sig og klare deres

egne problemer i den serielle monogamis kultur, er der ikke meget hjælp at hente her.

Eva bærer på en hemmelighed, nemlig forhistorien med Ingrid, og længes med en intensitet, som er markeret fra første sekund, efter nærvær i forhold til et andet menneske. Hun vil forstås, men som udgangspunkt er hun miskendt og miskender også sig selv, tynget som hun er af dårlig samvittighed og følelsen af ensomhed. Eva har forbrudt sig mod en af veninderelationens vigtigste koder, nemlig den moralske regel om, at man ikke stjæler sin bedste venindes fyr. Anskuet i en venindeetisk belysning har Eva faktisk god grund til at skamme sig, for hun har vitterlig gjort Ingrid ondt, men har hun også grund til at vende fordømmelsen indad, og er det holdbart at forblive i en tilstand af forvirring, som har sat deres eftertrykkelige spor i dårlige karakterer og manglende koncentration i skolen? Vilde, som hun endnu ikke er blevet veninde med, kan fortælle hende, at man må se at blive en del af fællesskabet, for det er i 1.g at grundlaget for det sociale liv og ens status i skolen grundlægges. I sin melankolske ensomhed ser Eva et talkshow med den amerikanske tv-vært Dr. Phil, som belærer en mand, der er faret vild i de intime relationer om, at man må blive stærk og handle. Hermed er scenen sat: Dr. Phil-diskursen fortæller gennem en psykologisering og individualisering af alle problemer, at det er op til individet at kæmpe sig vej til anerkendelse og selvværd, men selvom diskursen i en vis forstand rammer Eva, er den også et symptom på det, der er problemet, nemlig at intet menneske er en ø, og at det kan være svært at finde en farbar vej i forhold til en social scene, som er præget af utydelige koder og en overanstrengelse af kravet til den enkelte om at "fungere" (S1E1).

I første omgang er Evas strategi at skabe en ny inderlig relation, som kan erstatte forholdet til bedsteveninden. Jonas fungerer for hende som et erstatningsobjekt, men Jonas selv, som har gang i meget andet, ikke mindst livet med sine venner, er ikke en bæredygtig erstatningsskikkelse for Ingrid, og han undrer sig over, hvorfor hun "hænger på ham" på en problematisk måde og beder hende om at være mere sammen med sine veninder: "Det plejede at være vigtigt for dig også" (S1E2). Og mens mobiltelefonen gløder og Eva mistænker Jonas for utroskab (med førnævnte Ingrid), roder hun sig ud i en mere og mere uholdbar situation, som er afledt af hendes fundamentale usikkerhed, følelsesmæssige ambivalenser og problemer med at "læse spillet". Hun forsøger at blive deltager i det sociale liv ved at gå til fest, men hendes forsøg på at dække sporene af sin grundkonflikt lykkes ikke. Ingrid er ikke til

sinds at tilgive hende og *slut-shamer* hende ved at sige, at hun ligner en luder. Resultatet er at Eva bevæger sig længere og længere ind i moralske dilemmaer, da hun i en art total identitetsforvirring med retning mod decideret selvfordreelse og identifikation med dem og det, der skammer hende ud, kysser med en 3.g-dreng. Hun møder imidlertid også Noora, som bliver en del af den lille venindegruppe, der snart er etableret, og som bryder den skamproducerende diskurs i pigemiljøet ud fra en feministisk position, som stiller spørgsmålstegn ved den måde, piger behandler hinanden på i et miljø, hvor man bliver nødt til at eksperimentere med de seksuelle koder, ikke mindst hvis man er en 1.g-pige, der er et let bytte for de attraktive 3.g-drenge.

En ny mulighed åbner sig imidlertid, da den lille gruppe af piger, som består af andre udstødte, den moralske og analytisk overlegne Noora, den flyvske Vilde, den klovnede Chris og den seje muslimske pige Sana, slutter en kreds omkring hende. Gennem den kammeratskabsgruppe, som udvikler sig pigerne imellem, tilbydes Eva et rum, hvor de truende andre ikke har adgang, og hvor hun også kan åbenbare sin hemmelighed for de andre uden at blive udskammet. Ikke mindst Noora gør en ihærdig indsats på at perforere den destruktive luder-kode – hun er sød og kaster et kontekstanalytisk blik på, hvordan den fungerer selvdestruktivt for veninderne i en kultur, hvor anerkendelsessystemerne er uigennemskuelige og kønsforskellen placerer piger i situationer, hvor handlerummet bliver meget lille.

Historien om Eva er et lærestykke i skammens fænomenologi i en ungdomsverden, hvor erfaringer med venskaber og seksuelle relationer spiller en stor rolle, men hvor alt dette skal læres på noviceniveau. Eva ”bør” være en handlekraftig pige, som er taknemmelig for alle de muligheder, der byder sig til i hendes liv, men dybest set føler hun sig ikke særlig handlekraftig pga. af den usikkerhed i forhold til omverdenen, hun må bokse med. Hun burde agere selvstændigt og med stor jegstyrke, men hun hænger på Jonas, som på sin side føler ubehag over hendes omklamringsstrategi. Hun burde engagere sig i nye venskaber, men hun har svært ved at finde ud af, hvordan hun skal aflæse de andre piger. Med Thomas Ziehes begreb subjektivering kan Evas særlige sårbarhed og længsel efter nærhed indkredses nærmere (Ziehe 1989). *Subjektivering* handler om at blive til ’nogen’, dvs. på én gang at blive en del af et fællesskab og et unikt individ, der kan fortælle en meningsgivende historie om sig selv i verden. Subjektivering kendetegnes ved, at man i en evig jagt efter en sammenhængende måde at forstå sig selv i verden på opsøger situationer, som er *varme*, dvs. fulde af tryghed og spejlingsmuligheder, der

giver bekræftelse og anerkendelse af den slumrende selvidentitet. Derimod undgår man helst den *kulde*, som opstår, når man efterlades med sin usikre selvopfattelse i et koldt rum, der fremmedgør ved enten at være meningsløst i forhold til behovet for at kunne forstå eller ved at kræve for meget og kaste individet tilbage på den form for usikkerhed, som ofte ligger til grund for de selviagttagelsesformer, der præger subjektiverende søgeprocesser. Subjektiveringsbegrebet er træfsikkert i forhold til at forstå Evas længsel og forsøg på at beskytte sig mod ubehagelige erfaringer; hun er intenst på jagt efter nærvær og forståelse, men hendes bestræbelse mislykkes i første omgang. Jonas lever ikke op til de veninde-projektioner, Eva skaber, og i processen, hvor de slår op med hinanden, siger han, at han er træt af, at hun er så usikker på sig selv: ”Du følger bare efter, hvad alle andre synes er spændende. Du har ikke din egen mening om noget. Hvad kan du egentlig godt lide? Ring til mig når du har fundet ud af det” (S1E6).

Evas historie har en *happy end*, eller hun kommer i hvert fald videre. Hun får sagt rigtig undskyld til Ingrid, og hun når frem til en erkendelse af, at skammen har stået i vejen for en indre afklaring og også accept af hendes egen skrøbelighed. Hun får sagt rigtig undskyld til Ingrid og fortalt hende og at ”det har betydet, at jeg ikke bryder mig om mig selv længere” (S1E9), samtidig med at hun fastholder, at hun virkelig forelskede sig i Jonas. Ingrid, som – må vi formode – også modnes i processen, ender med at modtage undskyldningen og sige, at Eva ikke har fortjent en så voldsom indre krise. I nøglescenen mellem de to skabes en empatisk forståelse begge veje eller en form for adgang til den anden persons *backstage*. I den forstand er pointen i første sæson, at nok skal man lære at agere med omtanke og en vis strategisk adfærd i livet blandt de jævnaldrende, men man skal også lære at forstå hinandens skrøbelighed. Med den kloge Nooras ord: ”Man kan godt både være cool og sige fra” (S1,E7). Evas løsning er at slå op med Jonas og sætte de intense længsler efter den absolutte anerkendelse på pause for i stedet at skaffe rum til nye tanker og en anden måde at fungere i det sociale liv på.: ”Jeg bliver nødt til at finde ud af hvad mine egne meninger er”, siger hun til Jonas, ”og det må jeg gøre alene” (S1E11).

I anden sæson, hvor Eva ikke længere er hovedperson, ser hun ud til at holde pause fra den tyngde af inderlige og selvkredsede følelser, der truede med at ekskludere hende ikke bare fra de andre, men også fra sin egen selvrespekt. Lettet for subjektiveringens følsomhed og selvcentrering og frigjort fra skammens åg bevæger hun sig ind i den pulsende ungdomskultur

med dens fester, fjollede attitudeeksperimenter og druk. Her kan Ziehes teori om potensering komme os til hjælp. Oplevelsessamfundets fascinerende drømmebilleder, æstetiske overflader og dynamiske bagtæpper kan være et modtræk til meningsløshed og håbløshed, ikke ved at tilbyde et modtræk på inderlighedens præmisser, men ved at gøre en søgen efter intensitet og rolleeksperiment til en værdi i sig selv. Frem for at gøre sig selv ekstra sårbar gennem bestræbelsen på at finde den eneste ene, der kan opfylde hendes behov for nærhed og anerkendelse, bevæger Eva sig ud i et eksperimentelt rum, som i en vis forstand er meget overfladisk, men hvor netop overfladen og alle de muligheder, der byder sig til i forhold til rolleeksperimenter skaber et nyt erfaringsrum. Til en fest kysser Eva og Vilde ”kæresteagtigt”; pointen i denne scene er sandsynligvis den enkle, at det er muligt også at afprøve forskellige attituder og lege med sin seksualitet, når man ikke stiller essentialistiske spørgsmål til, hvem man er, men nøjes med at udforske verden med en god portion humor og selvdistance. På potenseringens præmisser er det ikke noget, man behøver at få bondeanger over – tværtimod er overfladescanningen i sin egen ret en form for *facework*, som beskytter mod den usikkerhed, som Eva ikke udholde. Hermed er det selvfølgelig ikke slut med Evas identitetsprocesser. Man må snarere forstå hendes potenserende strategi som en afskærmning mod usikkerhed og forvirring og som en foreløbig position, som senere kan afløses af andre måder at repræsentere sig selv i gruppen af jævnaldrende på. Man skal her bemærke, at Evas relation til Jonas aldrig afsluttes helt, men snarere er på pause, og mens hun befrier sig fra skammens destruktive mekanismer, forholder hun sig til Jonas’ mindste bevægelser og ender da også med at finde sammen med ham igen i fjerde sæson.

AT TRO PÅ NOGET: NOORA

Mens Evas historie handler om at finde zoner af nærvær og forståelse i en forvirrende verden og om at bearbejde skamfølelser for herefter at kunne komme videre, handler Nooras historie om, hvad det vil sige at agere som et etisk væsen i en værdirelativistisk verden, og hvilke former for ambivalens det skaber at ville forene idealpolitik og skandinavisk realpolitik (Oxenfeldt 2017). Hvordan være verdensborger og agere fornuftigt og med overblik, når ens følelser og lidenskaber ikke er afklaret?

Noora er intenst optaget af at være et ordentligt menneske, der kan se ud over sin egen (og sine jævnaldrenes) narcissistiske næsetip og forholde sig til de store problemstillinger såsom feminisme og flygtningespørgsmålet. I første

sæson fremstår Noora som den af pigerne, der er bedst til at gennemskue magt- og kønsmekanismerne i gymnasiekulturen. Hun distancerer sig til Vildes ideer om at spille med på kønsclicheerne, og da Vilde foreslår at pigerne reklamerer for et solarium for at få penge til deres russebus er hendes svar, at hun nægter at promovere sådan et forskruet kropsideal” (S2E1), ligesom hun kritiserer at piger kalder hinanden ”luder” og således overtager en mandschauvinistisk forståelse af kvinder og disses lyst. Hun distancerer sig til den narcissistiske selvcentrering blandt de norske unge og peger i stedet på, at de skulle bruge deres økonomiske og sociale overskud til at gøre noget godt i verden. Hendes udgangspunkt er, at man både kan være cool og sige fra (S1E7), og på væggen på hendes værelse har hun hængende en seddel, hvor der står: ”Alle kæmper en kamp, du ikke kender til. Så vær sød. Altid” (S2E2).

Med Ziehes terminologi er Nooras identitetsmæssige søgeproces præget af ontologisering forstået som en bestræbelse på at finde frem til det, Søren Kierkegaard kalder en sandhed, ”jeg vil leve og dø for”, og som til forskel fra subjektivering rækker ud over individet selv, men samtidig – til forskel fra potenseringen – forbinder selvsamme individ med et moralsk og eksistentielt anliggende. Nooras moralske og politiske etos fremstår som en bestræbelse på at korrigere det meningstab, som livet i en relativistisk tidsalder og en ungdomskultur præget af hedonisme og kropsfiksering kan give anledning til. Men så let skal det heller ikke være, for nok har Noora de rigtige holdninger, og hun er i stand til at gennemanalysere veninderne, men ejer hun en tilsvarende evne til sænke holdningsparaderne i en tillidsrelation, hvor hun skal forstå et menneske, der tænker og føler anderledes, end hun selv gør? Da Noora kaster hele sit analytiske talent ind på at granske i Evas sjæl for at finde ud af, hvordan hendes kærlighedsliv ser ud, konstaterer Eva, at Noora egentlig er bedre til at tale om andre end sig selv (S2E2). Også Noora bærer rundt på hemmeligheder og har med Goffmans udtryk lært at udføre et *facework*, som har strategiske årsager.

Noora udfordres i forhold til sin tilsyneladende afklarede tilgang, da hun modstræbende forelsker sig i 3.g-ikonet William med dyr bil, charmerende pandelok og stor selvtillid. William repræsenterer umiddelbart alt det, Noora foragter såsom maskulin dominans, manipulation og *rich kid*-attituder samt manglende respekt for dem, der er svagere end han selv, fx Vilde, der brænder sig godt og grundigt på ham. Noora må imidlertid sande, at der er stor afstand mellem overflade og væsen, både hvad angår hende selv og William. Set i et mandeperspektiv er hendes problem, at hun udstråler en sikker viden om,

hvem William er (en overfladisk forfører), men hun har svært ved at åbne sig for det, han også er (et menneske, som forsøger at få fat i noget andet i sig selv via kærligheden til Noora). Langsomt men sikkert overgiver Noora sig til sin vedholdende bejler og dermed også til følelser, som hendes politiske og meningsrigtige facade i nogen grad har beskyttet hende mod.

Noora og William deler i en vis forstand problematik. De er begge brændte børn, som har svært ved at vise tillid til andre mennesker pga. store oplevelser af svigt. Noora bærer rundt på en usikkerhed i forhold til, om hun er værd at elske, ikke mindst på baggrund af forældrenes egocentriske livsførelse (S2E6) og på erfaringer fra de tidlige teenageår, hvor hun gik i seng med en dreng, som forlod hende umiddelbart derefter. Hendes problematik synes dermed at være, at hun for at beskytte sig selv mod nederlagserfaringer har skabt en tidlig identitetslukning og overtaget et voksenblik på sig selv, som forhindrer hende i at indgå i dybe relationer til sine jævnaldrende. William har en mor, som tidligt overlod sine børn til professionelle plejere og en far, der bor i London med sin nye familie, og dermed endnu en i rækken af unge med fraværende og svage forældre, og hertil kommer tragiske begivenheder i forhold til lillesøsterens død og broren Nikolaj, som mest af alt ligner en sociopat. I modsætning til Noora har William lært at beskytte sig mod andre mennesker i kraft af en kynisk og nærmest nihilistisk overflade, som er rensset for såkaldt rigtige meninger. Da han på et tidspunkt kalder sin mor en møgsæk, og da den etisk korrekte Noora siger, at sådan må man ikke sige, er hans kommentar: ”Hvad nu hvis sandheden ikke er politisk korrekt?” (S2E3). Nooras og Williams livsholdning er så forskellig som den kan være, men deres problematik er ikke desto mindre meget lig hinanden: De har begge svært ved at skabe forbindelse mellem deres eksistensposition og de følelser, der vælder op i dem, da de møder hinanden.

Formuleret med Goffmans termer, men uden hans tendentielt kyniske selvadministrationslogik, bevæger Noora sig ind i en *back region*, hvor de *facework*-strategier, hun ellers har udviklet til perfektion, og hvis næsten karikaturagtige manifestationsform er hendes ”herskerstrategi” omkring navngivningen af William (som hun degraderende kalder Wilhelm), snarere fremstår som et problem end som en plausibel strategi. I en central samtale med Sana, som i flere sammenhænge bliver den ”anden”, der hjælper hende til klarhed over sine følelser, indser hun, at hun faktisk elsker William, og at hendes projekt ikke kan være at gøre ham lig hende selv: William er en anden, og hun må derfor gå på kompromis med sine holdninger, som ikke længere

kan være den eneste målestok for bedømmelsen af et andet menneske. Det intrigemæssige omdrejningspunkt for denne problematik er situationen, hvor William slår en dreng fra en rivaliserende gruppe i hovedet med en flaske, og Noora må tage stilling til, om hun kan elske et menneske, som gør den slags (hvad hun beslutter sig for, at hun kan). Noora selv udsættes for en prøve, som sætter hendes problematik på spidsen: Stort set i samme øjeblik som hun beslutter sig for at indlede et forhold til William, udsættes hun for alt det, hun har frygtet, nemlig det ultimative kontroltab ved en fest hos Williams bror, hvor hun får et blackout og Williams misundelige bror tager et nøgenfoto af hende, mens hun sover. Samtidig udfordres hendes kærlighed til William, for nu er det hende, der ikke kan åbenbare sig, men må udvikle strategier, som gør hende i stand til at standse brorens udnyttelse samtidig med, at William ikke får noget at vide om hendes ”fald”.

Nooras politiske bevidsthed og inddragelse af samfundsmæssige perspektiver på sin egen situation kommer hende til hjælp, da hun ved hjælp af paragraffer om børnepornografi og optagelse af Nikolajs afpresningsmetoder får bremsset ham. Hendes løsning på problemerne i forhold til Williams bror og hans overgrebsagtige udnyttelse af kompromitterende fotos samler en række problemstillinger i hendes liv i en form for syntese: Da hun truer med at gå til politiet, påkalder hun sig retssamfundet og dermed det større fællesskab, der kan beskytte den enkelte mod overgreb og fornædrelse, og hun gør det gennem en genskabelse af sin tidligere så markante evne til at slå igen, når hun møder uret – og alt det gør hun for kærlighedens skyld, nemlig for at kunne rense tavlen og indlede et rent og rensset forhold til William, hvor fortidens spøgelse (i skikkelse af Nikolaj og bag ham hendes erfaring med ufølsomme drenge) er manet til jorden. I den forstand forener Noora et samfundsmæssigt solidaritetsperspektiv med et individuelt tillidsprojekt og forsøger således helt konkret at bygge bro mellem det store og det lille fællesskab.

Historien om Noora og William er nærmest eksemplarisk i forhold til de udfordringer, den rene kærlighed (jf. Giddens) med dens indbyggede krav om tillid og dens ligeså indbyggede skrøbelighed i forhold til kærlighedens ophør udgør for moderne mennesker og ikke mindst teenagere, som i et socioeksistentielt perspektiv kan siges at øve sig på det rene forhold i en livsfase, hvor de kan tillade sig at eksperimentere og gøre sig deres erfaringer uden endnu at være tynget af voksenlivets konsekvenser. Den handler om to menneskers krisefyldte vej til hinanden, og med Williams flaskekastning og

Nooras blackout som intrigemæssige højdepunkter koncentrerer plottet sig om, hvorvidt de to kan nå frem til et tillidsforhold, hvor de er ærlige overfor hinanden og dermed lader ”maskerne” falde i en ny slags relation, hvor følelsesmæssig sårbarhed og gensidig omsorg er bærende værdier.

Det er interessant, at forholdet mellem Noora og William aktualiserer centrale ideer i den klassiske dannelsesstænkning, som man fx finder den hos Søren Kierkegaard i *Enten – Eller* (1843/2013). William kan i kierkegaardsk forstand ses som en æstetiker; han er et ledende medlem af Penetratorgruppen, hvis dagsorden er at lave fede fester og forføre piger og i det hele tiden agere hedonistisk og nihilistisk (om end William viser sig i mindre grad at være den *fuckboy*, som Vilde og andre anser ham for at være). Men William er, som Kierkegaard ville sige, en æstetiker i krise, idet han i mødet med Noora opdager noget andet, som udfordrer hans eksistensposition og kalder på en etisk refleksion, som hun til fulde inkarnerer. I *Enten – Eller* lader Kierkegaard etikeren B udfolde en livsfilosofi, hvor hovedbudskabet er, at det et menneskes opgave at åbenbare sig, dvs. vise den, man elsker, hvem man er – også selvom man bærer på grumme erfaringer: Oprigtighed, åbenhjertighed, åbenbarelse, forståelse er simpelthen livsprincippet i den forpligtende kærlighed (som på Kierkegaards tid var synonym med ægteskabet). Det er en lignende position, William og Noora når frem til; William, som er på flugt fra en miserabel familiehistorie og en småpsykopatisk bror, skal i et dannelsesperspektiv trænge ind under sin hårde skal, som med kierkegaardske begreber er en del af det dæmoniske eller manglen på åbenbarelse. William skal endda dykke ned i fortidens morads flere gange, før han og Noora kan få hinanden; først som optakt til deres første forening, og så en gang til, da han bliver i England hos faderen og Noora rejser alene hjem til Oslo.

Da han kigger på Nooras bogreol, får William øje på Henrik Ibsens *Et dukkehjem*, som de to herefter læser sammen (S2E12). Som William bemærker, har Noora et navnesammenfald med Nora i Ibsens skuespil, og man kan spørge, hvad alt det betyder. Ibsens skuespil kan læses som en sønderlemmende kritik af det borgerlige ægteskab i 1800-tallet med dets kønsroller og grundlæggende ideer om manden som den intelligente part i forholdet. Nora har lavet et falsk gældsbevis for at redde familiens økonomi, men da det kommer hendes mand for øre afslører han en forståelse af hendes gerninger, som hun ikke kan acceptere, og stykket ender med, at hun forlader ham. I den forstand handler *Et dukkehjem* om en kvinde, hvis vej til frihed og selvrespekt er identisk med et opgør med stereotype kønsroller inden for en

patriarkalsk kultur. SKAM behandler unge pigers kamp for selvværd og anerkendelse i en ungdomskultur, hvor interaktionen fortsat er præget af kønsstereotyper, og Noora fremstår vitterlig som en slags Nora, der intervenserer i de problemer, William har skabt for sig selv ved at have kastet en flaske mod en dreng fra en rivaliserende gruppe, ligesom hun som en sen arving til Noras problematik fra 1800-tallet udfordrer den latente kønsideologi, der fortsat præger relationen mellem mænd og kvinder i starten af det 21. århundrede. Er det muligt at overvinde denne og nå frem til nye måder at skabe følelsesmæssige bånd på i det rene forholds epoke? Seriens svar er ikke krystalklart. Ligesom Nora forlader Thorvald, forlader Noora William i London og drager tilbage til Oslo, angiveligt fordi William mistede interessen for hende under opholdet hos faderen, men i virkeligheden – hører vi senere – fordi hun trak sig fra retssagen mod Williams bror (Haastrup 2018). De to finder imidlertid sammen igen i fjerde sæson. Den *happy ending*, der således antydes i forhold til det konflikt- og intrigefortættede drama om kærligheden mellem Noora og William rummer på én gang en utopisk og en ironisk pointe. Kampen for kærligheden lønner sig i sidste ende derved, at de to får hinanden ”trods alt”, men der knytter sig den ironi til historien om de to, at man også bare, som det jo sker for dem, kan flytte fra hinanden, når man har fået nok. Så spørgsmålet er, hvad der bliver det endelige udfald af den ”rene” kærlighed mellem Noora og William: Vil det lykkes dem at etablere et blivende følelsesmæssigt bånd, der transcenderer deres respektive problemer, eller vil ideen om den store samhørighed forblive urealiserbar, fordi diskrepansen mellem kærlighedsideal og psykologisk virkelighed er for stor?

HOBEN, KAMMERATSKABSGRUPPEN OG DEN ENESTE ENE

Som vist i de to foregående afsnit tematiserer SKAM identitetsprocesser og -afklaringer gennem en afdækning af hovedpersonernes måde at agere på i det sociale liv. Som vi har set, er relationen dobbelt: ’de andre’ fungerer både som modstandere, der stiller sig i vejen for individuelle projekter, og som hjælpere der giver psykisk ilt og næring til selvidentiteten. I det følgende ses der i et modernitets- og mikrosociologisk perspektiv nærmere på relationen mellem individ og gruppe på forskellige niveauer i serien. Udgangspunktet er fortsat min interesse for intersubjektivitetens betydning for selvet, her forstået som forskellige gruppedannelser og deres funktion i forhold til fænomener som skam og stolthed.

Den første slags gruppe vil jeg benævne *makrogruppen* eller *hoben*. Hoben består af individer, som træder sammen i kortere tidsintervaller og danner særlige platforme for sociale træf. I SKAM udgøres hoben er den store gruppe af gymnasieelever med deres fester, bevægelsesmønstre i skolegården og på gangene. Man kan gemme sig i hoben, man kan forsvinde i dens rytme, som særligt kommer til udtryk, når der festes, og man måske endda kan holde fri for alt for tætte og udmattende relationer; her kan man med alkohol som middel ligefrem eksperimentere med sine mere bundne hverdagsroller, som når Eva kommer udfordrende makeup på og agerer *femme fatale*, selvom hendes humør i momentet ikke just er til det. Hoben kan man være en del af så og så længe, og så møder man bestemte andres blikke et sted mellem invitationer til venskab og fordækt forførelse, og hermed bliver hoben, hvad jeg vil kalde et potentialitetsrum for selektioner, der kan gå mange veje. Individer med distinkte ansigter og replikker træder frem og får muligvis attraktionsværdi, hvis de da ikke stødes bort.

Hoben rummer nogle særlige hierarkier, som specielt pigerne i SKAM hurtigt konfronteres med og må forholde sig til. De befinder sig i et hierarkisk system, hvor 1.g'ere står lavest, mens 3.g'erne udgør herskerklassen. Specielt for pigerne er dette system farligt, for de er eroblingsobjekter ved festerne og er selv fascineret af de ældre drenge. De står derfor i konstant fare for at slå sig på hobens særlige forførelsesmekanismer med dens indbyggede alderschauvinisme. Vilde har for så vidt fanget pointen i at være der, hvor hoben med dens mange muligheder for noget nyt er, specielt det udsnit af den, der giver status. Hendes problem er imidlertid, at hun byder sig selv for ivrigt til for at score en 3.g-dreng, hvilket igen hænger sammen med det lave selvværd, der gemmer sig bag hendes offensive og vilde stil, som derfor også virker forceret og underlig kejtet på hendes veninder. Også Eva geråder ud i store problemer, da hun møder en 3.g-dreng, som hun kysser med, hvilket straks får sms-sladrecentralen til at gløde, men hen ad vejen ser hun ud til at lære at agere i hobens kaos, som i positiv forstand fungerer som en art beskyttelse mod de intense følelsers nederlagsplagede væsen. Serien handler dog også om pigernes forsøg på at slippe ud af de køns- og aldersdefinerede klicheer omkring det særligt attraktive i en konstellation af 1.g-piger og 3.g-drenge, som iscenesætter en del af det sociale liv. Efter at have slået op med en 3.g-dreng, som igen og igen har været hende utro, inviterer Iben fx til en fest, hvor der kun er inviteret drenge fra 1.g (S1E10).

Det andet interaktionssystem, som spiller en stor rolle i SKAM, består kun af to personer og vil her blive benævnt *mikrogruppen* eller *intimrelationen*. Det er her, bedsteveninder og -venner befinder sig, og det er også her, vi finder kæresteriet og parforholdet. Mikro-relationer er i al deres symbiotiske væsen dybe og inderlige, i og med at de rummer drømmen om den eneste ene og også om en forening af begær og omsorg, men de er også farlige, for man kan vokse fra hinanden og også svigte hinanden. Som vi har set, gør alle hovedpersonerne i SKAM sig erfaringer med denne gruppedannelsens inderste cirkel.

Det tredje interaktionssystem er *mesogruppen* eller *kammeratskabsgruppen*. Den har nogle træk tilfælles med makrogruppen, idet man her kan udføre sit *facework* på mangfoldige måder, ligesom følelsesintensiteten kan reguleres alt efter behov. Samtidig har gruppen træk til fælles med mikrogruppen, i og med at man her kan være ”sig selv” blandt fortrolige og dermed også fremvise problematiske og uafklarede sider. I SKAM møder vi først og fremmest to kammeratskabsgrupper, nemlig pigegruppen bestående af Eva, Noora, Sana, Chris og Vilde og drengegruppen bestående af Jonas, Isak og deres venner. Vi får også korte indblik i andre kammeratskabsgrupper, fx andre pige grupper såsom Ingrid's gruppe og ”hijab-politiet”, som Sana kalder sin brors kæreste og hendes veninder, som hun er på kollisionskurs med. I fjerde sæson dukker også en ny drengegruppe op bestående af Sanas bror og hans venner.

SKAM er først og fremmest en hyldest til mesogruppen eller kammeratskabsgruppen, som medierer mellem intimgruppen og hoben i den forstand, at den – når den er bedst – tilbyder det enkelte gruppemedlem en base af tryghed og meningsforhandling, der både beskytter mod for intense følelser på kærlighedens scene og for farlige situationer i festkulturen. Kammeratskabsgruppen fungerer som et pusterum og en opladningscentral mellem den store gruppes uoverskuelighed og ukontrollerbarhed og parsituationens intensitet og udsatte inderlighed. Et eksempel herpå gives i anden sæson, hvor pigerne spiser morgenmad sammen hos Eva, og de overbeviser Noora om, at hun skal gå til politiet med sin mistanke om, at hun muligvis er blevet voldtaget af Williams bror, efter at hun fik et blackout til hans fest. Eller da Isaks venner i sæson 3 uden tøven accepterer hans homoseksualitet og således viser, at seksuel orientering ikke er det afgørende selektionskriterium i gruppen. Eller da Sana i fjerde sæson virkelig er kommet galt afsted og står til total udstødelse i den store pige gruppe pga. af hendes fatale hævnaktion på nettet og de tætte veninder kommer kørende i deres nye ”taberbus og redder

hende fra yderligere ydmygelse ved at punktere den gymnasiale initialrite med dens indbyggede sorteringsmekanismer. Kammeratskabsgrupper er imidlertid også klinker med deres iboende tendens til selv-idealiserings og andethedsdæmonisering. I SKAM får vi flere eksempler på, at grupper også kæmper mod hinanden og således også rummer mere dystre sider; gruppens atmosfæriske tæthed skabes så at sige i kraft af distancen til dem, der ikke er ”os”, og seriens tema omkring det forjættede land et sted ude i fremtiden, nemlig Russebus-eventyret efter veloverstået studentereksamen, åbenbarer rivaliseringer grupper imellem, som både åbenbarer kollektive sociale hierarkier, racistiske undertoner og andre ekskluderende processer, som hovedpersonerne også må forholde sig til. Men entydigt er det på ingen måde, for vores hovedpersoner oplever også forståelse og accept fra uventet kant. Da Eva har modtaget et anonymt brev med et hjerte farvet med menstruationsblod mistænker hun en anden pige-gruppe for at stå bag, og hun opsøger dem. Gruppens leder siger, at hun intet har med sagen at gøre, at Eva skal slappe lidt af i forhold til intriger og slå sig løs, og at hun blot er, som lederen siger, en lille fodnote i den større historie (S1E9). En pige fra en rivaliserende gruppe punkterer med andre ord den form for narcissistisk selvoptagethed, som akkumuleres via det intense behov for anerkendelse og peger dermed på mere modne måder at være ”gruppe” på.

Når den er bedst, fremstår kammeratskabsgruppen i SKAM som det, man med selvpsykologien Heinz Kohut kan kalde det ultimative selvobjekt (Kohut 2002). Selvobjekter er personer i omgivelserne, der spiller en signifikant rolle for individets selvidentitet. Selvobjekter er ikke objekter forstået som andre mennesker, som de er, men snarere det ved andre mennesker, som opleves og bruges af subjektet. Det er i omgangen med selvobjekter, at børn og unge får adgang til de former for spejling, som gør at det kan afprøve og udvikle sider af sig selv. Når barnet eller den unges psykiske balance forstyrres, skal frustrationen kunne besvares af selvobjektet, som herved tilbyder hvad Kohut kalder den nødvendige psykologiske ilt til opretholdelsen af selvbilledet. Brugen af selvobjekter bidrager til regulering og stabilisering af selvet. Det er som tidligere nævnt en pointe i SKAM, at hovedpersonerne kommer fra familier, hvor de har svært ved at benytte den generationsforskudte relation til forældre, fordi disse ikke byder sig til som attraktive og realistiske selvobjekter og dermed som rollemodeller med dertil hørende spejlings- og idealiseringsmuligheder. Det gør derimod kammeratskabsgruppen, der på én gang afbøder i forhold til hobens utilregnelige dynamikker

og intimrelationens indimellem ”for” krævende følelsesintensitet gennem samvær og samtaler, hvor de fire piger får mulighed for at lære af og med hinanden. Kammeratskabsgruppen fremstår således som den instans, der kan sikre det, sociologen Thomas J. Scheff har kaldt et ”sikkert socialt bånd” (Bo 2017:184) og således mildne anstrengelsen ved den repræsentation af selvet i det sociale rum, som hos hovedpersonerne i SKAM giver anledning til så intenst et identitetsarbejde.

De forskelligartede gruppedannelser med hver deres indre logik og funktion for hovedpersonerne fremstår i SKAM som relativt plastiske størrelser, der dannes og udvikler sig for øjnene af seeren, som først og fremmest lærer dem at kende ud fra individuelle synsvinkler, dvs. gennem de handlinger, de forskellige sæsoners hovedpersoner foretager og de motiver, der ligger til grund herfor. De forskellige gruppedannelser eksisterer ikke forud for disse handlinger, men bliver til i tæt forbindelse med de måder, hvorpå hovedpersonerne bevæger sig ind og ud af dem, alt imens de lærer mekanismerne i det sociale liv at kende og må overveje deres næste træk. SKAM fungerer bl.a. så eminent som fiktion, fordi den ikke fortæller hele historien om de unge; som seere får vi, da der jo er tale om en film, hvor vores synsvinkel altid er kameraets, ikke adgang til karakterernes indre verden i form af tanker. Som medieforskeren Anne Jerslev (2016) har gjort opmærksom på, benytter serien sig hyppigt af hyppige *close-ups*, hvor vi næsten til smertepunktet får adgang til ansigtets mindste bevægelser og kommer så tæt på som vi kan, uden dog nogensinde at komme helt ind. I kraft af de lange og nære indstillinger på ansigter, de unge skuespilleres på en gang udtryksfulde og tilbageholdte mimik og en sparsom dialog tvinges vi seere igen og igen til at fundere over, hvad der mon lige nu sker i hovedet på den enkelte karakter; vi får fornemmelsen af følelser og stemninger, der ligger hinsides dialogen, og som vi ikke kan gribe til fulde. Seeren overlades til små tænkepauser, hvor han eller hun i en vis forstand udfordres på sin evne til at bruge fantasi og erfaring til at forstå og forklare, og i den forstand fordobler serien i sin filmiske form det, der også er den indholdsmæssige pointe. Vi gives ikke fuld adgang til hovedpersoner, fx i kraft af indre monolog, og vi må derfor kombinere nærhed og distance, empatisk medfølelse og kritisk overblik. Ligesom personerne øver sig på at navigere på forskellige scener med lige dele performativ *coolness* og empati for andre, ligesådan må seeren, mens han eller hun indlever sig i seriens handling, lære at forstå sig selv og andre i feltet mellem

eksponering af lyst og vilje og forståelse for den iboende skrøbelighed og det dybe anerkendelsesbehov i identitetsarbejdet.

DANNELSESPROCESSER

SKAM tematiserer på kompleks vis forbindelsen mellem hverdagsliv og grundlæggende psykologiske og eksistensfilosofiske problemstillinger i en verden, hvor teenagere skal lære at tackle relationen mellem individ og gruppe og svært håndterbare størrelser som seksuelt begær, selvkontrol og etisk dømmekraft. Serien drives fremad af større og mindre intriger og kriser, men grundtonen er hverken pessimistisk eller tragisk. Der er grundlæggende tale om optimistisk serie, som i kraft af den modningsproces alle personer gennemgår, fortæller, at der er en vej, og at vejen er forbundet med relation til 'de andre'. Nok rummer livet i ungdomskulturen farefulde momenter, og nok kan begæret efter nærhed spille de unge mennesker et puds, fordi det avler jalousi, problematiske beslutninger og nederlagserfaringer, men rigtig galt kan det ikke gå, når man har kammeratskabsgruppen, som i nødens stund kaster sin magiske cirkel om den nødstedte og tilbyder sig som et rum for foreløbig afklaring, mens man indkasserer sine nødvendige stød og opdager ikke så lidt om sig selv og faldgruberne i det sociale liv.

SKAM er med andre ord ikke bare realistisk hverdagsrealisme, men også en moderne dannelsesfortælling, som i den måde den behandler unge menneskers eksistentielle kriser på er opbyggelig og belærende. Denne artikels overskrift henviser i forlængelse heraf til Aristoteles' klassiske distinktion i mellem tragedien, som ender katastrofalt for hovedpersonen, og komedien, der ender godt. SKAM er pr. definition en komedie, for med dens hjemme-ude-hjemme-struktur rummer den klare elementer af den klassiske dannelsesfortælling, hvor individet på sin vej til en tålelig forsoning af personlig og social identitet skal konfronteres med og erkende eksistensen af noget overindividuel, i seriens tilfælde samhørigheden med de andre. Eva og Jonas finder sammen igen, og det samme gør Noora og William. Isak og Evan ser ud til at lykkes med deres kærlighed på trods af Evans bipolare lidelse og Isaks kamp med at anerkende sin homoseksualitet. Også Sana finder frem til kærligheden gennem sit forhold til Yousef, om end hun må vente noget tid med at realisere den seksuelle del af forholdet. Stort set alle hovedpersoner når med andre ord frem til positioner, hvor alting tegner relativt lyst, og for at det ikke skal være løgn forenes de alle til Sana og hendes families Eid-fest (S4E10), hvor seriens ide om samhørighed også mellem muslimsk og norsk

kultur og mellem moderne individfokusering og stærke sociale bånd omkring kærlighed og familie slås fast med syvtommersøm, bl.a. i den tale, Jonas holder for Sana, og som knytter en forbindelse tilbage til seriens anslag i første sæson, nu med den tilføjelse til alt det, man må frygte, at kærligheden er stærk. Det nytter, for nu at forbinde dette håb med sociologiens mere prosaiske tilgang, at tro på foreningen af individuel udfoldelse og stærke sociale bånd, og hermed placerer serien sig narrativt i forlængelse af den klassiske dannelsesroman, hvor lige netop forholdet mellem individets længsel og kulturens former tematiseres.

Den klassiske dannelsesestænkning kan formuleres på følgende måde: Med selvbevidstheden forlader mennesket en uskyldighedstilstand, en naiv og receptiv forholdsmåde, og opdager, at livet ikke blot er en gave, men også en opgave med deraf følgende muligheder for ty til afmagt, forførelse, flugt og depression. Det enkelte menneske skal lære at navigere mellem tilbøjelighed og kulturel norm, og samtidig med, at selvbevidsthed og tilbøjelighed skaber betingelserne for selvfremmedgørelse og udstødelse i forhold til det sociale liv, er selvsamme bevidsthed i et erfaringsperspektiv mulighedsbetingelsen for en forsoning mellem indre og ydre, tilbøjelighed og kultur. Dannelsesfortællingen rummer i den forstand et katalog af problemstillinger, som må tackles på dilemmafyldte måder, men den rummer også et håb om forløsning, som knyttes til en modning af lige netop den selvfølelse, som i første omgang er med til at skabe fremmedgørelsen via det blik, individet kaster på sig selv gennem internaliseringen af de andres blikke.

I 1800-tallet var de kulturelle koder, ikke mindst hvad angår kvinders vej gennem tilværelsen, tæt knyttet til konflikten mellem ærbarhed og lidenskab og mellem behovet for autonomi og afhængigheden af (økonomisk understøttende) mænd, og temaet behandles i kvindelige dannelsesromaner som Jane Austens *Pride and Prejudice* og Charlotte Brontës *Jane Eyre* (Grüters & Eliassen 2017). Austens roman handler om kvindelig dannelse i et socialt univers, hvor misundelse og jalousi regerer, og hvor lidenskab og fornuft tørner sammen og sluttelig forsones i ægteskab og finansiell sikkerhed for hovedpersonen Elizabeth Bennet, som lærer ikke at fælde for hurtige domme og at skelne mellem overflade og dybde hos andre. I Charlotte Brontës *Jane Eyre* skal titelpersonen mange ydmygelser igennem før og efter sit møde med den brutale og dæmoniske Mr. Rochester, der i lighed med William er rig og gemmer på store hemmeligheder. Ligesom William på trods af diverse kriser formår at fastholde sit forhold til Noora, forløses Rochester til sidst i kærlighed og ægteskab med Jane, som formår at fastholde og udvikle sine følelser og sin

fornuft gennem forholdet. I *Pride and Prejudice* og *Jane Eyre* må de kvindelige hovedpersoner lære at begå sig i en mandsdomineret verden uden at tabe sig selv, og de konfronteres med følelser af mindreværd og misundelse, samtidig med at de kæmper for at bevare deres moralske dømmekraft i en farefuld verden, hvor kombinationen af mandligt begær og formue forlener maskuliniteten med både attraktive og farlige elementer.

Der er selvfølgelig mange forskelle på SKAM og 1800-tallets dannelsesromaner og dannelsesfilosofi à la Kierkegaard, fx at hovedpersonerne i den norske netdrama-serie er yngre end i de to førnævnte romaner, ligesom de sociale koder er langt mere løse og selvrealiseringsnormen også for medlemmer af det kvindelige køn langt mere udtalt og eksplicit. Disse historiske forskelle til trods er det imidlertid ikke svært at få øje på den samme identitetskonflikt, som angår forholdet mellem tilbøjelighed og kultur. Det er heller ikke svært at se paralleller i forhold til den narrative logik, som gør erfaringsdannelse til selve betingelsen for at nå frem til en tålelig forsoning af indre og ydre gennem en hjertets dannelse og en vis evne til at skelne mellem overflade og dybde i interaktionen med andre.

Det er værd at bemærke, at William ikke mangler penge og lettere henkastet tilbyder Noora at købe en lejlighed til dem. I en serie, hvor penge ikke ser ud til at betyde noget, fordi stort set alle hovedpersonerne kommer fra økonomisk velkonsoliderede familier, er det lidt pudsigt, at den klassiske dannelsesromans gamle tema om den maskuline mystik som dominans også i økonomisk henseende svagt antydes i Noora-William-relationen (Grüters & Eliassen 2017). Det kan være tilfældigt, men det kan også skyldes, at den norske serie simpelthen har svært ved at slippe en måde at forstå lidenskab og begær på, som har præget ideen om mandligt og kvindeligt dybt, bl.a. i kraft af de store kvindelige dannelsesromaner. Det skal dog nævnes, at lige netop Ibsens *Et dukkehjem*, som Noora og William læser sammen, stiller spørgsmålstegn ved koblingen mellem økonomisk dominans og kærlighed, men der er ikke noget der tyder på, at dette spor i skuespillet interesserer Noora og William.

Midt i al den dannelsesromantiske harmonisering af modsætninger kan det dog også konstateres, at der for de enkelte personer også er tale om mere åbne positioner hen mod slutningen. Vi ved som sagt ikke, om det i anden omgang lykkes for Noora og William at blive sammen, og Evas genfundne interesse for Jonas er måske ikke så dyb, at den fortjener navn af genfunden kærlighed; måske er der blot tale om et intermezzo, inden hendes søgen efter den eneste ene går videre. Vilde, hvis liv hinsides gruppen vi stort set ikke har hørt noget om i de forrige sæsoner, træder i sidste afsnit af sidste sæson frem

som noget der ligner en ægte tragisk skikkelse: Vi ser hende forlade sin psykisk syge mor og dermed også afsløre den sørgelige baggrund for sit indimellem 'overgjorte' engagement i det sociale liv, hvor russebussen i stigende grad fremstår som en kliche på en lettere ligegyldig og overfladisk gymnasieidentitet og fortøner sig til fordel for andre og væsentligere dannelses- og samhørighedsprojekter.

AFSLUTNING

Når SKAM har fået så enorm succes i de skandinaviske lande, skyldes det først og fremmest, at den holder et spejl op for en stor gruppe af unge mennesker i forhold til genkendelige aldersspecifikke problemstillinger som ensomhed, homoseksualitet, religion, kulturmøder, psykisk sygdom, psykopatadfærd, spiseforstyrrelser og forelskelse. I serien fremstår kammeratskabsgruppen som en effektiv og kærlig 'støddæmper' i forhold til den store og amorfe ungdomskultur med dens uforudsigeligheder, forførelsesspil og udstødningsmekanismer. Kammeratskabsgruppen tilbyder et socialt liv i et midterfelt mellem ungdomskulturens *frontstage* og individets *backstage*, og det er seriens grundlæggende budskab, at unge har brug for sådan et sted i et ungdomsliv, hvor den ældre generation har mistet autoritet som eftertragtellesværdige rollemodeller og vejvisere, og hvor individuel erfaringsdannelse, den være sig nok så dyrekøbt, bygger bro mellem social integration og selvrealisering.

SKAM udfordrer således unge til at tænke over livet i gruppen, og den udfordrer den sociologiske tænkning til at blive endnu skarpere på følelsernes fænomenologi og betydning for gruppers dannelse, opretholdelse og sammenbrud. Omvendt kan det sociologiske blik på senmoderne identitetsprocesser tilbyde seriens unge seere et vokabular til at tale om fænomener, som de fleste moderne unge nok har en intuitiv bevidsthed om, men måske savner et mere distanceret analytisk sprog til at artikulere nærmere. Man kan lidt provokerende sige, at vi alle må agere som en slags hverdagssociologer, hvis vi skal gøre os håb om at forstå følelsernes og lidenskabernes forviklinger i forhold til det sociale træf; SKAM fremstår i dette perspektiv som et kunstværk, som ikke blot skaber identifikation og indlevelse, men tilbyder sig som en slags narrativ "case" for seeren ved i sanseanskuelig form at udfolde det, jeg kalder et socio-eksistentielt syn på gruppe- og identitetsprocesser. Hermed menes, at serien udfordrer os til at bygge bro mellem modernitets- og mikrosociologien med dens "kølige" tredjepersonsoptik på unge menneskers identitetsprocesser

og selvsamme processer i et ”varmt” førstepersonsorienteret perspektiv med dertil hørende ambivalenser, intense følelser og anerkendelsesbehov.

Manuskriptforfatter Julie Andem har udtalt, at hun med serien bl.a. ville lære unge mennesker at forholde sig selvironisk til deres egen verden (Wang 2016). Midlet hertil er for mig at se den særlige og særligt vellykkede måde, hvorpå den implicite seer konstrueres i serien: Gennem den måde, der skiftes mellem synsvinkler på, skabes et narrativt univers, hvor vi som seere får indblik i både hovedkarakterernes livsverdensmæssige forståelse af sig selv og andre personers blik på selvsamme personer. Således blandes kritisk distance og empatisk forståelse på måder, som ikke blot skaber indlevelse i følelser, men også forståelse af de mekanismer, som personerne igen og igen vikles ind i for herefter at måtte vikle sig ud af igen, alt imens de får vigtige erfaringer om de indre sammenhænge mellem mikrosociologiske gruppeprocesser og eksistentielle valg. På denne baggrund er det ikke underligt, at SKAM ser ud til at blive flittigt brugt i skolers undervisning. Denne artikel må meget gerne læses som et bidrag til, hvad man kan tale med unge om i sådanne sammenhænge.

Keywords: Netdrama-serien SKAM, ungdomssociologi, Thomas Ziehe, Erving Goffman, skam, dannelse

LITTERATUR

- Beck, S. (2017). *Al den snak om læring – arven fra Piaget og Vygotsky i socio-eksistentiel belysning*. Frydenlund.
- Bo, I. G. (2017). Thomas J. Scheff – skammens mikrosociologi. I Bo, I.G. og Jacobsen, M.H.: *Følelsernes sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bo, I. G. & Jacobsen (2017). *Følelsernes sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Christensen, C.L. (2017). Er web- og tv-serien SKAM en serie om skam? *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling (Ntik)* 6/2. Københavns Universitet.
- Eichberg, H. (2007). Glem det ”enkelte individ” – glem Giddens! – om en stor fortælling i Effektiviseringsamfundet. *Dansk Sociologi* 3/18.
- Giddens, A. (1999). *Intimitetens forandring - seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goffman, E. (2014). *Hverdagens rollespil*. København: Samfundslitteratur.
- Goffman, E. (1967). On Face-Work. I *Interaction Ritual – Essays on Face-to-Face Behaviour*. London: Penguin Books.

- Grüters, R & Eliassen, K.O. (2017). *Medieøkologien i SKAM. Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling (Ntik)* 6/2. Københavns Universitet.
- Haastrup, H.K. (2018). Fra underdog til happy end: Føljetonfortælling og karakterudvikling i SKAM. *16:9 Filmtidsskrift*, 25. juni.
- Jacobsen, M.H. og Kristiansen, S. (2007). *Erving Goffman*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jerslev, A. (2016): Forever Young.
<http://www.kommunikationsforum.dk/artikler/Anmeldelse-af-den-norske-tv-serie-Skam>
- Kierkegaard, S. (1843/2013). *Enten- Eller*. København: Gyldendal
- Kohut, H. (2002). *Selvets psykologi*. Hans Reitzels Forlag.
- Løgstrup, K.E. (1956). *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Oxfeldt, E. (2017). ”Vi som er oppvokst i verdens rikeste, frieste land” – Globale skyldfølelser i Skam. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling (Ntik)* 6/2. Københavns Universitet.
- Paludan, R. & Schouboe (2013). *Med livet i lommen*. Arvids, Nyt Nordisk Forlag.
- Paulsen, M. & Tække, J. (2010). Digitale medier og magt i undervisningen. *Dansk Sociologi* 3/21.
- Scheff, T. J. (2006). *Goffman Unbound! A New Paradigm for Social Science*. Paradigm Publisher.
- Scheff, T. J. & Retzinger, S. M. (1991). *Emotions and Violence: Shame and Rage in Destructive Conflicts*. Authors Guild.
- Skårderud, F. (2001). Tapte ansikter og Det tragiske mennesket. I T. Wyller (red.): *Skam. Perspektiver på ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sundet, V. S. (2017). «Det er bare du som kan føle det du føler» – emosjonell investering og engasjement i nettdramaet SKAM. *16:9 Filmtidsskrift*, 25. juni.
- Sørensen, N.U., Pless, M., Katznelson, N. og Nielsen, M.L. (2017). Picture Perfect. *Tidsskrift for Ungdomsforskning* 17/2.
- Wang, L. F. (2016). ”Vi vil lære de unge piger at være uperfekte”. *Dagbladet Information* 12. august.
- Wyller, T. (2001). Skam, verdighet, grenser. I T. Wyller (red.): *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Zahavi, D. (2010). Skam ødelægger vores selvrespekt, interviewet af L. Henriksen: <https://www.etik.dk/moral/skam-%C3%B8del%C3%A6gger-vores-selvrespekt>
- Ziehe, T. (1989). Fremad mod halvtredserne? I *Ambivalenser og mangfoldighed*. København: Politisk Revy
- Ziehe, T. (2004). *Øer af fascination i et hav af rutine*. København: Forlaget Politisk Revy.

SUMMARY

Comedy of vulnerability – a sociological analysis of identity processes in the Norwegian TV-series SKAM

The point of departure is sociology and youth studies (Anthony Giddens, Thomas Ziehe) and micro-sociology (Erving Goffman). Focus is on central themes in the TV-series SKAM such as identity processes, feelings of desire and shame as well as different characters' ways of relating to group formations within youth culture. The main argument is that the TV-series investigates such themes in ways similar to modern sociology, especially when it comes to identity, experiences with the representation of the self in the social world and in the interaction with others. The sociological points are documented through close analysis of especially the two first seasons. Furthermore it is shown how the fictional frame of SKAM makes it possible to tell about typical problems among youngsters in an optimistic yet problem-debating tone, which is at the same time enlightening and hopeful.

Å ha lite der de fleste har mye

Nabolagets betydning for subjektiv fattigdom blant ungdom i Oslo

Ola Melbye Pettersen, Sosionom, Spesialkonsulent
Kompetansesenter rus – Oslo / Oppsøkende miljøterapeut ved Uteseksjonen
Velferdsetaten – Oslo kommune.
ola.melbye.pettersen@gmail.com

Mira Aaboen Sletten, sosiolog, forsker II
NOVA/OsloMet

Oslo er byen med flest inntektsfattige i Norge. Nærmere ett av fem barn, og to av fem barn med innvandrerbakgrunn, lever i vedvarende lavinntekt (SSB 2017a). Det er samtidig store variasjoner i levekår mellom de ulike bydelene og foreldrenes sosioøkonomiske status vil i stor grad påvirke hvor barna vokser opp (Ljunggren 2017). Så hvordan er det å vokse opp i ulike deler av Oslo for ungdom som har mindre enn de fleste? Er den subjektive opplevelsen av fattigdom sterkere i nabolag der de fleste har mye? Og hvilken betydning har andelen unge med innvandrerbakgrunn i bydelen for disse sammenhengene? Artikkelen undersøker dette med utgangspunkt i 12 000 ungdomsskoleelevers svar på undersøkelsen «Ung i Oslo 2015».

INNLEDNING

Oslo blir omtalt som en spesielt klassesdelt by i norsk sammenheng (Ljunggren 2017), og studier viser at det er store variasjoner i inntekt og levekår mellom ulike bydeler (Ljunggren og Andersen 2017; Ljunggren m.fl. 2017). Disse sosiale ulikhetene er ikke bare vedvarende men til dels også økende, som beskrevet i antologien «Oslo – Ulikhetenes by» (Ljunggren (red.) 2017). De sosioøkonomiske skillelinjene følger, med unntak av enkelte bydeler i sørøst¹, et tydelig geografisk vest-øst skille der arbeidsmarkedsdeltagelse, inntekts- og utdanningsnivå er høyest i ytre vest og lavest i indre og ytre øst (Pedersen 2017, Oslospeilet 2017²). Osloundom som vokser opp i familier med begrensede økonomiske ressurser vil dermed forholde seg til nærmiljøer med vidt forskjellig sosioøkonomisk sammensetning, avhengig av om familien bor i mer velstående nabolag i vest eller mindre ressursrike nabolag i øst. Denne konteksten av stedsbestemt ulikhet gjør Oslo spesielt interessant for en analyse av subjektiv fattigdom blant ungdom.

Hvis vi forstår fattigdom som et relativt fenomen – og antar at den subjektive opplevelsen av å ha dårlig råd henger sammen med hvor en er plassert i forhold til det «gjengse» ressursnivået i et samfunn – kan det være god grunn til å se nøyere på nærmiljøets betydning. Barn og unge tilbringer ofte store deler av hverdagen sin i den lokale konteksten – på nærskolen eller i fritidsaktiviteter lokalt. Derfor kan også det å avvike fra normen i nabolaget ha større betydning for deres subjektive opplevelse av dårlig råd, enn det som er tilfelle for voksne. Artikkelen fokuserer på Osloundom som vokser opp i familier med et lavt sosioøkonomisk ressursnivå. Vi kombinerer et mål på relativ ressursfattigdom i barne- og ungdomsfamilier med et subjektivt fattigdomsmål (opplevelse av at familien har dårlig råd). Hensikten er å undersøke om fordelingen av ressurser og graden av ulikhet i bydelene henger sammen med den subjektive fattigdomsopplevelsen. Er den subjektive opplevelsen av fattigdom sterkere i nabolag der de fleste har mye, og der ungdom i fattige familier dermed befinner seg langt fra «normalen»?

I tillegg til å være en klassesdelt by, kjennetegnes Oslo av en relativt høy andel innvandrere. Bosetningsmønsteret blant innvandrere overlapper i stor

¹ Nordstrand og Østensjø bydel.

² Hentet fra:

https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13256749/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Statistikk/Oslospeilet_nov2017_web.pdf

grad med et tradisjonelt vest-øst skille etter sosioøkonomisk status (Oslo-speilet 2015; Bakken 2018). Oslo har dermed en relativt stor «innvandrerbefolkning» i enkelte boområder, samtidig som barn med innvandrerbakgrunn er sterkt overrepresentert i lavinntektsgruppa (Epland 2018³). En tidligere norsk studie har videre vist at barn i lavinntektsfamilier med innvandrerforeldre i mindre grad opplevde familien som fattig (Hansen 2010). Derfor undersøker vi også om andelen unge med innvandrerbakgrunn i bydelene virker inn på sammenhengen mellom subjektiv fattigdom og det å vokse opp i familier som har et lavere sosioøkonomisk ressursnivå enn andre. Bidrar de ulike andelen unge med innvandrerbakgrunn til å øke forskjellen mellom mer velstående nabolag i vest og mindre ressursrike nabolag i øst.?

Fattigdom som relativ deprivasjon

Fattigdom er et flerdimensjonalt fenomen som belyses med ulike teoretiske perspektiver og måles på mange måter (Spicker m.fl. 2007). Det er likevel et gjennomgående trekk at fattigdom i rike land defineres relativt – det handler om ha mindre enn andre i det samfunnet man tilhører. En slik relativ forståelse tar som regel utgangspunkt i Peter Townsends (1979:31) definisjon av fattigdom; «Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they *lack the resources to obtain* (vår utheving) the types of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary”. Da handler fattigdom ikke kun om manglende evne til å dekke basisbehov (mat, klær, bolig o.l.), men om avvik fra det gjeldende velstandsnivået og normene i samfunnet. Slik brukes begrepet også i denne artikkelen, og vi bruker betegnelsene fattigdom og relativ deprivasjon om hverandre til å indikere samme fenomen.

I empirisk forskning og offentlig statistikk bestemmes relativ deprivasjon ofte indirekte ved hjelp av *husholdsinntekt* (Hyggen mfl. 2018). Det er vanlig å sette fattigdomsgrensen ved hushold som har en inntekt under 60 (EU-målet) eller 50 prosent (OECD-målet) av medianinntekten, i tillegg tas det som regel hensyn til antall familiemedlemmer og stordriftsfordeler ved å tilhøre et felles hushold⁴. Det lavinntekstmålet som oftest brukes som fattigdomsmål i norsk

³ <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-barn-i-husholdninger-med-vedvarende-lavinntekt>

⁴ I EU-målet beregnes behovene til voksenperson nummer 2 i husholdet som 50 prosent, mens barn har et forbruksbehov på 30 prosent av den første voksne. OECD-målet har noe «rausere» vekter og beregner øvrige voksne med en vekt på 70 prosent og barn under 14 år med en vekt på 50 prosent (Hyggen m.fl. 2018).

offentlighet er SSB sitt mål på *vedvarende lavinntekt* (siste tre år)⁵ regnet ut etter EU-målet. Relativ lavinntekt som fattigdomsmål er kritisert fordi det gir begrenset informasjon om faktiske levekår og er svært sensitiv for endringer i medianinntekten⁶. Som et alternativ har flere derfor argumentert for å måle relativ fattigdom mer direkte ved å hjelp av ulike typer *forbruks- eller deprivasjonsmål* (Ringen 1988, Borgeraas og Stø 2015, Borgeraas 2017). Det vil si at man måler faktisk mangel på materielle og sosiale goder i hverdagen (ikke kun tilgang på ressurser som gir mulighet til å skaffe seg disse). Forbruk eller tilgang på forbrukssteder defineres da relativt i forhold til det normale forbruket i et samfunn, men kan også bestemmes etter hva folk flest mener er tilstrekkelig tilgang på ulike forbrukssteder (konsensuell- eller opinionsbasert tilnærming) (jf. Fløtten og Pedersen 2008, Middleton 2010).

Verken inntekts- eller forbruksmålet på fattigdom kan sies å være helt dekkende for Townsends definisjon av relativ fattigdom. Inntektsmålet har den fordelen at det sier noe om å mangle økonomiske ressurser som igjen gir redusert tilgang til mat, bosted, aktiviteter og andre goder som koster penger. I praksis er det imidlertid sjelden bare nivået av registrert inntekt som påvirker folks mulighet til å investere i forbruk, levekår og livskvalitet. Inntektsmålet fanger blant annet ikke opp registrert formue, arv eller verdi av egen bolig. Deprivasjonsmålet har den fordelen at det faktisk beskriver avvikende forbruk eller levekår. På den annen side handler folks faktiske forbruk ikke bare om muligheten til å forbruke, men også om normative valg (jf. Ringen 1988, Hallerød 2006). Det er for eksempel grunn til å tro at det å ha en liten leilighet fordi man ønsker å bo sentralt eller prioriterer dyre ferier, har en annen betydning enn trangboddhet på grunn av dårlig råd.

Relativ deprivasjon – det å ha mindre enn andre – blir særlig problematisk i kombinasjon med *opplevelsen* av å ufrivillig skille seg ut, føle seg mislykket eller mindreverdige sammenlignet med andre (Sen, 1983; Lister 2004). De siste tiårene har mange forskere nettopp vært opptatt av de psykososiale dimensjonene av fattigdom (f.eks. Jo 2013). I en sammenlignende feltstudie i flere land ble skam undersøkt som både resultat av og mulig årsak til vedvarende fattigdom hos voksne og barn (Walker m.fl. 2013). Funnene

⁵ SSB-definisjon av «vedvarende lavinntekt» for husholdninger, basert på EUs-ekvivalensskala: Vedvarende lavinntekt er husholdninger med under 60% av median inntekt i gjennomsnitt siste tre år. Justert for husholdningens størrelse og sammensetning. Studenter er ekskludert (Omholt 2016).

⁶ Hvis medianinntekten i et land stiger eller synker kan det påvirke andelen fattige uten at det har skjedd endringer i denne gruppens faktiske levekår (Fløtten 2014: 23).

tydet på at materiell fattigdom var nært knyttet til skamfølelse, og at skammen i sin tur førte til økt stress og psykiske helseplager, samt tilbaketrekning fra sosiale arenaer som anses som sentrale for fremtidige muligheter.

Hvis vi legger til grunn at negative konsekvenser av relativ deprivasjon på denne måten inkluderer et subjektivt element, blir det dessuten avgjørende hvordan våre forventinger til hva som er «godt nok» skapes og hvem vi sammenligner oss med når vi vurderer vår egen situasjon. Mens lavinntektsmål og deprivasjonsmål ofte tar utgangspunkt i en nasjonal norm (justert for husholdstype), vil folks subjektive opplevelse av det å ha mindre enn andre sannsynligvis i større grad preges av hvor vi bor, hvem vi omgås til daglig og hvem vi opplever det som naturlig å sammenligne oss med.

Fattigdom blant barn og unge

Tradisjonelt har forskning om fattigdom blant barn og unge studert lavinntekt i barnefamilier og hvilken betydning dette har for muligheter i voksenlivet (se f.eks. Halvorsen 2011 og Sletten 2011 for en gjennomgang av litteraturen). Flere studier har vist at barn som vokser opp i inntektsfattige familier har større sannsynlighet for lav utdanning, dårlig helse og lav inntekt som voksen (Fløtten 2009; Halvorsen 2011, Hyggen m.fl. 2018). To hovedforklaringer til dette resultatet dominerer i forskningslitteraturen. I den første, *investeringshypotesen*, argumenteres det for at fattige foreldre har dårlige mulighet til å investere i materielle og sosiale ressurser i barnas oppvekst som har betydning for sosial utvikling, skolegang og helse. I *familiestresshypotesen* er hovedpoenget derimot at økonomisk knapphet utløser stress i familien som igjen påvirker foreldrenes evne og mulighet til å støtte barna emosjonelt og være gode foreldre (Mayer 1997, Hyggen mfl. 2018). Felles for denne typen forklaringer er imidlertid at de handler om foreldrenes rolle som ressurspersoner overfor barna og mindre om barn og unge som aktører eller deres egen opplevelse av sin situasjon.

De siste tiårene har vi imidlertid sett en utvikling der barn og unges subjektive opplevelser har fått større oppmerksomhet innenfor velferdsforskningen (Lippman 2007; Redmond 2008; Ben-Arieh 2009; Guio m.fl. 2018). Som et alternativ til å se på barn utelukkende som blivende voksne har *barn-domssosiologien* bidratt til å utforske barn og unges subjektive velferd og aktørskap i egen barndom (James og Prout 1997). Et tilbakevendende funn fra både norske og internasjonale kvalitative studier, er at det som opptar barn i fattige familier mest er det å skille seg ut blant jevnaldrende i nærmiljøet og det å ikke kunne delta i de aktivitetene som andre barn tar for gitt (Redmond

2008). Eksklusjon fra sosiale fellesskap kan være direkte økonomisk betinget (i form av aktiviteter som koster penger), men også indirekte ved at forbruk og materiell velstand knyttes til sosial status og identitet i ungdomstiden (jf. Ridge 2002; Sletten 2011; Kristofersen 2008). Selv om det er vanskelig å påvise nøyaktig hva som er den konkrete effekten av familieøkonomi på ungdoms deltagelse og popularitet blant jevnaldrende (jf. Hjalmarsson og Mood 2015) fremhever disse studiene altså betydningen av barn og unges relative sosiale posisjon sammenlignet med jevnaldrende i nærmiljøet.

Når det gjelder sammenhengen mellom tradisjonelle lavinntektsmål og subjektiv fattigdom har studier dessuten vist at denne er betydelig svakere hos barn og unge, enn hos foreldrene (Sandbæk og Pedersen 2010; Martens 2012). Mange unge som lever i inntektsfattige familier oppgir ikke selv at familien har dårlig råd. Motsatt er det en del unge som opplever at familien har dårlig råd, uten at den registrerte inntektssituasjonen tilsier at de er fattige. En vanlig forklaring på det første fenomenet er at de fleste inntektsfattige foreldre både ønsker og evner å skjerme barna mot noen av de negative konsekvensene av dårlig råd (Sandbæk og Grødem 2009). Samtidig kan resultatet gjenspeile at inntektsfattige i Norge er en sammensatt gruppe med ulik økonomi fra år til år, forskjellig familiefungering og ulike årsaker til fattigdommen (Fløtten m.fl. 2001). En tilleggsforklaring på avvik mellom registrert lavinntekt og subjektiv fattigdom kan imidlertid også være at barn og unge i inntektsfattige familier (mer enn foreldrene) vurderer familiens situasjon relativt til det lokalmiljøet de bor i. Barn og unge lever i større grad enn mange vokse sine liv innenfor en begrenset geografisk kontekst. Høy dekningsgrad i den offentlige skolen i Norge gjør at de aller fleste går på skoler i nærmiljøet. Selv om internett og omfanget av ulike digitale fritidsaktiviteter har gjort barn og unges verden «større», er det fortsatt slik at svært mange bruker mye av fritiden lokalt – både i organiserte og uorganiserte aktiviteter (Bakken 2018).

Nærmiljøets betydning for relativ deprivasjon

I forskningslitteraturen handler nabolageffekter blant barn og unge ofte om hvordan trekk ved bostedet påvirker livssjanser og mulighetsrom *i framtiden* (Hyggen mfl. 2018). Moderate nabolageffekter på framtidig utdanning, arbeidsmarkedstilknytning og inntekt er godt dokumentert (Brattbakk og Andersen 2017; Brattbakk og Wessel 2017; Wessel 2013; Nieuwenhuis og Hooimeijer 2016). To Oslo-studier er særlig relevante i denne sammenheng. Brattbakk og Wessel (2013) har vist hvordan barn som vokser opp i nabolag i Oslo med få ressurser, uavhengig av foreldrenes bakgrunn, har lavere sosial

mobilitet når det gjelder utdanning og inntekt i voksen alder. Toft og Ljunggren (2016) har motsatt påvist en positiv effekt av å bo i nabolag der mange har høy sosioøkonomisk status. Jo høyere andel overklasseforeldre i nærmiljøet, jo større sannsynlighet for høy utdanning og «elitejobber» i voksen alder. Dette er tilfelle også kontrollert for egne foreldres klasseposisjon (som er den klart viktigste forklaringsfaktoren). Felles for disse studiene er at de undersøker betydningen av opphopning av risiko/ressurser i nabolaget, og at de ser på utfall i voksen alder.

To relevante studier gjennomført utenfor Norge har derimot sett spesifikt på betydningen av ulikhet innad i et boområde og det å vokse opp som fattig i et nabolag der mange er rikere enn deg. En britisk studie viste at gutter (fra fattige familier) som bodde i nabolag med en relativt lav konsentrasjon av fattige var mer involvert i ulike normbrudd og antisosial atferd (løgn, banning, slåsskamper etc.), enn gutter⁷ fra fattige familier som bodde i nabolag med en høy konsentrasjon av fattige (Odgers mfl. 2015). Tilsvarende har en representativ studie blant islandsk ungdom vist at det å tilhøre en lavinntektsfamilie er verre for ungdom som bor i mer velstående nabolag, enn for de som bor i nabolag der flere familier har dårlig råd (Bernburg mfl. 2009). Studien så på utfall som sinne, normløshet, kriminalitet og vold, samt ungdommens subjektive vurdering av sin egen families status.

Funnene i disse studiene kan tolkes i lys av teorien om *subjektiv relativ deprivasjon* (jf. Davis 1959; Halleröd 2006). Når de fleste i nabolaget har mer enn deg vil det sannsynligvis påvirke hvordan du vurderer din egen situasjon. De du er sammen med til daglig og de du identifiserer deg med fungerer normgivende for dine forventinger til livet. Sagt på en annen måte er det grunn til å tro at ungdom tolker sin egen situasjon i lys av hva de vet om andre jevnaldrende i nabolaget og deres familier – det vil si personer de forholder seg til, til daglig (jf. teorien om *referansegrupper*, Merton 1968). De islandske forskerne argumenterer også for at den subjektive opplevelsen av relativ deprivasjon kan være særlig sterk i samfunn som bygger på egalitære verdier, fordi folk i større grad forventer at alle har like muligheter og dermed opplever større grad av personlig nederlag når andre har mer enn dem (Bernburg mfl. 2009). Både Island og Norge er samfunn som ofte omtales som egalitære.

⁷ Det samme var ikke tilfelle for jentene.

Hvem sammenligner ungdom med innvandrerbakgrunn seg med?

Innledningsvis gjorde vi et poeng av at unge med innvandrerbakgrunn oftere enn ungdom flest bor i familier med lavinntekt. Samtidig har en tidligere norsk spørreskjemaundersøkelse vist at barn med innvandrerbakgrunn i lavinntektsfamilier sjeldnere enn barn uten innvandrerbakgrunn, opplever seg som fattige (Hansen 2010). Relatert til dette funnet finnes det studier som viser at foreldrenes klasseposisjon og sosioøkonomiske bakgrunn betyr mindre for utdannings- og yrkesaspirasjoner blant unge med innvandrerbakgrunn (Bakken og Sletten 2000; Hegna 2014; Bakken 2016; Kaya og Barmark 2018). Dette har vært omtalt som et særlig innvandrerdriv – en motstandsdyktighet og en vilje til å jobbe hardere enn majoriteten som oppstår i forlengelsen av familiens migrasjonshistorie (Lauglo 1996; Bakken 2016). Innvandrerdrivet forklares primært som et resultat av seleksjon eller «etnisk» kapital. Den etniske kapitalen beskrives ofte som en kombinasjon av foreldrenes høye forventninger til at barna skal lykkes i det nye hjemlandet, samt nivået av støtte og kontroll som utøves i familien og i etnisk-sosiale nettverk (Kindt og Hegna 2017).

Det sentrale i forståelse av *subjektiv relativ deprivasjon* er imidlertid ikke kun hvilke ressurser man har tilgang til men også hvem som utgjør referansegruppen (Halleröd 2006). Kanskje er det også slik at unge med innvandrerbakgrunn i fattige familier opererer med et litt annet sammenligningsgrunnlag enn ungdommer med norsk bakgrunn. Allerede på 70-tallet omtalte Aud Korbøl i en studie av pakistanske arbeidsinnvandrere det hun kalte «marginale sammenligningsgrunnlag» – forstått som personer eller grupper det er naturlig å sammenligne seg med, som har det verre enn en selv (Korbøl og Midtbøen 2018). Korbøl var opptatt av pakistanske innvandreres tilpasning og overlevelsesstrategier i det norske samfunnet. For denne gruppen var det å sammenligne seg med folk i hjemlandet som levde i fattigdom, en buffer mot å tolke sin egen posisjon i det norske samfunnet som dårlig. En lignende tankegang ligger bak begrepet «doble referanserammer» i nyere litteratur om innvandreres deltagelse og betingelser i arbeidsmarkedet (Friberg og Midtbøen 2018). Doble referanserammer viser i denne sammenheng til at innvandrere vurderer sine muligheter og sin situasjon ikke kun med utgangspunkt i en norsk kontekst, men også i lys av situasjonen i hjemlandet. Dermed kan de være tilbøyelig til å akseptere dårligere arbeids- og boforhold enn andre.

Samlet peker denne litteraturen på at hvem vi sammenligner oss med – det vil si hvem som inngår i vår referansegruppe – ikke bare handler om hvem vi omgås til daglig, men også om gruppeidentifisering. Avhengig av våre preferanser og vår bakgrunn kan det være slik at vi identifiserer oss med ulike

sosiale klasser og lag, sosiale, kulturelle og religiøse fellesskap. Derfor er det også mulig at en del unge med innvandrerbakgrunn vurderer familiens økonomiske situasjon ut fra noe som ligner på det Korbøl omtalte som «marginale sammenligningsgrunnlag» – det vi si relativt til andre innvandrerfamilier i Norge eller også sammenlignet med situasjonen til slekt og venner i foreldrenes hjemland.

PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL

Vi innledet artikkelen med et ønske om å undersøke hvordan ulik sosioøkonomisk sammensetning i Oslos bydeler påvirker ungdoms subjektive opplevelse av fattigdom. Mer presist spurte vi om ungdom i de mest velstående bydelene oftere enn de som er bosatt i mindre velstående nabolag, opplever at familien har dårlig råd – selv når familiene framstår like ut fra mer objektive ressursmål?

Gjennomgangen av tidligere forskning og teori gir grunn til å anta at den subjektive opplevelsen av fattigdom påvirkes av den levestandarden og de normene som omgir oss til daglig, og at de jevnaldrende i nabolaget er et særlig viktig sammenligningsgrunnlag for barn og unge. Hvilken rolle avstand fra normen i lokalmiljøet faktisk spiller for fattige ungdommers subjektive opplevelse av at familien har dårlig råd er imidlertid lite utforsket i tidligere norske studier (Brattbakk og Andersen 2017). Vi har heller ikke funnet studier som undersøker hvordan andelen unge med innvandrerbakgrunn i nærmiljøet virker inn på disse sammenhengene. Tidligere forskning kan imidlertid tyde på at ungdom med innvandrerbakgrunn er mindre tilbøyelig til å rapportere at familien har dårlig råd. Kanskje skyldes det at de i større grad sammenligner sin situasjon med andre innvandrerfamilier i Norge eller med situasjonen i foreldrenes hjemland? Med dette som bakgrunn har vi formulert tre forskningsspørsmål for de empiriske analysene:

- Hvordan er sammenhengen mellom relativ ressursfattigdom i familien og den subjektive opplevelsen av fattigdom blant Oslo-ungdommer?
- Er sammenhengen mellom relativ ressursfattigdom og subjektiv fattigdom sterkere i bydeler der flertallet av familiene har høy sosioøkonomisk status, enn i bydeler der flere har lav sosioøkonomisk status?
- Påvirker det å ha foreldre som har innvandret sammenhengene mellom bydelstilhørighet, lav sosioøkonomisk status og subjektiv fattigdom?

METODE

Datagrunnlag

Datamaterialet stammer fra spørreundersøkelsen «Ung i Oslo 2015» gjennomført av Velferdsforskningsinstituttet NOVA. Dette er en tverrsnittstudie fra januar-mars 2015, med mer enn 24 000 respondenter fra alle trinn på alle byens ungdomsskoler og videregående skoler. Oppslutningen om undersøkelsen var 79 prosent av bruttoutvalget, 72 prosent på videregående trinn og 86 prosent i ungdomsskolen (Andersen og Bakken 2015). Selv om svarprosenten er høy, spesielt på ungdomstrinnet, kan frafallet fortsatt være sosialt skjevt. Tidligere analyser av Ung i Oslo-undersøkelser (Elstad 2010) indikerer at de ungdommene som ikke deltar eller faller fra underveis i spørreskjema, oftere har bakgrunn fra lavere sosiale lag enn de som fullfører. Det er likevel ikke grunn til å tro at dette vil ha stor innvirkning på analysene av bydelsforskjeller, fordi andelen som ikke har deltatt blant ungdom med lav sosioøkonomisk status i de ulike bydelen sannsynligvis er ganske lik på tvers av byen.

Vi har avgrenset vårt utvalg til elevene i ungdomsskolen (N=12 449) for å sikre en mer homogen gruppe når det gjelder hva lokalmiljøet betyr i de unges liv. Ungdommer på grunnskolenivå bruker mer tid i nærmiljøet sitt, i skoletid og i fritid. Dermed er det også grunn til å tro at den referansegruppen de vurderer familiens økonomiske situasjon opp mot, i større grad er preget av lokalmiljøet. Respondentene fra bydel Sagene (171 elever) er videre ekskludert fra analysene. Praktiske utfordringer med gjennomføringen i bydel Sagene førte til at relativt få ungdommer fra 8. og 9. klasse deltok, noe som ga en skjevfordeling mot 10. trinn sammenlignet med resten av Oslo. Datasettet utgjør dermed 12 183 ungdomsskoleelever bosatt i Oslo. I analysene brukes fem variabler konstruert fra datasettet: 1) et subjektivt fattigdomsmål; 2) et mål på sosioøkonomiske ressurser i familien; 3) et sosioøkonomisk avstandsmål som måler avstanden fra den enkelte ungdoms verdi på målet for sosioøkonomiske ressurser i familien, til medianverdien i egen bydel; 4) innvandrerbakgrunn samt 5) bydelstilhørighet.

Subjektivt fattigdomsmål

Subjektiv fattigdom er målt gjennom følgende spørsmål i undersøkelsen: «Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?» med fem svaralternativer. 1= «god råd hele tiden»; 2= «stort sett hatt god råd»; 3= «hverken god eller dårlig råd»; 4 =stort sett dårlig råd» og 5= «dårlig råd hele tiden». I tråd med hvordan variabelen er brukt i tidligere studier (f.eks. Hansen

2010; Sletten 2010; Martens 2012) har vi slått sammen de som oppgir at familien «stort sett» og «hele tiden» har hatt dårlig råd og sammenligner denne gruppen med de øvrige. Fattigdom vil for mange være et skambelagt tema. At begrepet «fattigdom» ikke er en del av spørsmålsformuleringen kan i denne sammenheng både være en svakhet og en styrke for spørsmålets validitet som fattigdomsmål. Det kan tenkes at en del ville underrapportert eller unnlate å svare på et mer direkte spørsmål, motsatt kan en ikke vite at de som oppgir at familien har hatt dårlig råd faktisk har følt seg «som fattige» – eller har opplevd skam eller andre negative opplevelser som assosieres med fattigdom. Likevel fanger spørsmålsformuleringen opp det som mange vil mene er kjernen i fattigdomsbegrepet – en vurdering av at man har for få økonomiske ressurser.

Sosioøkonomisk ressursmål

Vi har ikke tilgang på inntektsstatistikk for husholdningene som ungdommene tilhører. For å indikere relativ ressursfattigdom har vi derfor brukt «the family affluence scale» (FAS), kombinert med opplysninger om foreldrenes utdanningsnivå og antall bøker i hjemmet. Vi antar at både FAS-målet, foreldrenes utdanning og antall bøker i hjemmet hver for seg gir begrenset informasjon om familiens økonomiske ressurser, men at vi ved å samle disse opplysningene får et mer treffsikkert mål på relativ ressursfattigdom. En slik antagelse er i overenstemmelse med Ensminger og kollegaer (2000) som – basert på spørreskjemadata fra ungdom og foreldre – konkluderer med at en kombinasjon av opplysninger om familieøkonomi, foreldrenes utdanning og husholdets sammensetning fungerer godt som proxy-mål for husholdsinntekt.

FAS-målet er tilpasset barn og unge og inkluderer spørsmål om familien har bil(er), om barna har eget soverom, antall feriereiser i familien siste år, samt antall datamaskiner (Currie m.fl. 2008; Sletten 2010; Nielsen mfl. 2015). Det er mulig å få maksimalt tre poeng på hver av disse tre indikatorene, som videre er slått sammen til en gjennomsnittsindeks (0-3). Et problem med FAS-målet er imidlertid at det er svært skjevfordelt (gjennomsnittet og medianen ligger høyt over midtpunktet på skalaen) og spredningen er liten. Ungdom flest i Oslo bor i familier som har mange av de forbruksgodene vi spør om. Dermed blir gruppen som skårer lavt på alle eller de fleste av underdimensjonene i FAS-målet betydelig mindre enn andelen barn og unge i inntektsfattige familier når vi ser på inntektsstatistikk fra Oslo⁸. For å styrke kvaliteten på

⁸ <http://statistikkbanken.oslo.kommune.no/webview/>

ressursmålet har vi derfor som nevnt kombinert ungdommenes skår på FAS-skalaen med opplysninger om foreldrenes utdanning (0-3)⁹ og antall bøker i hjemmet (0-3)¹⁰ i en felles indeks for familiens sosioøkonomisk status (heretter kalt SØS-skalaen).

SØS-skalaen er laget etter mal fra Bakken mfl. (2016) som gir en mer utførlig beskrivelse av hvordan skalaen er konstruert. I analysene er ungdommene videre delt inn i fem like store grupper basert på familiens plassering på SØS-skalaen. En sammenligning av de 20 prosentene av ungdom som plasseres i nedre 1/5 på SØS-skalaen (heretter kalt «lav SØS») med SSBs lavinntektsmål for 2013-2015 i Oslo viser at de to målene samvarierer noenlunde likt geografisk, men at andelen i kategorien for lav SØS-målet på vårt mål ligger noen prosentpoeng over lavinntektsmålet i de fleste bydelene. Dette gir en indikasjon på at vårt SØS mål fanger opp et lignende fenomen som lavinntektsmålet. Tidligere analyser som bruker en tilsvarende SØS-skala basert på data fra Ungdataundersøkelsene viser dessuten at skalaen gir systematiske utslag på ulike negative levekårsutfall, lav livskvalitet og opplevelsen av det å ha dårlig råd i ungdomstiden (Bakken m.fl. 2016).

Sosioøkonomisk avstandsmål

For å undersøke hvilken betydning avstand fra SØS-medianen i bydelen – i seg selv – har for ungdommenes opplevelse av at familien har dårlig råd (det subjektive fattigdomsmålet) har vi videre konstruert et sosioøkonomisk avstandsmål (heretter kalt «SØS-avstandsmålet»). Den enkelte ungdoms verdi på SØS-avstandsmålet er beregnet ved differansen mellom median skår på den tidligere omtalte SØS-skalaen i bydelen (aggregerte data for hver bydel) og hans eller hennes egen verdi på SØS-skalaen. Dette gir en kontinuerlig skala som starter med negativt fortegn og varierer fra -1.05 til 2.63. Negative tall vil i dette tilfellet si at ungdommen har en verdi på SØS-skalaen som ligger *over* medianen i egen bydel (mot relativ «ressursrikdom» lokalt), mens positive tall indikerer at ungdommene har en verdi på SØS-skalaen som ligger *under* medianverdien i bydelen (mot relativ «ressursfattigdom» lokalt). Ungdommene i gruppa med lav SØS (nedre 1/5 på SØS-skalaen) ligger alle under medianen i

⁹ Når begge foreldrene har utdanning ut over videregående har de fått skåren 3, i familier der kun den ene har høyere utdanning får ungdommene skåren 1,5, mens de som har to foreldre uten høyere utdanning har fått skåren 0.

¹⁰ 0 er «ingen bøker», 1,5 er «mellom 100 og 500 bøker» og 3 er «mer enn 1000 bøker».

sin bydel og de har dermed positive verdier på SØS-avstandsmålet (fra 0.17 til 2.63).

Bydelstilhørighet

Ungdommene har i undersøkelsen krysset av for hvilken bydel de bor i. Ungdommenes egenrapportering av ressurser i familien samsvarer med øvrig kunnskap om Oslo som en sosioøkonomisk delt by (jf. Hagen mfl. 1994; Ljunggren 2017). Det er store variasjoner i SØS-mediannivå mellom bydelene, og forskjellene følger et tradisjonelt vest–øst skille (vedleggsfigur 1). Ettersom antallet bydeler er høyt (14), mens relativt få ungdommer rapporterer om subjektiv fattigdom i hver enkelt bydel får vi mer robuste analyser og en mer oversiktlig fremstilling ved å dele inn bydelene i tre kategorier; «fattige», «middels rike» og «rike» bydeler.

De tre bydelskategoriene defineres ved å måle SØS-median for alle ungdommene i hver bydel. Deretter sorteres bydelene fra høyest til lavest SØS-nivå, før de slås sammen til tre bydelskategorier. Bydelene Vestre Aker, Ullern, Nordstrand, Nordre Aker og Frogner er samlet i bydelskategorien «rike bydeler» (SØS-median= 2.63-2.50). Videre har vi slått bydelene Østensjø og St. Hanshaugen sammen til «middels rike bydeler» (SØS-median= 2.37). Til slutt samles bydelene Bjerke, Grünerløkka, Søndre Nordstrand, Stovner, Gamle Oslo, Alna og Grorud til «fattige bydeler» (SØS-median= 2.16-1.95). Inndelingene er gjort basert på naturlig brudd (se vedleggsfigur 1). Plasseringen av Østensjø og St. Hanshaugen i en egen «middels»-kategori er gjort fordi de skiller seg både fra de «rike» og de «fattige» bydelene hva gjelder median SØS-nivå.

Innvandrerbakgrunn

Innvandrerbakgrunn er målt gjennom spørsmålet «Hvor er foreldrene dine født?». De som har begge foreldre født i utlandet kategoriseres med «*innvandrerbakgrunn*». Dette er i tråd med SSBs definisjon av personer med innvandrerbakgrunn, og «norskfødte med innvandrerforeldre» (SSB 2017b).

Analysestrategi

Kun de respondentene som har svart på alle de fire variablene (subjektiv fattigdom, sosioøkonomisk bakgrunn, bydel og innvandrerforeldre) er tatt med i de videre analysene (N=11 730). En sammenligning av dette *analytiske utvalget* med alle i datasettet viser at frafallet er på ca. 4 prosent og at det ikke påvirker fordelingen på de inkluderte variablene (vedleggstabell 1).

I de første analysene i resultatdelen presenteres bivariante sammenhenger mellom flere av de sentrale variablene i artikkelen. Deretter undersøker vi om sammenhengen mellom subjektiv fattigdom og ungdommenes skår på SØS-skalaen varierer mellom de tre bydelskategoriene. Poenget er her å undersøke om subjektiv fattigdom er mer utbredt blant ungdom med lav SØS i «rike bydeler».

I de siste delene av analysen inkluderes kun ungdom med lav SØS (nedre 1/5 på SØS-skalaen). Vi undersøker først om det er forskjeller mellom ungdom med og uten innvandrerbakgrunn når det gjelder tilbøyeligheten til å rapportere at familien har dårlig råd, avhengig av om de bor i «fattige», «middels rike» eller «rike» bydeler. Deretter gjennomfører vi en multippel lineær regresjonsanalyse¹¹ av utvalget med lav SØS. Her vises de samtidige sammenhengene mellom bydel, innvandrerbakgrunn samt sosioøkonomisk ulikhet og den subjektive fattigdomsopplevelsen.

RESULTATER

Vi begynner analysene med å vise hvordan ungdom med ulik sosioøkonomisk status og ungdom med innvandrerbakgrunn er fordelt i de tre bydelsgruppene. Denne oversikten gir et grunnlag for tolkningen av de kommende resultatene for subjektiv fattigdom.

¹¹ Med dikotom utfallsvariabel (som subjektiv fattigdom i vårt tilfelle) ville det vært naturlig å anvende logistisk regresjon. Effektestimater i den logistiske regresjonsmodellen har imidlertid den ulempen at de påvirkes av graden uobservert heterogenitet i modellen. Derfor kan vi ikke uten videre sammenligne odds ratios på tvers av grupper, utvalg eller modeller som inkluderer ulike uavhengige variabler (Mood 2009). Lineære modeller har dessuten en mer intuitiv fortolkning og resultatene er dermed lettere å formidle (Hellevik 2009). Koeffisientene (B) i modellene kan, multiplisert med 100, leses som antall prosentpoeng økning/ reduksjon i sannsynligheten for subjektiv fattigdom for en av ungdommene i lav SØS-utvalget. For å undersøke om lineær regresjon er en holdbar analysestrategi har vi i tillegg kjørt logistiske regresjoner og sammenlignet resultatene. Sammenligning av de ulike modellene viser samme substansielle sammenhenger og tilsvarende signifikansnivåer.

Tabell 1: Sosioøkonomisk status og innvandrerforeldre etter bydel (tredelt).

	Bydelstilhørighet				
	Fattig bydel (N=5571)	Middels rik bydel (N=1333)	Rik bydel (N=4826)		Oslo (N=11730)
	% (N)	% (N)	% (N)	Sig.	% (N)
<i>Sosioøkonomisk status</i>				<0,001	
- Lav	32 (1811)	17 (229)	7 (335)		20 (2375)
- Middels lav	26 (1443)	20 (272)	13 (611)		20 (2326)
- Middels	19 (1042)	24 (316)	22 (1051)		20 (2409)
- Middels høy	15 (829)	24 (320)	29 (1406)		22 (2555)
- Høy	8 (446)	15 (196)	29 (1423)		18 (2065)
Total	100	100	100		100
<i>Innvandrerforeldre</i>				<0,001	
- En el. ingen født i utlandet	44 (2432)	75 (994)	90 (4352)		66 (7778)
- Begge foreldre født i utlandet	56 (3139)	25 (339)	10 (474)		34 (3952)
Total	100	100	100		100

Tabell 1 viser at andelene med lav sosioøkonomisk status og andelene med innvandrerbakgrunn er svært forskjellig i de tre gruppene av bydeler. I de «rike bydelene» utgjør ungdom med lav SØS en marginal gruppe på totalt sju prosent, mens flertallet tilhører de to øverste sosioøkonomiske gruppene. I de sju «fattige» bydelene er det helt omvendt. Her utgjør ungdommene med lav SØS den største gruppa på godt over 30 prosent, mens de med høyest SØS er den marginale gruppa. Bare i de to «middels rike» bydelene er det en tilnærmet lik fordeling av ungdommer i de fem sosioøkonomiske gruppene. Unge med innvandrerbakgrunn utgjør videre drøyt halvparten av ungdommene i «fattige» bydeler (56 prosent), 23 prosent i de «middels rike» bydelene og bare ni prosent i de «rike». Tilleggsanalyser viser ikke uventet et betydelig overlapp mellom det å ha innvandrerbakgrunn og å tilhøre familier med lav SØS (presenteres ikke her).

Utbredelse av subjektiv fattigdom

Videre har vi sett på andelen som opplever dårlig råd i hele utvalget, og hvordan denne varierer etter hvilken sosioøkonomisk gruppe ungdommene tilhører, om foreldrene har innvandret eller ikke og etter bydelskategori.

Tabell 2: Subjektiv fattigdom etter sosioøkonomisk status, innvandrerbakgrunn og bydel. N = 11730

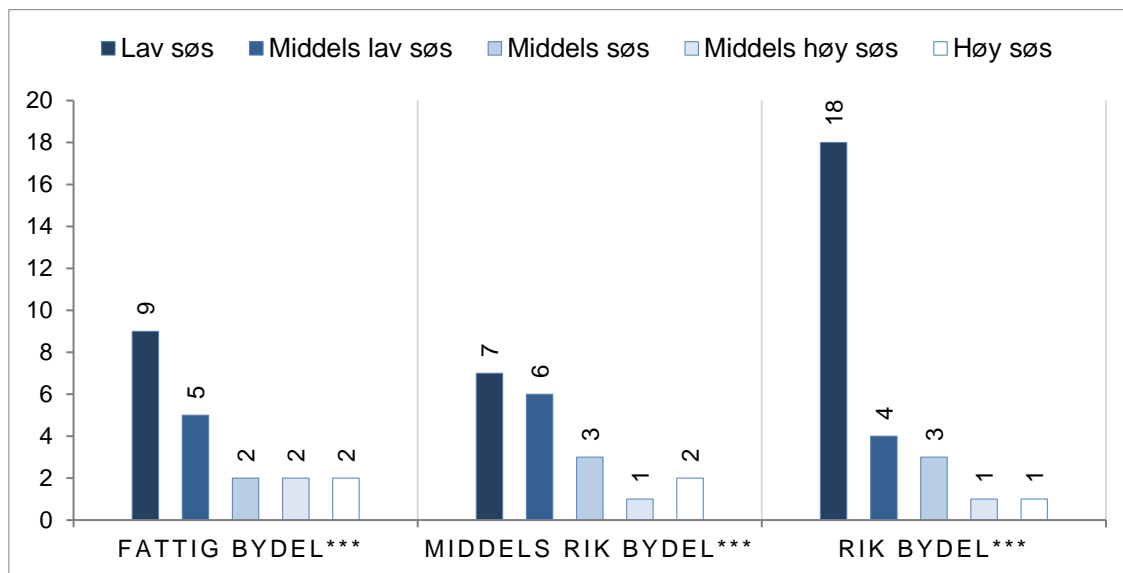
	Dårlig råd	Hverken eller	God råd	Sig.	Total
	% (N)	%	%		%
Alle ungdommer	4 (466)	14	82		100
<i>Sosioøkonomisk status</i>				<0,001	
- Lav	10 (245)	24	66		100
- Middels lav	5 (114)	20	75		100
- Middels	2 (55)	14	84		100
- Middels høy	1 (32)	8	91		
- Høy	1 (20)	5	94		
<i>Innvandrerbakgrunn</i>				<0,001	
- En el. ingen foreldre født i utlandet	3 (213)	13	84		100
- Begge foreldre født i utlandet	5 (253)	18	77		100
<i>Bydel (tredelt)</i>				<0,001	
- Fattig	5 (284)	17	78		100
- Middels rik	4 (46)	15	81		100
- Rik	3 (136)	10	87		100

Totalt er det kun en liten andel på fire prosent som opplever at familien har hatt dårlig råd (stort sett eller hele tiden to siste år), mens hele 82 prosent mener familien har hatt god råd. Det er store og signifikante forskjeller i opplevelse av familiens økonomi etter hvilken sosioøkonomisk familiebakgrunn ungdommene har. I gruppa med lav SØS opplever ti prosent at familien har dårlig råd, mot fem prosent i gruppa for middels lav SØS og kun én til to prosent i gruppene fra middels til høy SØS. Tilsvarende varierer andelen som opplever at familien har god råd fra 94 prosent i den øverste sosioøkonomiske gruppen til 66 prosent i de laveste. Ungdom med innvandrerbakgrunn er videre overrepresentert blant de som oppgir at familien har dårlig råd. Dette gjelder henholdsvis fem prosent av de med innvandrerforeldre og tre prosent av de øvrige ungdommene. Resultatet er ikke overraskende, gitt at 42 prosent av alle Oslo-barn med innvandrerforeldre i 2015 levde i vedvarende lavinntekt (SSB 2017a). Det er mer overraskende at forskjellene ikke er større.

Det er videre en liten men signifikant forskjell mellom bydelskategoriene i andelen som oppgir at familien har dårlig råd. Andelen er størst i de «fattige bydelene» (fem prosent), synker så med ett prosentpoeng til de «middels rike bydelene» (fire prosent) og faller ytterligere ett prosentpoeng i de «rike bydelene» (tre prosent). Igjen var det forventet å finne en slik sammenheng, men overraskende at den er såpass svak ettersom det er mer enn fire ganger så stor sjans for å leve i en familie med lav SØS i de «fattige bydelene» sammenlignet med de «rike» (tabell 1). For å utforske nærmere de relativt små

variasjonene mellom bydelene når det gjelder subjektiv fattigdom viser figur 1 andelen subjektivt fattige etter sosioøkonomisk kategori separat for de tre bydelsgruppene.

Figur 1: Andel subjektivt fattige etter sosioøkonomisk kategori. Separate krysstabellanalyser for bydelsgruppene (se tabell 1 for prosentueringsgrunnlag). *** $p < 0,001$

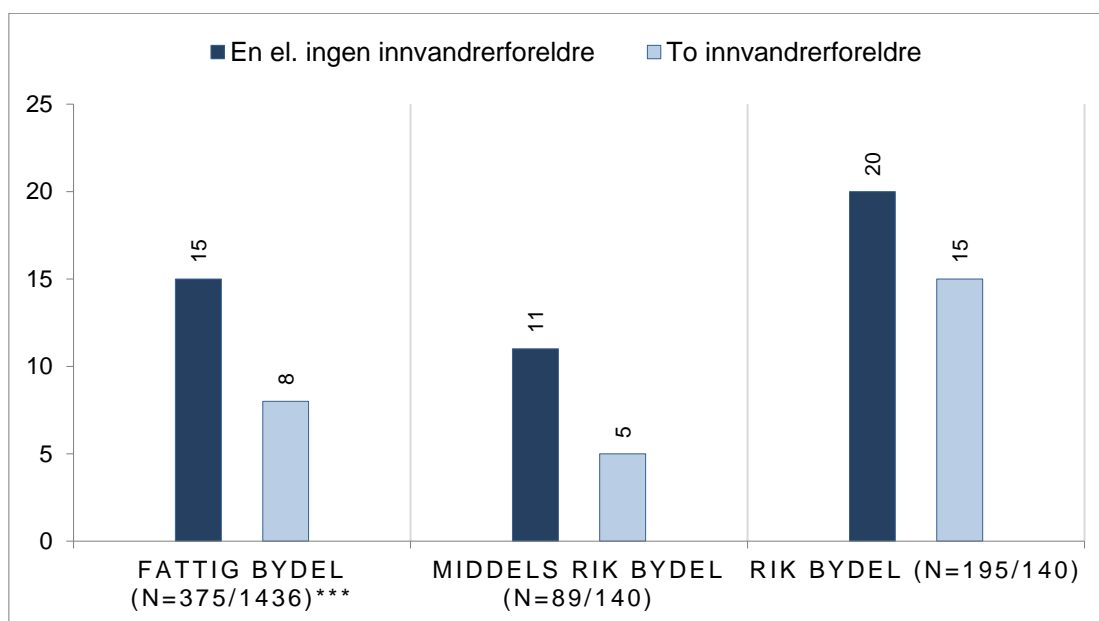
I de «fattige bydelene» er fordelingen av subjektivt fattige tilnærmet lik den som ble vist for hele Oslo (se tabell 2). Dette gjenspeiler at det store flertallet av de med lav eller middels lav SØS bor i disse bydelene, og at de fleste subjektivt fattige igjen tilhører disse sosioøkonomiske gruppene. Det er klart flest subjektivt fattige (ni prosent) i lav SØS-gruppa, deretter fem prosent i den middels lave SØS-gruppa og to prosent i de øvrige gruppene.

I de «middels rike bydelene» er det bare en liten forskjell i andelen subjektivt fattige mellom lav SØS-gruppa og den middels lave gruppa (seks og syv prosent). I de «rike bydelene» er andelen subjektivt fattige i lav SØS-gruppa derimot betydelig høyere, hele 18 prosent av disse ungdommene har en opplevelse av at familien har hatt dårlig råd. Blant de øvrige sosioøkonomiske gruppene er andelen subjektivt fattige synkende fra fire til en prosent. Den største forskjellen mellom bydelskategoriene er altså at det blant ungdommer med lav SØS er dobbelt så høy andel subjektivt fattige i de «rike» som i de andre bydelene. Hadde ungdommene med lav SØS i «fattige bydeler» opplevd seg som fattige like ofte som de i «rike bydeler» ville de generelle bydelsforskjellene (i tabell 2) også vært større. Sagt på en annen måte kan noe av

årsaken til de små forskjellene mellom bydelskategoriene (i subjektiv fattigdom) altså være at ungdom med lav SØS i «fattige bydeler» noe sjeldnere enn ungdom med lav SØS i «rike bydeler», oppgir at familien har dårlig råd.

Ungdom i familier med lav SØS – betydningen av innvandrerbakgrunn og bydel
Videre følger analyser kun blant ungdom i kategorien for lav SØS (N=2 375). Det er disse ungdommenes opplevelser som er artikkelens hovedfokus, og vi skal begynne med å undersøke forskjellen mellom ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i denne gruppen. Kan en overrepresentasjon av ungdom med innvandrerbakgrunn i de «fattige bydelene» være med å forklare at ungdom i familier med lav SØS noe sjeldnere oppgir at familien har dårlig råd i disse bydelene? Figur 2 presenterer først forskjellen i andelen subjektivt fattige etter innvandrerbakgrunn, separat for hver av de tre bydelskategoriene.

Figur 2: Andeler subjektivt fattige etter foreldres innvandrerbakgrunn i utvalget med lav SØS. Separate analyser for bydelsgruppene. *** p < 0,001

Figur 2 viser for det første at de høyeste andelene subjektivt fattige (blant de med lav SØS) finnes i de «rike bydelene». Videre er det færre subjektivt fattige blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant de øvrige, i alle tre bydelsgrupper. I de «fattige bydelene», der flertallet av byens unge med lav SØS bor, er det nesten halvparten så vanlig for de med innvandrerbakgrunn å oppleve subjektiv fattigdom som hos de øvrige ungdommene i bydelen.

Én mulig forklaring på de relativt små bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom kan dermed være at ungdom med innvandrerbakgrunn (som i snitt

har lavere tilbøyelighet til å rapportere at familien har dårlig råd) er overrepresentert blant ungdom i familier med lav SØS i de «fattige bydelene».

Betydningen av individuell avstand til ressursnivået i egen bydel

Analysene har så langt antydnet at sannsynligheten for at ungdom i familier med lav SØS opplever at familien har dårlig råd er størst i bydeler der disse ungdommene skiller seg mest fra det «gjengse» SØS-nivået i bydelen. Samtidig har vi gjort analyser som peker mot at andelen subjektivt fattige i de «fattige bydelene», «holdes nede» fordi ungdom med innvandrerbakgrunn er overrepresentert her. For å undersøke holdbarheten av disse funnene gjennomfører vi nedenfor lineære regresjonsanalyser. Utfallsvariabelen er subjektiv fattigdom. Poenget er for det første å undersøke hvordan bydelstilthørighet påvirker sannsynligheten for at ungdom (i familier med lav SØS) opplever subjektiv fattigdom i en tenkt situasjon der andelen unge med innvandrerbakgrunn var lik på tvers av bydeler. For det andre ønsker vi å undersøke betydningen av bydel i en tenkt situasjon der også avstanden fra SØS-medianen i bydelen (blant ungdom med lav SØS) var lik i alle bydelene. Til det siste formålet introduseres «SØS-avstandsmålet» i regresjonsanalysen. Utvalget er ungdom med lav SØS, og i disse analysene inkluderes alle de 14 bydelene (framfor det tredelte bydelsmålet).

I tabell 3 (neste side) er bydelene sortert synkende etter avstanden mellom ressursnivået hos de med lav SØS og median SØS-nivå i bydelen. Vestre Aker (referansen) har den klart høyeste andelen subjektivt fattige blant de med lav SØS (21 prosent), og i den bivariate modellen er hovedmønsteret en synkende (men ikke perfekt¹²) sammenheng mellom denne bydelsrangeringen og subjektiv fattigdom. Andelene subjektivt fattige i alle de «fattige bydelene» er under halvparten av Vestre Aker, og forskjellene er signifikante.

¹² Noen bydeler avviker fra mønsteret. Blant de 'rike' skiller Ullern seg ut med en noe lavere andel subjektivt fattige. I de 'fattige' bydelene skiller Grünerløkka seg ut med andeler som ligner mer på de rikeste bydelene. Av de to 'middels rike' bydelene har Østensjø den klart laveste andelen i hele Oslo, mens St. Hanshaugen hadde en av de høyeste andelene.

Tabell 3: Lineær regresjon av bydelstilhørighet, om foreldrene har innvandret og avstand til sosioøkonomisk median i egen bydel på subjektiv fattigdom. Utvalget med lav SØS. (N=2375)

	Bivariate	Modell 1	Modell 2	Modell 2b
	<i>B</i> (%)	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>B</i>
Bydel				
<i>Vestre Aker (ref)</i>				
Ullern	-,08 (13%)	-,10	-,10	-,10
Nordstrand	-,02 (19%)	-,02	-,01	-,02
Nordre Aker	-,03 (18%)	-,04	-,03	-,03
Frogner	-,05 (16%)	-,05	-,02	-,04
Østensjø	-,16*** (5%)	-,15***	-,11**	-,14**
St. Hanshaugen	-,03 (18%)	-,02	,01	-,01
Bjerke	-,11** (10%)	-,09**	-,03	-,08*
Grünerløkka	-,05 (16%)	-,04	,03	-,03
Søndre Nordstrand	-,11** (10%)	-,09**	-,02	-,08*
Alna	-,13** (8%)	-,11**	-,04	-,10**
Gamle Oslo	-,12** (9%)	-,10*	-,03	-,10*
Stovner	-,12** (9%)	-,09*	-,03	-,09*
Grorud	-,11** (10%)	-,09*	-,02	-,08*
<i>Konstant</i>	,21*** (21%)			
Foreldre født i utlandet				
<i>En el. ingen (ref)</i>				
To utenlandsfødte foreldre	-,08*** (8%)	-,06***	-,07***	-,07***
<i>Konstant</i>	,16*** (16%)			
Avstand til sosioøkonomisk median i egen bydel (0,17 – 2,63)	,11***		,11***	
<i>Konstant</i>	,01***			
Sosioøkonomisk status (0.00 – 1.78)	-,10***			-,11***
<i>Konstant</i>	,23***			
Konstant		,24***	,09*	,37*
Justert R ²		,02	,04	,04

*p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Modell 1 viser sammenhengen mellom bydel og subjektiv fattigdom kontrollert for innvandrerbakgrunn. Det å ha to innvandrerforeldre gir for det første seks prosentpoeng lavere forekomst av subjektiv fattigdom enn for ungdom uten innvandrerbakgrunn, kontrollert for bydelstilhørighet. Når det justeres for at andelen med innvandrerbakgrunn er ulik på tvers av bydelene reduseres avstanden til Vestre Aker (referansen), likevel gjenstår det fremdeles et signifikant lavere nivå av subjektiv fattigdom i de «fattige bydelene». Unntaket er Grünerløkka, som heller ikke var signifikant ulik Vestre Aker i den bivariate modellen. Det kan dermed se ut som en høy andel med innvandrerbakgrunn i de «fattige bydelene» bidrar til litt større bydelsforskjeller (innad i gruppa som

har lav SØS), enn det som ville vært tilfelle hvis bosetningsmønsteret var annerledes. Forskjeller i andelen med innvandrerbakgrunn ser likevel på ingen måte ut til å være hovedforklaringen til de bydelsforskjellene vi finner i subjektiv fattigdom.

I modell 2 introduseres ungdommenes avstand til sosioøkonomisk median i egen bydel (avstandsmålet). Konstantleddet er nå 9, som er (den rent teoretiske) prosent sannsynligheten for subjektiv fattigdom for de som bor i Vestre Aker, ikke har innvandrerforeldre og har en skåre på SØS-skalaen som tilsvarer SØS-median i bydelen. Kontrollert for SØS-avstandsmålet nærmer de fleste av bydelskoeffisientene seg 0 (ingen forskjell) og det er ingen av de «fattige bydelene» som skiller seg signifikant fra Vestre Aker lenger. Når variasjonene i avstand til median i egen bydel utjevnes reduseres altså bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom så godt som helt. Det er kun Østensjø som fortsatt har signifikant lavere sannsynlighet for subjektiv fattigdom enn Vestre Aker. Innvandrerbakgrunn har imidlertid fortsatt en signifikant effekt på omtrent samme nivå som i den bivariate analysen og i modell 1. Funnet om at ungdom med innvandrerbakgrunn (i familier med lav SØS) har lavere sannsynlighet for å oppleve subjektiv fattigdom påvirkes dermed ikke av at det justeres for ungdommenes avstand til SØS-median i bydelen. Koeffisienten for SØS-avstandsmålet er også lik i den bivariate modellen og i modell 2. Sammenhengen mellom avstand til SØS-median i egen bydel og subjektiv fattigdom, ser dermed ikke ut til å forklares av hvilken bydel ungdommene bor i eller innvandrerbakgrunn.

I modell 2b har vi byttet ut avstandsmålet med den kontinuerlige SØS-variabelen. Dette har vi gjort for å dobbeltsjekke om det faktisk er avstand til SØS-median i egen bydel, og ikke variasjon på SØS-skalaen innad i gruppa med lav SØS, som forklarer mest av bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom. Resultatet viser for det første at SØS-skalaen har tilnærmet identisk sammenheng med utfallsvariabelen, subjektiv fattigdom, som SØS-avstandsmålet (men med motsatt fortegn da avstandsmålet er snudd sammenlignet med SØS-skalaen). Fordi avstandsmålet er konstruert med utgangspunkt i ungdommenes skåre på det kontinuerlige SØS-målet er de to målene ikke uventet sterkt korrelert (Pearson $R=-0.91$), og det ville gitt problemer med multi-kollinearitet hvis disse ble inkludert i samme regresjonsmodell (Almquist m.fl. 2016). Det viktige poenget i denne sammenheng er imidlertid at bydelsvariabelene påvirkes ulikt, avhengig av om vi kontrollerer for avstand til SØS-median i bydelen (avstandsmålet) eller det kontinuerlige SØS-målet.

I modell 2b er det fortsatt signifikante bydelsforskjeller på omtrent samme nivå som i modell 1. Gitt at ungdommene i kategorien for lav SØS har tilnærmet lik «absolutt ressursmengde» på tvers av bydelene (men ulik avstand til median i egen bydel) vil bydelsforskjellene altså fortsatt vært store. Resultatet er ikke overraskende da tilleggsanalyser viser at medianverdien på SØS-skalaen innad i gruppa av ungdommer med lav SØS (laveste 1/5) varierer lite mellom bydelene, og forskjellene er heller ikke signifikante ($p=0.060$). Det er altså ikke mulig å si at ungdommene som er kategorisert med lav SØS på østkanten avviker spesielt fra de som bor på vestkanten, når det gjelder sosioøkonomiske ressurser i familien. De ligger på omtrent samme nivå på den kontinuerlige SØS-skalaen. Samlet tyder dette på at de bydelsforskjellene vi finner verken kan forklares (fullt ut) av forskjeller i andelen med innvandrerbakgrunn eller at ungdom med lav SØS i de «rike bydelene» er særlig utsatt objektivt sett (det vil si ligger lavere på den kontinuerlige SØS-skalaen, enn ungdom med lav SØS i de «fattige bydelene»).

AVSLUTNING

Et hovedspørsmål i artikkelen har vært om ungdoms subjektive opplevelsen av fattigdom preges av nabolaget der de bor. Analysene bekrefter en slik sammenheng. Den subjektive opplevelsen av at familien har dårlig råd – blant ungdom i familier som objektivt sett har lite – er mer utbredt i velstående nabolag. I tillegg ønsket vi å undersøke hvilken betydning innvandrerbakgrunn har for bydelsforskjeller i subjektiv fattigdom. På dette punktet viser analysene at ungdom med innvandrerbakgrunn har noe lavere tilbøyelighet til å oppgi at familien har dårlig råd. Når vi tar hensyn til dette reduseres bydelsforskjellene (i subjektiv fattigdom) noe, men hovedbildet er fortsatt det samme: når den relative avstanden til jevnaldrende flest er stor, er det også større sjanse for at ungdom i familier med et lavt ressursnivå opplever at familien har dårlig råd.

Subjektiv fattigdom i Oslos bydeler

Det er få Osloungdommer, totalt sett, som rapporterer at familien har hatt dårlig råd de to siste årene. I hele utvalget gjelder dette kun 4 prosent. Denne andelen er omtrent lik andelene i ungdataundersøkelser gjennomført i en rekke andre norske kommuner (Sletten 2017). At Oslo skårer såpass likt resten av landet er interessant når vi vet at andelene som lever med vedvarende lavinntekt er betydelig høyere i Oslo (SSB 2017a). Fra tidligere studier vet vi

imidlertid at overlappet mellom objektive og subjektive fattigdomsmål på ingen måte er perfekt (Sandbæk og Pedersen 2010; Martens 2012).

Heller ikke våre analyser tyder på at den subjektive opplevelsen av dårlig råd er begrenset til de ungdommene som objektivt sett har minst. Likevel er dette fenomener som henger tydelig sammen. Flertallet både av de som bor i familier med lav sosioøkonomisk status, og de som subjektivt opplever at familien har dårlig råd, bor i bydelene der mange av de jevnaldrende også tilhører familier med lav sosioøkonomisk status. I disse bydelene er avstanden fra SØS-median til SØS-nivået hos de som har minst relativt liten. I bydeler vi har kategorisert som «rike» er det motsatt slik at majoriteten tilhører familier med høyere sosioøkonomisk status enn gjennomsnittet i Oslo, og her vil avstanden fra de som har minst til det «gjengse» nivået av sosioøkonomiske ressurser i ungdomsfamiliene være betydelig større. Det er som tidligere nevnt grunn til å tro at ungdoms vurdering av sin egen situasjon preges av hvilke referansegrupper de forholder seg til i nærmiljøet. Når ungdom i familier med lav sosioøkonomisk status sammenligner sin situasjon med jevnaldrende i sine omgivelser gir det sannsynligvis en annen opplevelse av avstand til «det normale» i de «rike» enn i de «fattige» bydelene. Som nevnt er et sentralt funn i artikkelen nettopp at det er i de «rike bydelene» at ungdom i familier med lav SØS oftest oppgir at familien har dårlig råd.

Betydningen av innvandrerbakgrunn for subjektiv fattigdom

Analysene viser også at sjansen for å oppgi at familien har dårlig råd – blant de med lav sosioøkonomisk status – er mindre blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant ungdom med norsk familiebakgrunn. Dette er i tråd med andre studier som har vist at barn med innvandrerbakgrunn i lavinntektsfamilier noe sjeldnere gir uttrykk for subjektiv fattigdom (Hansen 2010). I våre analyser ser en slik «innvandrer-effekt» ut til å være tilstede i alle de tre bydelsgruppen («rike», «middels rike» og «fattige» bydeler). Samtidig viser analysene at bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom *også* gjelder unge med innvandrerbakgrunn. Samlet kan funnene dermed tolkes dithen at teorien om subjektiv relativ deprivasjon også gjelder for unge med innvandrerbakgrunn, men at de i utgangspunktet har lavere tilbøyelighet for å oppleve seg som fattige.

Et slikt funn kan muligens forstås ut ifra teorien om doble referanserammer. Antagelsen er da at referansegruppen til unge med innvandrerbakgrunn gjenspeiler en flerkulturell identitet, hvor for eksempel forholdene i foreldrenes hjemland er et relevant sammenligningsgrunnlag. Et lignende

fenomen kan finnes i den formen for utenforskap som gjør at mange norske ungdommer med innvandrerforeldre omtaler seg selv som «utlendinger» – de vil da kanskje sammenligne seg mer med andre barn av innvandrere som oftere har en lignende (lav) sosioøkonomisk bakgrunn, enn med ungdom som har norsk bakgrunn. Denne typen mekanismer kan føre til en undervurdering eller «underrapportering» av at familiene har dårlig råd, og ligner på det Korbøl og Midtbøen (2018) omtaler som «marginale sammenligningsgrunnlag» eller på teorien om «doble referanserammer» i nyere migrasjonslitteratur (Friberg og Midtbøen 2018).

En slik tolkning kan passe med våre funn, men på dette punktet er data og analyser ikke utdypende nok til å konkludere entydig om mekanismer. Derimot kan vi konkludere med større sikkerhet når det gjelder spørsmålet om hvordan andelen unge med innvandrerbakgrunn i de ulike bydelene virker inn på bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom. I de multivariate analysene så vi en viss reduksjon av bydelsforskjellene (i subjektiv fattigdom) når vi justerte for innvandrerbakgrunn. Dette kan tyde på at en liten del av bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom kan tilskrives en «innvandrereffekt» - at ungdom med innvandrerbakgrunn både er overrepresentert i de «fattige» bydelen og har lavere tilbøyelighet til å rapportere at familien har dårlig råd. Hovedmønsteret består imidlertid. Også etter en kontroll for innvandrerbakgrunn viser analysene at ungdom (med lav SØS) i de «fattige bydelene» har lavere risiko for å oppgi at familien har dårlig råd.

Betydningen av å ha mindre enn andre i nabolaget

Vi har tatt utgangspunkt i Townsends relative fattigdomsforståelse for å forstå betydningen av nærmiljøets sosiale sammensetning. Det at ungdom i familier med lav sosioøkonomisk status oftere rapporterer om subjektiv fattigdom når de bor i de mer velstående bydelene på Oslo vest kan sannsynligvis tolkes i lys av teorien om subjektiv relativ deprivasjon (Halleröd 2006). I følge teorien vil våre forventninger til livet, og dermed også vår opplevelse av et å ha dårlig råd, preges av de vi omgås til daglig og de vi identifiserer oss med. Funnet fra den multivariate regresjonsanalysen stemmer godt med denne teorien fordi det er avstand til det «normale» ressursnivået i bydelen som bidrar til å forklare bydelsforskjellene i subjektiv fattigdom, ikke objektive forskjeller på SØS-skalaen eller andelen unge med innvandrerbakgrunn i bydelen. Sagt på en annen måte øker sannsynligheten for at ungdom i familier med lav SØS opplever at familien har dårlig råd med avstand til SØS-medianen i den bydelen der de bor.

Selv om vi ikke har undersøkt ungdommenes opplevelse av skam eller utenforskap direkte er det grunn til å tro at mange av dem som oppgir at familien har hatt dårlig råd de to siste årene faktisk opplever dette som en belastning – og at denne belastningen er større jo mer ungdommene skiller seg ut fra jevnaldrende i nabolaget. Som kommentert innledningsvis har flere studier vist at den største byrden for barn i fattige familier er det å skille seg ut og å ikke kunne delta på lik linje med andre i nærmiljøet (Redmond 2008). Materiell fattigdom knyttes også ofte til skamfølelse, stress og tilbaketrekning (Walker m.fl. 2013). Sett i lys av denne kunnskapen kan det å vokse opp i omgivelser der mange har bedre økonomi enn deg faktisk utgjøre en ekstra belastning for ungdom i fattige familier. Dette står tilsynelatende i motsetning til nabolagstudier som hovedsakelig har fokusert på de positive sidene ved å vokse opp i velstående nabolag, og tilsvarende negative framtidsutsikter for de som vokser opp i nabolag der de fleste har lite (se f.eks. Toft og Ljunggren 2016). Samtidig er utfallsmålene ulike. Det er fullt mulig å tenke seg at det å skille seg ut fra normalen blant jevnaldrende i nærmiljøet utgjør en belastning *i ungdomstiden* (i form av sosial eksklusjon, skam og mindreverdighetsfølelse), samtidig som tilgang på kontakter, ressurspersoner og rollemodeller i nærmiljøet kan være med å bidra til at disse ungdommene oppnår høyere utdanning og bedre jobber *i framtiden* – enn de ville gjort hvis de bodde i mindre velstående nabolag. Som redegjort har også tidligere studier som har forsket på ungdomsnære utfall (skam, sinne, normløshet, kriminalitet i ungdomstiden) antydnet at det å være fattige i mer velstående nabolag kan utgjøre en ekstra risiko – i ungdomstiden (Ogders m.fl. 2015, Bernburg m.fl. 2009).

Funnene i artikkelen peker uansett mot at det å vokse opp i rike nabolag kan utgjøre en belastning, og bidrar dermed til å nyansere synet på oppvekst i ressurssterke nabolag som en beskyttelsesfaktor for barn i inntektsfattige familier. Det er god grunn til å studere nærmere både hvilken betydning den subjektive opplevelsen av å være fattig i ellers velstående nabolag har for livskvalitet i ungdomstiden og på lang sikt. Samtidig trengs mer kunnskap og bevissthet om hvordan opplevelsen av det *å ha lite der de fleste har mye* forsterkes eller forebygges i møtet med nærmiljøet, skolen og andre sosiale arenaer der barn og unge i fattige familier ferdes.

LITTERATUR

- Almquist, Y. B. , S. Ashir & L. Brännström (2016). *A guide to quantitative methods versjon 1.0.3*. Stockholm: Centre for Health Equity Studies.
- Andersen, P. L. & A. Bakken (2015). *Ung i Oslo 2015*. NOVA Rapport 8/15 (trykt utg.). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A (2016). Endringer i skoleengasjement og utdanningsplaner blant unge med og uten innvandringsbakgrunn. Trender over en 18-årsperiode. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 16(1), 40-62.
- Bakken, A (2018). *Ungdata. Nasjonale resultater 2018*. NOVA rapport 8/18. Oslo: NOVA
- Bakken, A., L. R. Frøyland & M.A. Sletten (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv : hva sier Ungdata-undersøkelsene?*. NOVA rapport 3/2016 (trykt utg.). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A., & M.A. Sletten (2000). Innvandrerungdoms planer om høyere utdanning - realistiske forventninger eller uoppnåelige aspirasjoner? *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 17(1), 27-36.
- Ben-Arieh, A. (2009). Social indicators of children's well-being past present and future. I Ben-Arieh, A. & Frønes, I. (red.) *Indicators of children's well-being: Theory and practices in multi-cultural perspective*. New York: Springer.
- Bernburg, J. G., Thorlindsson, T., & Sigfusdottir, I. D. (2009). Relative deprivation and adolescent outcomes in Iceland: A multilevel test. *Social Forces*, 87(3), 1223-1250.
- Brattbakk, I. & B. Andersen (2017). *Oppvekststedets betydning for barn og unge : nabolaget som ressurs og utfordring 07/2017*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Brattbakk, I. & T. Wessel (2013). Long-term Neighbourhood Effects on Education, Income and Employment among Adolescents in Oslo. *Urban Studies* 50 (2): 391-406. doi: <https://doi.org/10.1177/0042098012448548> .
- Brattbakk, I., & T. Wessel (2013). Long-term neighbourhood effects on education, income and employment among adolescents in Oslo. *Urban Studies*, 50(2), 391-406.
- Brattbakk, I. & T. Wessel (2017). Hva smitter i Oslos Nabolag? I Ljunggren, J. (red): *Oslo-ulikhetenes by*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske.
- Currie, C. mfl. (2008). Researching health inequalities in adolescents: The development of the Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Family Affluence Scale. *Social Science & Medicine* 66 (6): 1429-1436. doi: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.11.024>.
- Davis, J. A. (1959). A formal interpretation of the theory of relative deprivation. *Sociometry*, 22(4), 280-296.
- Elstad, J. I.. (2010). Spørreskjemaundersøkelsenes fallgruber. I Widerberg, K. (red.), M.N. Hansen & D. Album: *Metodene våre : eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ensminger, M. E. mfl. (2000). The validity of measures of socioeconomic status of adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 15(3), 392-419.

- Fløtten, T., & Pedersen, A. W. (2008). Fattigdom som mangel på sosialt aksepterte levekår. I *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fløtten, T. (red) (2009). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fløtten, T., E. Dahl & A. Grønningsæter. (2001). *Den norske fattigdommen : hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Vol. 2001:16. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Friberg, J. H., & Midtbøen, A. H. (2018). The Making of Immigrant Niches in an Affluent Welfare State. *International Migration Review*, 0197918318765168.
- Guio, A. Cmfl. Towards an EU measure of child deprivation. *Child indicators research*, 11(3), 835-860
- Halleröd, B. (2006). Sour grapes: Relative deprivation, adaptive preferences and the measurement of poverty. *Journal of Social Policy*, 35(3), 371-390.
- Halvorsen, K. (2011). Teori, måling og omfang av barnefattigdom. I Seim, S. (red.) & H. Larsen: *Barnefattigdom i et rikt land : kunnskapsoppsummering om fattigdom og eksklusjon blant barn i Norge*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Sosialforsk, Avdeling for samfunnsfag.
- Hansen, T. (2010). Barns opplevelse av familieøkonomien og egne materielle ressurser. I
- Sandbæk, M. (red.) & A. W. Pedersen: *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier: en panelstudie 2000-2009*. NOVA-rapport (trykt utg.). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hegna, K. (2014). Changing Educational Aspirations in the Choice of and Transition to PostCompulsory Schooling – A Three-Wave Longitudinal Study of Oslo Youth. *Journal of Youth Studies* 17 (5): 592–613.
<https://doi.org/10.1080/13676261.2013.853870>.
- Hellevik, O. (2009). Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality & Quantity* 43 (1): 59-74. doi: <https://doi.org/10.1007/s11135-007-9077-3>.
- Hjalmarsson, S., & C. Mood. (2015). Do poorer youth have fewer friends? The role of household and child economic resources in adolescent school-class friendships. *Children and Youth Services Review*, 57, 201-211.
- Hyggen, C., I. Brattbakk og E. Borgeraas (2018). Muligheter og hindringer for barn i lavinntektsfamilier. En kunnskapsoppsummering. NOVA Rapport 11/2018. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- James, A. & A. Prout. (1997). *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. utgave. London: Falmer Press.
- Jo, Y. N. (2013). Psycho-social dimensions of poverty: When poverty becomes shameful. *Critical Social Policy*, 33(3), 514-531.

- Kaya, G., & M. Barmark. (2018). Traditional versus experimental pathways to university: Educational aspirations among young Swedes with and without an immigrant background. *Journal of Youth Studies*, 1-16.
- Kindt, M.T. & K. Hegna (2017). Innvandrerdrev på Oslos østkant. Aspirasjoner om høyere utdanning blant yrkesfagelever og elitestudenter med innvandrerbakgrunn i Oslo. Ljunggren, Jørn (Red.). *Oslo - ulikhetenes by*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Korbøl, A. & A.H. Midtbøen (2018). *Den kritiske fase. Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kristofersen, L.B. (2008). Barns opplevelse av familieøkonomien og egne økonomiske ressurser. I Sandbæk, M. (Red.): *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. 10. s. 163-172.
- Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv?* Oslo: NOVA/Ungforsk.
- Lippman, L. H. (2007). Indicators and indices of child well-being: A brief American history. *Social Indicators Research*, 83(1), 39-53.
- Ljunggren, J. (red.) (2017). *Oslo : ulikhetenes by*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Martens, C. T. (2012). *Subjektiv fattigdom i et velferdssamfunn : barn og foreldres opplevelse av økonomisk knapphet 2000-2009*. NOVA notat nr. 3/2012 (trykt utg.). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Mayer, S. E. (1997). *What money can't buy: family income and children's life chances*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Middleton, S. (2000). Agreeing poverty lines: the development of consensual budget standards methodology. *Researching Poverty, Aldershot: Ashgate*, 59-76.
- Nieuwenhuis, J., & Hooimeijer, P. (2016). The association between neighbourhoods and educational achievement, a systematic review and meta-analysis. *Journal of Housing and the Built Environment*, 31(2), 321-347.
- Odgers, C. L. mfl. (2015). Living alongside more affluent neighbors predicts greater involvement in antisocial behavior among low-income boys. *Journal of child psychology and psychiatry*, 56(10), 1055-1064.
- Redmond, G. (2008). Children's Perspectives on Economic Adversity: A review of the literature. *Innocenti Discussion Papers 2008*. Firenze: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Ringen, S. (1988). Direct and indirect measures of poverty. *Journal of social policy*, 17(3), 351-365.
- Sandbæk, M. & A. S. Grødem (2009). Barnefattigdom i et rettighetsperspektiv. I Fløtten, T. (red.): *Barnefattigdom* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sandbæk, M. & A. W. Pedersen. (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier: en panelstudie 2000-2009*. NOVA-rapport (trykt utg.) 10/2010. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

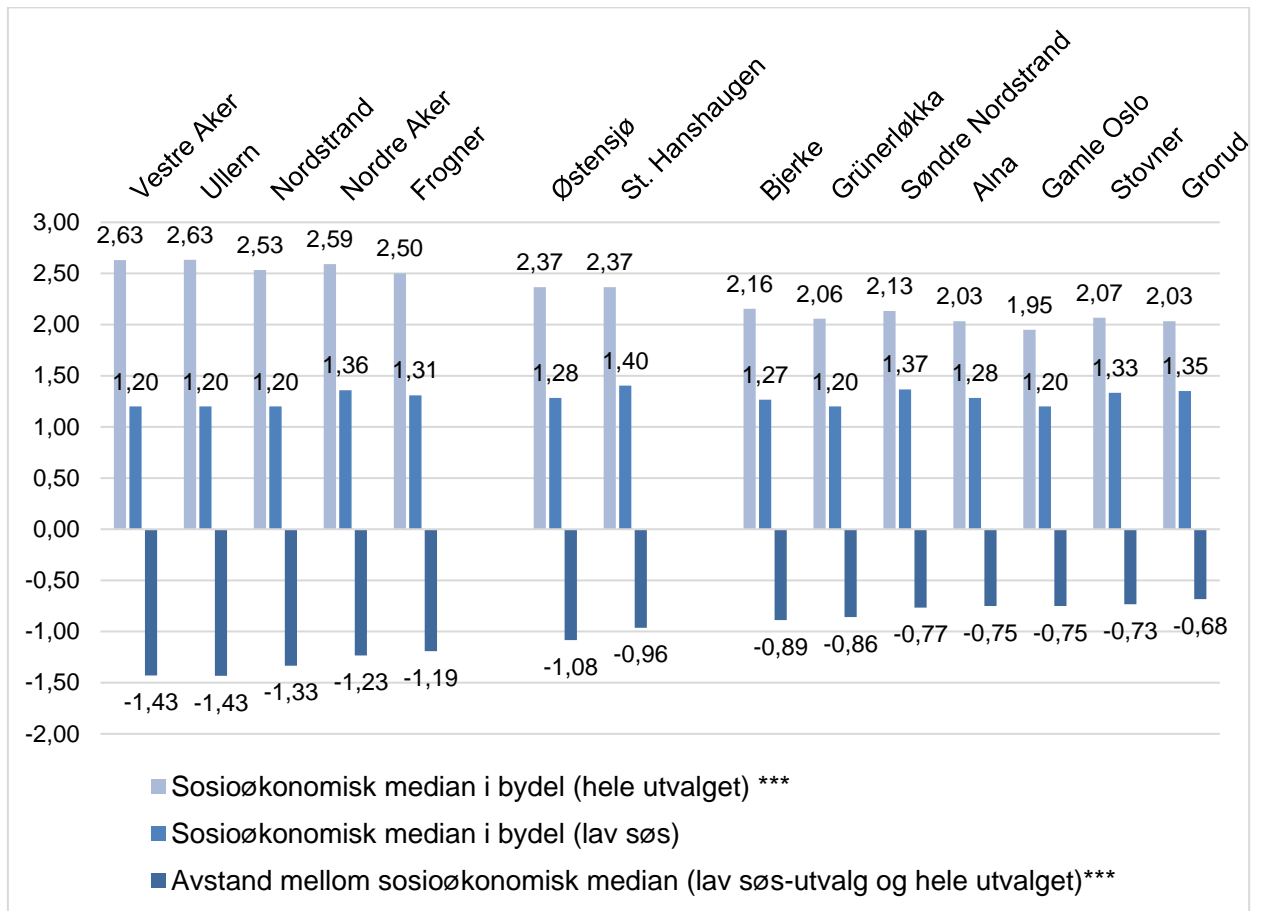
- Sen, A. (1983). Poor, relatively speaking. *Oxford economic papers*, 35(2), 153-169.
Lister 2004
- Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13–16-year-old Norwegians. *Journal of youth studies*, 13(3), 291-315.
- Sletten, M. A. (2011). *Å ha, å delta, å være en av gjengen : velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv*. 11/2011. Oslo: NOVA - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Spicker, P., S.A. Leguizamón & D. Gordon. (2007). *Poverty: An International Glossary*. 2. utg. International Studies in Poverty Research. London & New York: CROP & Zed Books. Nedlastet 19.09.17 fra <https://www.crop.org/viewfile.aspx?id=238>.
- Statistisk sentralbyrå. (2017a). Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Tabell: 11591: Utviklingen i vedvarende lavinntekt, etter alder og innvandringsstatus 2013-2015.
- Statistisk sentralbyrå. (2017b). Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre: Om statistikken. Nedlastet 13.11.17 fra <https://www.ssb.no/innvbef#om-statisikken-1>.
- Toft, M. & J. Ljunggren. (2016). Geographies of class advantage: The influence of adolescent neighbourhoods in Oslo. *Urban Studies* 53 (14): 2939-2955. doi: <https://doi.org/10.1177/0042098015601770>.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin.
- Walker, R. m.fl. (2013). Poverty in Global Perspective: Is Shame a Common Denominator? *Journal of Social Policy* 42: 215-233. doi:<https://doi.org/10.1017/S0047279412000979>.
- Wessel, T.. (2017). Det todelte Oslo - etniske minoriteter i øst og vest. I Ljunggren, J. (red.): *Oslo : ulikhetenes by*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

SUMMARY

In the capital of Norway, Oslo, nearly one out of five children, and nearly two out of five children with immigrant background, live in households with persistent low income (SSB 2017a). Moreover, the city is characterized by socio-economic spatial segregation, and recent studies document increasing levels of segregation since the beginning of the 1990s. Variations in living conditions between the city's different districts are substantial. Due to severe housing market pressure, the family's socioeconomic status will largely affect where children grow up (Ljunggren 2017). The article asks how this situation affects young people in financially poor families: Is the subjective experience of poverty more common in neighborhoods where the majority of their peers are better off? We examine this question using data from 12,000 secondary school pupils who participated in the "Young in Oslo 2015"-survey. The analyses reveal that living in affluent districts increases the probability of subjective poverty. We also conclude that young people with immigrant background - who more often live in low-income districts - are less likely to experience subjective poverty. Adjusting for the uneven spatial distribution of families with immigrant background does not change our main conclusion: Young people in financially poor families are more likely to experience subjective poverty when living in neighborhoods where the majority of their peers are better off.

VEDLEGG:

Vedleggsfigur 1: Median av sosioøkonomisk bakgrunn i 14 bydeler. For hele utvalget (N = 11730) og for lav SØS-utvalget (N = 2375) samt avstand mellom de to medianverdiene. *** p < 0,001

Vedleggstabell 1: Sammenligning av opprinnelig utvalg og analytisk utvalg

Variabler	Opprinnelig utvalg N=12183		Analytisk utvalg N=11730	
	Valid %	N	%	
Sosioøkonomisk status (femdelt SØS)				
Lav SØS	20,5		20,2	
Middels lav SØS	19,9		19,8	
Middels SØS	20,4		20,5	
Middels høy SØS	21,7		21,8	
Høy SØS	17,6		17,6	
<i>Missing</i>	0,4	48		
Innvandrerbakgrunn				
En el. ingen foreldre født i utlandet	65,6		66,3	
Begge foreldre født i utlandet	34,0		33,7	
<i>Missing</i>	0,5	61		
Bydel (tredelt)				
Fattige bydeler	47,7		47,5	
Middels rike bydeler	11,4		11,4	
Rike bydeler	40,9		41,1	
<i>Missing</i>	0,9	111		
Subjektiv fattigdom				
Dårlig råd	4,0		4,0	
Hverken eller	14,2		14,2	
God råd	81,8		81,8	
<i>Missing</i>	2,5	305		
Sum missing	4,3	525		
Kjønn	Valid %	N	Valid %	N
Gutt	48,8		48,7	
Jente	51,2		51,3	
<i>Missing</i>	5,3	640	5,2	610

Bokmeldinger

Ørnulf Seippel, Mari Kristin Sisjord og Åse Strandbu
Ungdom og idrett
Oslo: Cappelen Damm Akademisk

SOLID OG TRAUST BOK OM UNGDOM OG IDRETT

Redaktørene av antologien «Ungdom og idrett», Seippel, Sisjord og Strandbu, er alle professorer i idrettssosiologi ved Norges idrettshøgskole. De har i boka fått med seg en rekke kjente idrettsforskere som skriver fra sine forskningsfelt og forskningsprosjekt. Dette er bokas styrke. Forfatterne skriver med utgangspunkt i egen forskning, og teksten blir derfor empirinær. I tillegg er forfatternes kunnskap om temaene bunnsolid.

Boka består av fem deler; politikk og organisering, meningen med idretten, sosialisering i idretten, inklusjon og eksklusjon, idretten og skolen. Boka tar opp aktuelle temaer som bl.a. ungdomsidrettens historie, idrettspolitikk, ungdoms medbestemmelse i idretten, frafall fra idretten, idretten som integreringsarena, foreldreperspektivet på idretten, og forholdet mellom skole og idrett. Mange av disse temaene er det skrevet en del om tidligere, men noen av teamene er også nye. For eksempel er ungdoms medbestemmelse i idretten og fattige foreldres utfordring med å legge til rette for fysisk aktivitet relativt nye forskningsfelt i Norge.

Redaktørene skriver at boka handler i hovedsak om den «vanlige» organiserte idretten (s. 27). Vi undres litt over dette fokuset, da det påpekes flere steder i boka (eks. s. 16) at det er flere ungdommer som trener på egen hånd enn i regi av idrettslagene. I likhet med redaktørene oppfatter vi at ungdoms egentrening og trening på treningssenter er viktig forskningsfelt. Vi savner at antologien også tar opp temaer som ungdoms erfaring med de såkalte livsstilsidrettene, trening på treningssenter og trening på egenhånd. I tillegg savner vi forskning på ungdoms erfaring i andre roller i idretten, som for eksempel forskning på ungdom og deres erfaring som trenere, dommere og/eller supportere i idretten.

Boka gir et bredt bilde av temaet ungdom og idrett. Likevel kunne det med fordel blitt gitt mer plass til ungdommenes egen stemme. Noen av

kapitlene, for eksempel kapittel 6 og 11 baserer seg på intervju av ungdommer og presenterer idrettens betydning for ungdommen. Dette er blant unntakene, da de fleste kapitlene baserer seg på kvantitative tilnærminger og/eller dokumentanalyse. Vi skulle ønske det var gitt mer plass til ungdommenes stemme, og også fokusert på idrettens rolle i ungdommens identitetsarbeid.

Boka er en antologi med ulike forfattere på alle kapitlene. En konsekvens av dette er at det blir en del gjentakelser for de som leser hele boka. For eksempel så bruker flere forfattere tid på å definere ungdomsidretten, noe som kunne vært avklart i innledningen. Dette gjør det derimot mulig å lese enkeltstående kapitler og ikke hele boka.

«Ungdom og idrett» retter seg bl.a. mot studenter i idrettsfag og samfunnsfag. Vi tenker at dette er riktig målgruppe for boka, og siden den tar opp mange viktige temaer innen ungdomsidretten så kommer den nok til å bli brukt som pensumlitteratur. Ulempen med boka som pensumlitteratur er at bokas innhold og fremstilling av ungdomsidretten styres av hvilke forskningsprosjekt forskerne jobber med. Kapitlene gir dermed ikke et oversiktsbilde av forskning på ungdom og idrett i Norge, og må derfor suppleres med annen litteratur. Et eksempel, temaet idrett og kjønn berøres i kap. 9. Forfatteren gir et interessant bidrag med utgangspunkt i eget dr. grads prosjekt av hvordan kjønn konstrueres gjennom deltagelse i jentehåndballen. Selv om kapitlet er meget interessant lesing, gir de likevel ikke oversikten over forskning på kjønn i ungdomsidretten i Norge.

På tross av disse innvendingene, er boka et viktig bidrag til kunnskapen om ungdom og idrett i Norge, og det er ingen tvil om at det er tung forskningskompetanse blant forfatterne av antologien. Boka gir oppdatert forskningsbasert kunnskap om ungdomsidretten.

Kristin Walseth og Tonje Fjogstad Langnes

Mette Bunting og Geir H. Moshuus (red.) (2017)

Skolesamfunnet. Kompetansekrav og ungdomsfellesskap

Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Skolesamfunnet. Kompetansekrav og ungdomsfellesskap er en fagfellevurdert vitenskapelig antologi hvor forskere fra ulike fagfelt belyser problemstillinger som berører ungdom, skole og samfunnsutvikling. Begrepet *skolesamfunnet* er brukt som en analytisk inngang og forstått som en situasjon hvor «skole og samfunn smelter sammen». Skolen har fått en dominerende rolle som kvalifiseringsarena for nesen all arbeidsmarkedsdeltakelse og er nærmest enerådende som all ungdoms møteplass. Antologien er redigert av Mette Bunting og Geir H. Moshuus og består av en innledning og 9 kapitler. Hoveddelen av kapitlene bygger på pågående eller avsluttet forskning, og boka gir dermed leseren tilgang til nyere norsk ungdomsforskning. Et formål med antologien har ifølge redaktørene vært å «se på tvers av fagfelt for på den måten å utvikle ny kunnskap». Forfatterne har bakgrunn fra i ulike fagfelt som sosiologi, samfunnsgeografi, psykologi, språk og litteratur, kulturvitenskap, pedagogikk, samfunnsvitenskap, sosialantropologi og sykepleie og helsevitenskap.

I antologiens innledningskapittel argumenterer Mette Bunting og Geir H. Moshuus for hvordan den seinere tids samfunnsutviklingen har gitt skolen en ny posisjon. Skolen i kunnskapsøkonomien og hva situasjonen innebærer for de unges liv, oppvekst og kvalifisering står i fokus. Strukturperspektivet står sterkt i boka, men i flere kapitler benyttes eksempler og oppvekstfortellinger for å konkretisere hvordan strukturene virker på aktørene. De tre første kapitlene tar opp mer generelle diskusjoner om et samfunn i endring og danner et bakteppe for de resterende kapitlene.

I kapittel 1 tar Ivar Frønes utgangspunkt i framveksten av det globale kunnskaps- og kompetansesamfunnet og hva som er skolens utfordringer i denne sammenhengen. Frønes diskuterer spørsmål som hva slags kompetanse som kreves, hvordan den utvikles og hvordan samfunnets uttalte kompetanse- og kunnskapsbehov strukturerer barndommen og gjør oppvekst til en kvalifiseringsperiode. Skolens primære oppgave er ikke å utvikle kompetanse, men å legge til rette for den enkeltes videre utvikling i livsløpet, skriver Frønes. Han hevder at et resultat av den senere utviklingen er at utdanning har fått en ny posisjon, både for utvikling av kompetanse og som seleksjonssystem.

Frønes stiller seg kritisk de sterke forventningene til selvdisiplinering som kompetansesamfunnet stiller individet overfor. *Strukturelle muligheter*

(som fri utdanning), *frihet* til å velge dem og *kapasitet* til bruke dem utfordrer individet og påvirker barns levekår, utviklings- og framtidsmuligheter. Et sentralt poeng hos Frønes er at utdanningssystemet bidrar til sosial ulikhet samtidig som det er vårt viktigste virkemiddel for å bekjempe ulikhet. Frønes tar opp et bredt spekter med utdanningspolitiske utfordringer uten å gå i dybden. Samtidig er han utvetydig i sitt budskap om at utdanningssystemenes og kompetansesamfunnets grunnleggende utfordring er å snu produksjonen av ulikhet.

I kapittel 2, *Skolesamfunnet – unges fortellinger som sin oppvekst i dag*, utdyper Geir H Moshuus begrepet skolesamfunnet. Han spør om det lille samfunnet, skolesamfunnet, er blitt modell for det store samfunnet og får forme hele vår samfunnsdeltakelse. Artikkelen tar utgangspunkt i et forskningsprosjekt hvor forskerne følger 70 unge fra 2013 til 2023 og studerer historiene om livene til forskningsdeltakerne slik de selv forteller dem. Utvalget er rekruttert blant ungdom som var utsatt for å utvikle et negativt forhold til utdanning på tidspunktet de kom inn i prosjektet. Tre av ungdommenes fortellinger er i fokus i artikkelen.

Moshuus argumenterer for at PISA-undersøkelsene og andre internasjonale undersøkelser har fått avgjørende påvirkning på utdanningspolitikken. Med referanser til ulik utdanningsforskning hevder forfatteren at norsk skole i løpet av noen tiår har endret seg og blitt en «kunnskapsinstitusjon som skal gi den enkelte de beste forutsetninger for å konkurrere i et globalt kunnskapsbasert arbeidsmarked». Det er mye i ungdommenes oppvekstfortellinger som viser at skole fyller de unges liv med forestillinger om krav og mål de må oppfylle for å opprettholde sin samfunnsdeltakelse. Skolen synes å *bli* ungdomskulturen, det dominerende fellesskapet som unge må være en del av. Skolen blir en målestokk for samfunnsdeltakelse, og å befinne seg utenfor skolen handler langt på vei om å falle utenfor samfunnet. Med dette utgangspunktet argumenterer Moshuus for at skolen ikke bare kan være for de skoleflinke, men at den må gjøre alle til skoleflinke.

Kapittel 3 er en begrepsdiskusjon hvor Mette Bunting og Berit Lødding undersøker hvordan vi kan forstå læringsstrategier, metakognisjon og selvregulering. Begrepene er satt høyt på den politiske dagsorden, men erfares som uklare både blant elever og lærere. I kapitlet ser forfatterne begrepene i lys av aktuell forskning før de diskuterer om, og eventuelt hvordan, skolen kan ruste elevene i forhold til vår tids forventninger om selvregulering. Med henvisning til Ludvigsen-utvalget (2015) og OECD peker de på *employability*

som et kjernebegrep i utforming av internasjonal utdannings- og kompetansepolitikk.

Spenningsforholdet mellom politiske idealer og føringer og skolens hverdagsrealiteter står sentralt i artikkelen. Forfatterne poengterer at når utdanningspolitikk legitimeres i forskning må vi (?) stille oss kritiske til sammenhengene forskningen påviser. Utvikling av læringsstrategier må læres innenfor de enkelte fagene og forutsetter en høy grad av elevaktivitet. Meta-kognitive læringsstrategier er ifølge forfatterne mulig å forme og trene, men både individuelle og sosiale faktorer spiller inn og gir utfordringer når målet er å øke læringsbevisstheten hos elevene.

Kristinn Hegna, Ingunn Marie Eriksen, Mira Aaboen Sletten, Åse Strandbu og Guro Ødegård skriver om ungdoms og psykisk helse i kapittel 4. De spør om det er grunn til å tro at forekomsten av psykiske vansker blant unge er noe mer enn ordinære ungdomsproblemer som til enhver tid har preget denne livsfasen. De problematiserer sammenhenger mellom psykisk helse og endringer i samfunnsmessige årsaksfaktorer som hjemmemiljø, relasjoner til jevnaldrende og prestasjonspress i skole- og utdanningssammenheng. De hevder at vi vet mindre om hvordan samfunnsendringer påvirker omfanget av psykiske vansker blant ungdom.

Artikkelen griper vidt, og kanskje for vidt, samtidig som den inneholder viktige begrepsdrøftinger og tidsaktuelle oppvekstbeskrivelser. Forfatterne bidrar eksempelvis til en høst aktuell diskusjon om betydningen av individualisering og pedagogisering, det siste forstått som posisjonen formalisert utdanning har fått i det moderne samfunnet, for unges psykiske helse. De spør om ungdoms mulighet til opprør, mot samfunnet, kontrollen og disiplineringen av i dag, er å vende protestene mot seg selv.

I kapittel 5 problematiserer Inger M. Oellingrath, Martin Veel Svendsen og Ingebjørg Hestetun skolens muligheter til å utnytte nyere kunnskap om kosthold, fysisk aktivitet og holdninger til kropp for å fremme gode læringsmiljøer, trivsel og en varig sunnere livsstil hos barn og unge. Kunnskapen artikkelen bygger på er basert på resultater fra en longitudinell studie av helserelatert atferd blant barn og unge i Telemark, samt landsomfattende undersøkelser og internasjonal forskning. Forfatterne peker på fagene mat og helse og kroppsøving som fag hvor skolen har en særlig mulighet til å fremme positiv selvfølelse, tilfredshet med egen kropp og en sunn livsstil med anbefalt kosthold og daglig fysisk aktivitet.

Forfatterne peker på skolens mandat for helsefremmende arbeid. Det er et spørsmål hvordan forventningene kan omsettes til en praksis som bidrar til en varig sunn livsstil for elevene. De argumenterer for betydningen av et organisert mattilbud på skolen og hvordan det vil kunne bidra til et inkluderende, helsefremmende skolemiljø. Skolehelsetjenesten og andre fagpersoner i og rundt skolen utgjør også ressurser i denne sammenhengen. Artikkelen synliggjør forventninger til skolen, men mindre hvordan skolers innsats på feltet har bidratt til resultater. Samlet peker artikkelen på et bredt spekter av muligheter og en stor kunnskapsbase, men står i fare for å bli normativ. Det er fortsatt mye i dette feltet som er opp til den enkelte skole og lærer.

Elisabeth Gulløy tar for seg unges opplevelse av lokal tilhørighet i kapittel 6. Skolen er blitt det sentrale samlingspunktet for unge utenfor familien. I denne situasjonen er det et spørsmål om skolen også er i ferd med å bli den viktigste arenaen for ungdoms opplevelse av lokal tilhørighet. Tilhørighet forstås både som en tilstand og en prosess, hvor tilhørighet som velferdsgode handler om livskvalitet, mens det som prosess handler om ekskludering eller inkludering. Artikkelen henter sitt empiriske grunnlag for Ungdata-undersøkelsen, en spørreskjemaundersøkelse blant elever i ungdomsskolen (N=4075) knyttet til elevenes hverdagsliv og aktiviteter.

Ungdom som deltar i organiserte fritidsaktiviteter forventes å utvikle lokal tilhørighet, forstått som å føle seg hjemme i lokalmiljøet og trives på stedet. Når mye av fritidsaktiviteter skjer utenfor lokalmiljøet eller som skjermaktiviteter, blir skolen sentral som utgangspunkt for fellesopplevelser utenfor hjemmet. I følge Gulløy, utgjør elementer av tvang, individuell konkurranse og prestasjonsorientering i skolen grunnleggende forskjeller i forhold til selvvalgte fritidsaktiviteter. Det kan stilles spørsmål ved hva slags fellesskap skolen byr på og hvordan individualitet ivaretas i skolen. Resultater fra Ungdata-undersøkelsen synes å underbygge at skolearenaen spiller en viktig rolle som lokalt, og dermed også samfunnsmessig, forankringspunkt. På bakgrunnen av det vi vet om betydningen av lokal tilhørighet ser forfatteren funnene som et argument for den lokalt forankrede enhetsskolen fordi den er en fysisk fellesarena for barn og unge som bor på samme sted.

I kapittel 7 løfter Torill Aagot Halvorsen fram språkets avgjørende posisjon for læring. Artikkelen baserer seg på to studier av språkpraksiser i undervisning, henholdsvis i Tanzania og Norge. Forfatteren hevder at en komparativ tilnærming til elevers opplevelser i to så ulike land får fram faktorer ved undervisningsspråket som er stedsuavhengige. Når «skole og

samfunn smelter sammen», er det ifølge Halvorsen avgjørende for unge å beherske de systemer og verktøy (Wertch, 1998) som kunnskapen formidles gjennom. Elever må mestre undervisningsspråket, eller avkodingsverktøyet, for å få utbytte av det som formidles i klasserommet.

Halvorsen beskriver tre ungdommer som opplever en lite tilfredsstillende undervisningspraksis. Amina har kort botid i Norge. Hun mestrer muntlig norsk godt, men får ikke fram det hun mener når det er snakk om fag. Ameir i Tanzania får ikke undervisning på kiswahili, det språket han behersker best. Han får ikke fram hva han kan på engelsk som er undervisningsspråket. Amund er etnisk norsk, men strever med ord og begreper og forstår ikke «hva lærer'n babler om». Han har en bakgrunn fjern fra akademiske tradisjoner. Når elevene ikke kan skolespråket, blir språket et hinder for ungdommene. De kjenner seg ikke igjen, og de kan ikke delta med sine erfaringer og videreutvikle sin kunnskap bygd på verdier og språk de har med fra hjemmene sine. Når skolesamfunnet i økende grad er en forutsetning for samfunnsdeltakelse, må kunnskapen som formidles bli godt tilgjengelig for alle. Hele utdanningspersonalet trenger innsikt i de språkmessige mekanismene som foregår i læringsprosesser for å kunne organisere og tilrettelegge undervisningen til elevenes beste.

I antologiens åttende kapittel skriver Inger Kjersti Lindvig og Saleh Mousavi om hva som får minoritetsspråklige ungdommer til å fullføre videregående skole. Forfatterne undersøker et konkret opplæringsstilbud til elever mellom 16 og 24 år hvor 98 prosent av deltakerne fullførte opplæringen. Felles for elevene var at de hadde relativt kort botid i Norge og mangelfull grunnskoleopplæring i sine opprinnelsesland. Forfatterne undersøker hvordan de minoritetsspråklige elevene forklarer årsakene til at de gjennomfører videregående skole etter først å ha vært elever i et kombinert opplæringsløp. I kombinasjonsklassen fikk elevene mulighet til å ta grunnskoleeksamen og samtidig gå på videregående skole med jevnaldrende. Elevene kunne velge tilpassede undervisningsopplegg ut fra egne forutsetninger. En tverrfaglig elevtjeneste med ansvar for å tilrettelegge for et best mulig læringsløp for den enkelte elev og et bevisstgjøringskurs var viktige virkemidler. Prosjektet hadde frafallsproblematikken i videregående skole som et bakteppe, og fungerte som et tett samarbeid mellom kommunen, fylkeskommunen og en videregående skole om en elevgruppe som syntes å falle mellom to stoler.

Studien baserer seg på kvalitative forskningsintervju med et strategisk utvalg av informanter med to ulike tilnærminger, fokusgruppeintervju og retrospektive dybdeintervju med to informanter. Resultatene er tolket med

utgangspunkt i et frigjøringspedagogisk perspektiv og sosiokulturell lærings-teori. Studien viser at gode relasjoner til medelever, kompetente lærere og en helhetlig, tilpasset og differensiert opplæring med et ressursperspektiv er avgjørende faktorer for gjennomføring av videregående opplæring. Forfatterne knytter tiltakets suksess til en frigjørende undervisning, oppfølging av elevenes transnasjonal bakgrunn og deres identitet som verdensborgere. Kapitlet gir innspill til hva som kan være betydningsfullt i organiseringen av opplæringen for denne målgruppen.

Kapittel 9, skrevet av Anette Hagen og Åse Streitlien, har prosjektet «Fra talent til fagarbeider» som utgangspunkt. Prosjektet var en utprøving innen fag- og yrkesopplæringen hvor ti elever som var vurdert som å stå i fare for frafall gikk rett fra ungdomsskolen og ut i en fireårig periode som lærlinger. Hovedtyngden av kvalifiseringsperioden ble på den måten flyttet fra skolen til bedrifter, og elevene fikk mindre undervisning i teorifagene enn normalt. I følge forfatterne bidro prosjektet til å oppvurdere arbeidsplassen som læringsarena. Studien er basert på intervjuer med lærlingene og instruktørene gjennom hele prosjektperioden.

Det kan synes uklart om det er opplærings situasjon, frafall, opplæringsmodellen eller ungdommens livserfaringer som har hovedfokus i artikkelen. Artikkelen representerer likevel en interessant beskrivelse av hva som er mulig når ungdom med et negativt forhold til opplærings situasjonen får bytte til et læringsmiljø hvor praktisk arbeid står i sentrum. Selv om både lærlinger og omgivelser var usikre på hvordan overgangen til arbeidslivet ville virke på ungdommene, syntes nettopp det å være blant voksne å være en verdi i seg selv. Ni av ti deltakere gjennomførte opplæringen på normert tid, noe som gjorde at prosjektet ble vurdert som vellykket. Å bli sett og møtt med respekt og tillit av instruktører og arbeidskollegaer, få autentiske arbeidsoppgaver og erfare stolthet over faget de utdannet seg i var betydningsfullt for ungdommene.

I forordet skriver redaktørene at hovedfokuset for boka er «spenningsfeltet mellom ungdom, skole og samfunnsutvikling, nye utfordringer og perspektiver». Antologiens faglige mangfold er dens styrke, men også dens svakhet. Boka blir tidvis sprikende og den analytiske fellesnevneren *skole-samfunnet* er ikke like synlig i alle artiklene. Hvordan artiklene står i forhold til ungdom og skole varierer. Det variere også om, og i hvilket omfang, forfatterne forholder seg normativt til skolen og gir anbefalinger, eller om de er mer beskrivende og analytiske i forhold til de problemstillingene de reiser.

Jeg oppfatter det samtidig slik at samtlige artikler bidrar med kunnskap om samfunnsutvikling, skole og ungdom av betydning både for studenter i lærerutdanningene, lærere, ulike faggrupper som jobber med ungdom og forskere. Antologien må også ses som et bidrag til diskursen om konsekvenser av overnasjonal styring av skolen for individ og samfunn.

Avstanden mellom ungdomsforskning og utdanningsforskning har vært stor i Norge, og etter min mening tidvis for stor! Ut fra egen posisjon som lærerutdanner og utdanningsforsker er situasjonen uheldig for våre ungdomsutdanninger og for lærerutdanningen. Det kan synes som dette er i endring, og det har den seinere tid kommet flere forskningsbaserte antologier som belyser sammenhenger mellom ungdomsliv og utdanning. Det er behov for artikler og bøker som kan bygge bro mellom mere pedagogisk orienterte profesjonsutdanningsmiljøer og tverrvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige ungdomsforskningsmiljøer. Til tross for noen kritiske bemerkninger, så har jeg hatt stor glede av å lese *Skolesamfunnet. Kompetansekrav og ungdomsfelleskap*, og jeg mener at boka må oppfattes som et verdifullt bidrag til en slik brobygging!

Rachel Jakhelln
Førsteamanuensis
Institutt for lærerutdanning og pedagogikk,
UiT Norges arktiske universitet

Ola Erstad og Ingrid Smette, redaktører
Ungdomsskole og ungdomsliv. Læring i skole, hjem og fritid
Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017

Ungdomsskole og ungdomsliv. Læring i skole, hjem og fritid er en interessant bok til glede og nytte for lærere ved lærerutdanningene, ungdomsforskere, lærerstudenter og lærere. Boka tar for seg aktuelle sammenhenger mellom elevens livsverden og skoleliv. Bidragene i boka er velskrevne med et tilgjengelig og variert språk som evner å bringe teori og praksis i kompaniskap.

Forskningsprosjektet «Læring på tvers», som boka er et resultat av, har som mål å utvikle kunnskap om sammenhenger mellom ungdoms læring på ulike arenaer. Bidragsyterne er Ola Erstad, Øystein Gilje, Kenneth Silseth, Ingrid Smette, Kari Stefansen, Åse Strandbu og Camilla Wiig.

De sju forskerne, som kommer fra flere institusjoner, benytter antropologiske, sosiologiske og pedagogiske innfallsvinkler for å belyse læringspraksiser tilknyttet skole, familie, idrett og mediebruk. Forfatterne ser på både formelle, ikke-formelle og uformelle læringsarenaer, der skillene gjerne går

mellom skolens uttalte og formaliserte opplæringsmandat, organisert voksenstyrt aktivitet og ungdommers egendefinerte arenaer.

Forskningsspørsmålene for hele studien omhandler relasjonen mellom skolen og andre arenaer, og spør etter hvordan lærere bruker elevenes hverdags-erfaringer i undervisningen, og hvilke innvirkninger dette har på elevenes læring. Videre spørres det etter hvilke elever og grupper som kan ha læringsutbytte av gode eller styrkede sammenhenger mellom skolen og andre arenaer. Opererer for eksempel skole, fritid og hjemmeliv i samsvar eller i konflikt? Hvordan opplever elever, lærere og foreldre forbindelsene mellom disse sfærene?

Boka viser til et rikholdig datamateriale som de ulike bidragsyterne undersøker på ulike måter. Framstillingen av empirien er klar og viser oss grundig forskningsarbeid. Illustrerende eksempler bringer virkeligheten tettere på, og gjør datagrunnlaget gjenkjennelig for målgruppen av lesere. Nærmere 100 elever ved to ungdomsskoler har deltatt i forskningsprosjektet «Læring på tvers». Elever, foreldre, lærere og trenere i idrettsmiljøene til elevene er intervjuet. Forskerne har i tillegg gjennomført observasjon og videofilmert undervisningsøkter i flere ulike fag.

Teoretisk tar forskergrupperingen for seg spenningsfeltet mellom perspektivene til John Dewey og Pierre Bourdieu. I følge Dewey bør skoleverden og livsverden stå i nær forbindelse med hverandre, og læringen i og utenfor skolen være i flukt med hverandre, «continuous». Hos Bourdieu problematiseres en slik knirkefri sammenheng fordi ulike bakgrunnsfaktorer virker inn på elevers opplevelse og nytte av skole. Tilgjengelige og gangbare kapitalformer som er mer eller mindre i samsvar med skolens viser seg gjennom væremåter, språklige former, omgangsformer og ulike ferdigheter. Arbeiderklassens barn opplever tydeligere brudd mellom hjem og skole enn barn av middelklassen.

Basert på intervjuer med ni lærere undersøker Smette, Stefansen og Silseth hva lærere gjør når de bedriver relasjonsarbeid og kobler seg på elevenes livsverden. De finner at lærerne benytter tre ulike tilnæringsmåter, nemlig bruk av interesser og felles kulturelle referanserammer, det å skape en mer uformell atmosfære og å gi oppmerksomhet til elevenes fritid og liv utenom skolen. Forskerne finner tre utfordringer. For det første blir ikke de stillferdige elevenes erfaringer og interesser hørt og sett. For det andre er det behov for avklaring av situasjonsforhold når det gjelder lærer eller kompismodus. Den tredje utfordringen forfatterne av kapitlet peker på gjelder

gjensidighet i relasjonen mellom lærer og elev. Fokus viser seg å være mer på læreres initiativ og kompetanse i å koble seg på elevers interesser og livsverden, framfor læreres evne til å lese elevens initiativ.

I dagens skolevirkelighet skal lærere skape gode og relevante lærings-erfaringer for mangfoldige elevgrupper. Forskerne Silseth, Wiig og Erstad tar i kapitlet «Elevers hverdags erfaringer og kunnskaper som ressurser for læring» for seg møter mellom hverdags erfaringer og skolens strukturer hos ulike elever gjennom å studere hvilke grep lærere gjør for å nå flest mulig elever.

De tre bidragsyterne har observert, filmet og gjort feltnotater i flerfoldige undervisningsøkter i ulike fag. Ved hjelp av Dewey sitt begrep ‘points of contact’ undersøker de hvordan lærere kan skape og benytte forbindelsespunkter mellom unges skoleliv og deres livsverden. Læreres meningsfulle bruk av hendelser som er kjent for elevene fra sammenhenger utenfor skole-sfæren kalles ‘kontekstualiserende instruksjon’. For å se nærmere på læreres støttende aktiviteter i elevenes læringsprosesser benytter Silseth, Wiig og Erstad begrepet ‘stillasbygging’. Forfatterne klargjør en sosiokulturell posisjon ved å koble ‘points of contact’ og ‘kontekstualiserende instruksjon’ til ‘stillasbygging’, et velkjent begrep fra sosiokulturell teoriverden, først introdusert av Jerome Bruner. Illustrerende eksempler er tidvis analysert gjennom interaksjonsanalyse for å forstå hvordan ‘ytringer forløper og skaper mening i samhandling’. Kapitlet er nok et eksempel på grundig arbeid med det omfattende datamaterialet i forskningsprosjektet ‘Læring på tvers’.

Debatter om bruken og nytten av mobiltelefon hos unge, både i skole-sammenheng og på fritiden, florerer. Elever gjør opprør mot utestengelse fra bruk av mobilen i skole og hverdag, mens lærere og foreldre fortviler over altoppslukende og forstyrrende bruk av den. Det er derfor viktig og betimelig med nyansert forskning på unges bruk av mobiltelefonen. I kapitlet «Mobiltelefonens lange vei fra fritid til skole» undersøker Gilje og Silseth hvilken verdi mobil kan ha i læringsammenhenger. Forfatterne redegjør for et rikholdig datamateriale som analyseres ved hjelp av begrepet grenseobjekt. Mobiltelefonen er definert som et slikt objekt. Grenseobjekt er gjenkjennelig for de involverte på en læringsarena, og fungerer som en fellesnevner med overskridende og dynamiske kvaliteter.

Hva kan vi lære av funnene til Gilje og Silseth? For det første foreslår de en hensiktsmessig og relevant bruk av mobiltelefon i undervisningsaktivitetene. Skolefelleskapet bør for det andre tilrettelegge for integrert bruk av mobil og annen digital teknologi som kan fremme læring for elevene.

Kapitlet til Stefansen, Strandbu og Smette studerer hverdagslige aktiviteter, blant annet den oppfølgingen av skolearbeid som skjer i hjemmet i et økologisk-kulturelt perspektiv. Datagrunnlaget ligger i mangfoldige foreldreintervjuer.

De finner klasserelaterte forskjeller i hvordan foreldre håndterer bekymring for de unge og hvordan de forholder seg til 'prosjekt skole' når barna deres i ungdomsskolealder har utfordringer. Middelklasseforeldre har, for eksempel, problemer med å identifisere seg med barn som ikke legger vekt på å lykkes i skolesammenheng. Det viser seg at arbeiderklasseforeldre er tregere enn middelklasseforeldre til å ta affære når barna deres viser tegn til skoletrøtthet eller kobler seg av skolesfæren. De kan i større grad se for seg andre muligheter enn skolemessig suksess i til å lykkes i livet. Forskerne påpeker nødvendigheten av kulturell sensitivitet i møte med elever og foresatte. Det gjelder å se at middelklassens verdsettelse ikke alltid kan være endegyldig.

Redaktørene Erstad og Smette belyser avslutningsvis funn i de ulike kapitlene og binder bidragene tettere sammen. De understreker viktigheten av ytterligere forskning på sammenhenger mellom læring i og utenfor skolen. Erstad og Smette (2017:158) skriver at det er behov for å utdype «hvordan slike sammenhenger skapes, av hvem, og med hvilke konsekvenser for ulike elever». I lys av aktuelle kjønns- og klassebaserte ulikheter i skolerresultater, og følgelig ulikheter i opplevd mestring i læringsarbeidet, vil jeg understreke det samme. Å utjevne sosial ulikhet har vært den norske skolens prosjekt i mange årtier, men skolen er en del av samfunnet som helhet og kan ikke unndra seg strukturelle innvirkninger.

Erstad og Smette ser på muligheter som kan finnes i de nye lærerplanene som er under oppseiling med grunnlag i Ludvigsen-utvalgets arbeid. Premisser for, og betoning av, ulike kompetanser som kan trenes i fremtidens skole, skisseres i den offentlige utredningen NOU 2015:8. Erstad og Smette trekker her fram det som i internasjonal forskning kalles '21st century skills' og 'key competences'. Slike kompetanser er sentrale på tvers av ulike læringsarenaer og viser til både grunnleggende kompetanser og fagoverskridende kompetanser. Det er viktig at skolen står i et aktivt og dynamisk gjensidig forhold til samfunnet rundt. Gjennom en vid forståelse av kompetansebegrepet der blant annet grundig dybdelæring og progresjon løftes fram, ser forfatterne for seg muligheter for fagovergripende kompetanser som er virksomme og gyldige på tvers av arenaer, – uten at skolen sitter med den fulle definisjonsmakt.

Med lærerutdanningene i sikte trekker Erstad og Smette fram noen hovedfunn i prosjektet «Læring på tvers». Redaktørene av boka mener for det

første at det er viktig at lærere har god kunnskap om dagens unge, deres oppvekst og de læringserfaringer de gjør sett i en samfunnskontekst. For det andre må lærere få innsikt i hvordan læringserfaringer fra ulike arenaer kan brukes inn i skolevirkeligheten. I den sammenheng må en se på didaktiske muligheter og utfordringer i klasserommet. Det tredje ankepunktet dreier seg om læreres behov for egnede verktøy for å hankses med og forstå sin egen rolle i samband med aktører utenfor skolen, og at framtidens lærerrolle bør formes deretter.

Jeg mener et viktig spørsmål som stilles i boka «Ungdomsliv og skoleliv» dreier seg om hvilke eleverfaringer som verdsettes av lærerne og dermed anses som gyldige. Det er i stor grad lærerne i denne undersøkelsen som setter premissene for hvilke erfaringer det trekkes vekslers på i undervisningsaktivitetene. Sportslige aktiviteter står gjerne høyt i kurs når lærere tar i bruk elevene nære eksempler. Både lærere og foreldre, overveiende fra middelklassen, kjenner seg igjen i, og benytter sportslige referanser, gjerne med egen erfaringsbakgrunn fra feltet. De idrettsaktive ungdommene er da på hjemmebane, mens andre er det ikke. Spørsmål om elevenes erfarings og klassebakgrunn opp mot bevisste og ubevisste undervisningsaktiviteter fra lærernes side, kan være betydningsfulle og utslagsgivende når det gjelder mestring og anerkjennelse av de enkelte elever. Erstad og Smette understreker at koblingene lærerne gjør mellom elevenes ulike erfarings- og læringsarenaer må være faglig relevante for å gi mening for elevene.

Når vi undersøker forbindelseslinjer mellom skoleliv og ungdomsliv bør en etter min mening spørre seg hvor grensen går for elevenes privatliv. Hva kan gjelde som relevante erfaringer fra fritid og hjem som trekkes fram i skolesammenheng? Det samme spørsmålet kan stilles når det gjelder hjemmets engasjement i relasjon til skolen. I hvor stor grad kan en forvente at foresatte er opptatt av det skolefaglige, og hvor langt inn i privatsfæren kan skolen trenge seg på? Prosjektet «Læring på tvers» påpeker at middelklasseforeldre ser opplagte forbindelser mellom skole og hjem i større grad enn foreldre i arbeiderklasseposisjon. Foreldres egen erfaringsbakgrunn spiller gjerne inn på dialogen skole-hjem.

Et gjennomgående spørsmål i boka handler om hvilket læringsutbytte elevene har. Forskerne etterspør i den forbindelse de nye premissene som ligger i den framtidige læreplanen gjennom de nye kompetansekravene. De ser ut til å ta et positivt standpunkt til de mulighetene som kan ligge i ny læreplanutforming. Forskergrupperingen ser slik for seg overskridelser mellom ulike læringsarenaer og gode muligheter til å ta i bruk ressursene til alle elever best mulig. I hvert fall kan spenningen mellom de ulike sfærene reduseres, etter det jeg leser.

Sammenhengen mellom de ulike forskningsbidragene styrkes gjennomgående av prosjektets felles teoretiske forankring i spennet mellom perspektivene til Dewey og Bourdieu. Dette betyr henholdsvis et syn der friksjonsfrie overganger mellom de ulike læringssfærene som undersøkes er mulig og ønskelig, og at et mulig samsvar mellom dem er betinget av symbolsk og økonomisk posisjon. Er det viktig med glidende overganger mellom praksiser i livsverden og skoleverden? Står elevenes tilgjengelige kapitalformer i kontrast til eller i samsvar med skolesamfunnets?

De teoretiske perspektivene til Dewey og Bourdieu er kanskje ikke alltid klinkende klare i alle kapitler i boka. Jeg mener å kunne se at forskerne legger seg nærmere Dewey enn Bourdieu teoretisk når de framholder mulighetene for å aktivt arbeide med å skape glidende og konfliktfrie overganger mellom skolen og utenomverden.

Forfatterne understreker at det er påkrevd med kulturell sensitivitet og innsiktsfylde i læreres arbeid i dagens mangfoldige verden. Kulturell sensitivitet handler etter det jeg kan se mye om anerkjennelse av forskjellighet og ulikhet i erfaringsgrunnlag. Spørsmålet er om hvor stort spenn vi kan favne ut i fra egen bakgrunn. Hvilke begrensninger ligger i vår eget perspektiv og hva kreves for å strekke vår kulturelle sensitivitet? Tilbake står spørsmålet om hva som skal eller bør være felles i skolen og hvilke hverdagslige og individuelle erfaringer og kunnskapsformer som er gyldige.

*Hanne Sæthren Mostafa,
Universitetslektor
Institutt for estetiske fag, OsloMet*

Forfatteromtale

EIRIK ABILDSNES er spesialist i allmennmedisin og samfunnsmedisin og har en ph.d. grad fra Universitetet i Bergen, hvor han fortsatt er tilknyttet Institutt for global helse og samfunnsmedisin. Hovedstillingen hans er som forskningsrådgiver i Kristiansand kommune, der han også er medisinsk-faglig rådgiver for folkehelsearbeidet og for oppvekstsektoren. E-post: Eirik.Abildsnes@kristiansand.kommune.no

ANDERS BAKKEN er sosiolog (cand. sociol) fra Universitetet i Oslo. Han jobber som forsker ved NOVA, OsloMet, og er leder for Ungdatasenteret. Bakken jobber med ulike ungdomsrelaterte spørsmål og har de siste årene arbeidet med problemstillinger knyttet til rusmiddelbruk, psykisk helse og skoleprestasjoner. Bakken er opptatt av å få mer kunnskap om sosiale forskjeller i ungdoms levkår og livssituasjon. For tiden jobber han med et prosjekt om idrettens sosiale posisjon i ungdomstiden. E-post: abakk@oslomet.no

STEEN BECK er lektor, ph.d. på Institut for kulturvidenskaber, Syddansk Universitet. Han forsker i uddannelsesvidenskab, ungdomskultur og æstetiske læreprocesser. Blandt hans seneste utgivelser kan nævnes *Al den snak om læring* (2017) og *Vinteren er kommet* - en fordybelsesbog om *Game of Thrones* sæson 1-7. Februar 2019 utkommer bogen *Læs Andersen* – en inspirationsbog om H.C. Andersens eventyr til undervisere og studerende. E-post: steen.beck@sdu.dk

INGUNN ERIKSEN har ph.d. i kulturstudier fra UiO. Hun er forsker II ved NOVA, seksjon for forskning om ungdom, skole og ungdomskultur, OsloMet. Hennes forskningsinteresser inkluderer ungdoms jevnalderrelasjoner, betydningen av etnisitet og kjønn i unges liv, psykisk helse, skolemiljø og mobbing. Hun har primært jobbet med kvalitative forskningsmetoder, både intervju og feltarbeid. Epost: imer@oslomet.no

ØYSTEIN HENRIKSEN er utdannet sosionom (1984) og PhD i sosiologi (2015). Han arbeider som dosent i sosialt arbeid ved Nord universitet, og har også en deltidsstilling ved KoRus-Nord. Har forsket innenfor rusfeltet i mange år, særlig med fokus på relasjonen mellom foreldre og unge og rusforebyggende innsatser i samspill mellom skole og hjem. Nær sammenheng mellom teori og praksis har stått sentralt i forskningen, som også inkluderer utviklingsarbeid. I de senere årene har nær sammenheng mellom teori og praksis innenfor sosialarbeiderutdanningene vært en sentral forsknings- og utviklingsinteresse. E-post: oystein.henriksen@nord.no

MARIANNE HOVET STEIG er universitetslektor ved vernepleierutdanningen, Institutt for psykososial helse, Universitet i Agder. Hun er vernepleier med mastergrad i psykisk helsearbeid. E-post: marianne.steig@uia.no

SIREN MATHISEN NODELAND, er for tiden master student på religion, samfunn og filosofi med filosofi som spesialitet. Bachelor grad i filosofi med menneskeverd som spesialitet. Er bruker medvirker fra A-larm pårørende og bruker organisasjon innen rus feltet ved institutt for psykososial helse. Har erfaring som forskningsassistent i flere prosjekter. E-post: siren.nodeland@hotmail.com

OLA MELBYE PETTERSEN er tidligere masterstudent ved Institutt for sosialfag, Høgskolen i Oslo og Akershus. Han skrev masteroppgave om ungdoms opplevelser av fattigdom, og fullførte mastergraden i 2017. Etter dette arbeidet han med gjennomføring av spørreundersøkelsen Ung i Oslo 2018 (NOVA). Han har lang erfaring med oppsøkende sosialt arbeid hos Uteseksjonen i Oslo. For tiden jobber han som spesialkonsulent hos Kompetansesenter rus - Oslo. E-post: ola.melbye.pettersen@gmail.com

MIRA AABOEN SLETTEN har ph.d. i sosiologi fra Universitet i Oslo. Hun er forsker II ved NOVA, OsloMet. Hennes forskningsinteresser inkluderer sosial deltagelse og marginalisering i ungdomstiden, psykisk helse, frafall og gjennomføring i videregående opplæring. Hun jobber fortiden med en randomisert kontrollert studie der et frafallsforebyggende tiltak prøves ut i videregående skole. E-post: Mira.Sletten@oslomet.no

ANNE TJØNNDAL har doktorgrad (Ph.D.) i sosiologi fra Nord universitet og mastergrad i idrettsvitenskap fra NTNU. Hun er førsteamanuensis ved Fakultet for Samfunnsvitenskap ved Nord universitet, studiested Bodø. Hennes forskningsinteresser er knyttet til idrett, kjønn og sosial inklusjon/eksklusjon, treneres ledelse og trener-utøverrelasjoner, og fremvekst av nye idretter. E-post: anne.tjonndal@nord.no

TRUDE AALMEN er utdannet sosiolog (can.polit.) fra Universitetet i Bergen (1992). Arbeid med asylsøkere var temaet i hennes hovedoppgave. Hun har i flere år jobbet som journalist, og har også lang arbeidserfaring fra skolen. Hun har vært ansatt i den kommunale flyktning- og innvandrerskolen og i ungdomsskolen, foruten å ha vært høgskolelektor i seks år ved tidl. Høgskolen i Narvik (nå UiT, campus Narvik.) Siden 2012 har hun vært ansatt som seniorrådgiver ved Kompetansesenter Rus, Nord-Norge (KoRus-Nord). Hele perioden har hun jobbet med Ungdata-undersøkelsene i Nord-Norge, spesielt med formidling av lokale og regionale resultater. Tilknyttet arbeidet har hun publisert flere fagartikler og en rekke nyhetsartikler, både i fagtidsskriftet Rusfag og i magasinet Spor. E-post: trude.aalmen@korusnord.no

Bokanmeldelser:

RACHEL JAKHELLN er førsteamanuensis ved Institutt for lærerutdanning og pedagogikk, UiT Norges arktiske universitet. Hennes forskningsfelt er lærerutdanning og overgangen fra studier til yrket. Dette var også tema for hennes doktoravhandling. Hennes hovedoppgave handlet om ungdom, identitet og utdanningsvalg, et tema hun fortsatt er opptatt av og som hun har fulgt opp gjennom undervisningen i grunnskolelærerutdanningen. E-post: rachel.jakhelln@uit.no

TONJE FJOGSTAD LANGNES er dr. philos i idrettsvitenskap (2017) fra Norges idretts-høgskole. Hun er førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet, Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning ved seksjon for kroppsøving og idrettsfag. Hennes forskningsinteresser er knyttet til områdene ungdomskultur, kroppsøving / dans i skolen, kjønn

og etnisitet/ mangfold. Langnes er utdannet faglærer i kroppsøving og idrettsfag, og har lang undervisningserfaring på både grunnskole- og høghskolenivå.

E-post: tofla@oslomet.no

HANNE SÆTHREN MOSTAFA er Cand. Ed. (Profesjonsstudiet i pedagogikk) fra PFI, UiO. Tidligere stipendiat ved ILS, UV-fakultetet, UiO, samt universitetslektor i pedagogikk ved samme sted. Nå i vikariat som universitetslektor i pedagogikk ved Estetisk institutt, TKD, OsloMet. E-post: ha-mosta@online.no

KRISTIN WALSETH er dr.scient i idrettsvitenskap fra Norges idrettshøgskole. Hun arbeider ved OsloMet – storbyuniversitetet som professor i kroppsøving og leder for dr.grads programmet i utdanningsvitenskap for lærerutdanning. Walseths forskningsområder er idrettssosiologi med fokus på kjønn, etnisitet og religion, samt studier av ungdom, kropp og kroppsideal. I tillegg har hun de siste årene forsket på kroppsøving-faget. E-post: kriwa@oslomet.no